STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00123

A SHTEDTIL

Sholem Asch

Permanent preservation of this book was made possible by
Irwin Rosen
in memory of
Jacob & Lily Rosen

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק

שלום אש.

שלום אש:

אשטעדטיל

פערלאג „פראגרעס“

ווארשא תרע"א – 1911 ניו-יארק

ВАРШАВА 1911.
Тип. Ф. Баумритера, Красинская пл. № 6.

א שטעטל

בלאָטיג איז דער וועג, וואָס פֿירט אין „שטעדטעל" אַריין.

עס איז אַ פּאָר פּורים־טאָג, דער שניי אויף די פֿעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פֿון די ווייסע שניי־וועלט ווייזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פֿלעקען אַרויס. דער זימען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפֿגעהאַלטען — איז ווייך געוואָרען, צו־שפּאָלטען, און זיינע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען הוינה פֿון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פֿלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג"... ווייט אויף ביידע זייטען וועג, צווישען די ליפּען־ביימער, געהט אַן אייַנזאַמער וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויפ'ן פּלייצע און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פֿליהען דאָרט ווייט איבער'ן וועג, פֿון בוים צו בוים, און שאַ־ען אָב מיט זייערע גרויע פֿיסלעך די ווייסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואָס זענען אויף די צווייגען פֿון די ביימער. דעם וואַנדערער'ס וועג פֿירט אין „שטעדטעל" אַריין, קום מיט מיט איהם, און וואָס מיר וועלען זעהן און וואָס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרייבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פֿון דער „שטוב" איז אָפֿען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַריין און אַרויס. איזן איז עס ר' יחזקאל גאָמבינערס „שטוב", נאָר דאָך — אַ שטאָדטיס־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילד־פֿרעמדער קומט אַריין און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואָס וועט איהר זאָגען, ר' יוד?". דאָ זענען אַלע אין דערהיים, פֿערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זיין היים אין דער פֿריה

אָהן אַ גלאָז וואַרימס, נעדט ער זיך פֿראָסט מיט טלית און תּפֿילין אַריבער צו ר' יחזקאלן אין „שטוב" אַריין, און ווי אַ היימישער, הייסט ער איינער פֿון די דינסטען, אַז זי זאָל איהם אַ גלאָז טהיי דערלאַנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב" צו אַ גלעזעל באָרשטש; נאָך איהם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיגען נאָכ'ן אָנבייסען, אַז דער פֿראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גליעדער אָנוואַרימען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט ביי מלכה'לען — ר' יחזקאלס ווייב — דעם קנאָבעל-באָרשטש. צו נעהמען אין „שטוב" איז ניט קיין הרפה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזעל באָרשטש — אַ טרונק וואַסער. פֿילט זיך נאָר אַ שטאָדט-בעל-הבית'טע די הרובע אונטער-צוהייצען, נעהמט זי איהר טעפּיל און טראָגט עס צו מלכה'לעס קיך אַריבער. און אין מלכה'לעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאָדט טעפּלעך. טהיילמאָל פֿערטוישען זיך די בעלי-הבית'טעס מיט די טעפּלעך, ווערט דאָרט אַ לעבען. מאַכט זיך א יונג אַ „ברוגז" פֿון דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר' יחזקאלס שטאַלען. צו זאָרגען איז נישט דאָ וואָס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר' יחזקאלן נישט פֿערשלאָסען, — אַלעס אין קיך פֿריי ווי וואַסער איז עס. פּוטער און רעטעכער איז שטענדיג דאָ אין קעלער, דער שליסעל פֿון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דינסט-מיידעל) אַ „וואוילע טאָכטער", ברודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר' יחזקאל הייסט אַליין.

די נאַכט האָט דאָס שטעדטעל אונטער איהר שויץ אַרונטער גענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך בעהאַלטען. אין מיטען דער נאַכט האָט זיך אַ רעשענדיג קלאַפּען פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעשען איז פֿערשטומט געוואָרען ביי דעם שטראַהל שיין, וואָס האָט פֿון אַ לאָדען אַרויסגעדרינגט, און פֿון וואָגען איז ווער אַראָב... שווערע „בעל-בת'ישע" טריט האָבען זיך איבער'ן קאָרידאָר געלאָזט הערען. דאָס האָבען געמוזט קומען היימישע, וואָרום זיי האָבען באַלד די קליאַטקע פֿון טהיר געפֿונען, אויפֿגעעפֿענט, און אין „שטוב" אַריין.

אין דער בּרייטער, לאַנגער „שטוב" איז קיינער נישט דאָ, זי איז פֿול מיט שאָטענס; די גרויסע ווינטער-לאָמפּ מיט דער ברייי-

טער שײן, װי אַ באַבע אין אַ װײַסען פֿאַרטוך, ברענט זיך אײנע אַלײן צװישען די שאַטענס אין מיטען שטוב. די אָנגעקומענע יורען זענען אין לאַנגע, ברײטע שאַפּען־פּעלצען, די ברײטע קאָלנערס זענען בײזן האַלבען רוקען פֿערװאָרפֿען און בײם האַלז מיט אַ ברײטען רויטען שאַל פֿערבונדען; צװישען די טונקעלע פֿאַלדען, װאָס פֿערװאָרפֿען זיך אין די פּעלצען, האַלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פֿון דער נאַכט, װאָס זײ האָבען פֿון דרויסען מיטגעבראַכט... אויף די קעפּ האָבען זײ שאַפּענע היטלען מיט „לאַפּען" איבער די אויערען פֿערבונדען, און אַן אײַז־דויך איז איבער די היטלען און קאָלנער פֿערפֿרױרען. דער „אײַז־דויך" װערט פֿון דער שטוב־װאַרימקײט צוגאַנגען, און טראָפּען װאַסער רינען פֿון די היטלען, פֿון די פּעלצען; און בײם דרעהען זיך איבערן שטוב לאָזען זײ נאָך זיך שפּורען װאַסער איבער. זײ זענען צו צום גרויסען אויװען, װאָס איז אין אַ װינקעל פֿון שטוב געשטאַנען. דער אויװען האָט זײַן היץ פֿאַר־אויס פֿאַר זיך געשיקט און נישט צוגעלאָזט צו זיך. די װאַרימקײט האָט זײ אַרומגענומען. זײ האָבען זיך די פּעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאַנטלען, אַרומגעגאַרטעלט מיט רויטע גאַרטלען, ערשט דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די בערד צו װײַזען. טהײל װײַס, טהײל שװאַרץ, טהײל קורצע, טהײל לאַנגע. די יונגערע האָבען דעם אָרט בײם אויװען פֿאַר די אַלטע אָבגע־לאָזט און אַלײן זענען זײ געפֿאַלען װער אויף אַ באַנק, װער אויף אַ טיש, און האָבען אָנגעהויבען צו דרעמלען. די אַלטע זענען שטיל־שװײַגענד אַרום אויװען געזעסען, און אַמאָל האָט אײנער דעם אַנדע־רען אַ קשיא פֿון געשעפֿט געפֿרעגט, און נאָך אַ לאַנגע װײַלע האָט יענער איהם אַ תירוץ אָבגעענטפֿערט.

די נאַכט האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען דורכ'ן פֿענסטער אַרײַנ־צוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האָט זיך געדאַכט, אַזוי װי מען װאָלט אַ פּאָר טונען ליכטיגקײט אין אַ פֿינסטערען נאַכטײם אַרײַנ־געגאָסען. און דאָס ליכטיגקײט האָט דאָס פֿינסטערניש קוים מיט עטװאָס נאָר גרויער געמאַכט. פֿון ערגעץ־װאו האָט זיך אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער קוקורעקו פֿון אַן אויפֿגעכאַפּטען האָהן געלאָזט הערען; רעדער קלאַפּען אויף שטײנער און זײ שלאָגען אָב אײנזאַם אין דער שטילער נאַכט. די נאַכט קוקט אַלץ מעהר מיט גרויע ברילען דורכ'ן פֿענסטער אַרײַן, אַ פּנים מען גיסט אַלײן מעהר טונען ליכט אין דער

פֿינסטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך הודערן, וואַסער גיסן, דערנאָך טריט־אויף אין תּראַבנעדן. באַלד ערהערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אַגאַלט קול, וואָס זאָגט מיט זעהר אַ וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאָס קול גיהט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווייטען וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייסט דין־יונג קולכעל, וואָס הילט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פּרעטענזיע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטען טרויעריגען ניגון: „אָמר אַבּיי“ און עס וויל פֿערטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קולכעל און ווינט אין דער וועלט אַריין. די יודען ביים אויווען אין דער „שטוב“, דערהערענדיג אַ „קול תורה“, האַפּען זיך אויף, רייבען זיך די אויגען. איינער וואַשט זיך די הענד אָן פֿענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדורל אַרויס פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָב מיט אַ שאַרפֿען, האַלב־ליטווישען אַקצענט: „לָמָה רָגְשׁוּ גּוֹיִם“ און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבען זיך אָב איינער דעם צווייטען אַ „שלום עליכם“ איידער מען זעהט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַליין די נאַכט אַריין דורכ׳ן פֿענסטער, אַזוי, אַז מען הויבט שוין אָן צו צווייפֿלען, אויב עס איז פֿאַרטאָג, אָדער פֿאַרנאַכט...

פֿון דער קיך הערט זיך האַלין האַקען, דערנאָך איינער קנאַקען, מען גיסט עפּעס איבער פֿון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפֿענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנידער און מען גיעהט זיך זיין וועג... פֿון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישען זיך אַלע צוזאַמען: דאָס יודענ׳ס טרויעריגע תהלים זאָגען, דאָס דינע גמרא ניגונדעל, דער דיענסטמ׳ס האָלץ־האַקען, דאָס פֿייער קנאַקען, און די קולות גריסען און זאָגען דעם ניינעבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכ׳ן פֿענסטער אַריין: גוט מאָרגען!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיג. אויפֿ׳ן טיש זענען אָנגעלעגט פֿעלצען, קאַפּאָטעס און שאַלען. אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זיינע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַריין...

טהיר און טויערען זענען שוין אָפֿען, און מען דרעהט זיך אַריין און אַרויס. יודען קומען אָן פֿון פֿערשידענעם עלטער.

נידריגע און הױכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָב
„שלום עליכם" אײנער דעם צװײטען און תוך כדי דבור איז מען
שױן אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריעגט זיך, אױף
טהײל פראַגען ענטפערט מען גאָר נישט און אױף טהײל — צופיעל
תירוצים. אט האַלט שױן אײן יוד דעם צװײטען אונטער'ן אָרעם
און פיהרט איהם אין אַ װינקעל אַרײן און רױמט איהם עפּעס אין
אױער אײַן. אַ צװײטער שטעהט בײַם טישעל, קוקט אין אַ סדור
אַרײַן און װאַרפט אַניזױג דאָרט אַהין, און פלוצלונג האַפּט ער אױך
אַ יוד אונטער'ן אָרעם און פיהרט איהם אױך אין אַ װינקעל אַרײַן,
װי ער װאָלט יענעם די אױגען געװאָלט אױסשטעכען, הײַזט ער,
אַז ער האָט אױך אַ סוד. דערװײַל האַפּט זיך נאָך אײנער אױף
און טהוט זיך אָן טלית און תפילין און שטעלט זיך אַנידער אָבדאַ-
װענען, אַ צװײטער יוד גיעהט איהם שױן אין װעג אַרײַן און לאָזט
זיך אױך אין דאַװענען אַרײַן. אין דערװעלבער צײַט רעכענען צװײ
יודען מיט אַ שטיקעל קרײַד אױפ'ן טיש, אײנער, מיט אַ נאַסען פינ-
גער, מעקט, װאָס דער צװײטער שרײַבט, און דער שרײַבט װידער,
װאָס דער צװײטער מעקט. אין צװײטען װינקעל שטעהען צװײ יו-
דען, און אײנער, מיט אַ געל בערדיל און אַ רונדיג בײַכעל, צעהלט
דעם צװײטען געלד אױפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, װי אײנער
דאַװענט פרום: 76, 75, 74, װי ער װאָלט װעלען דערמיט דעם
אַנדערען זאָגען: זעה, װאָס געלד בעטײַט. אינדעם עפּענט זיך די
טהיר, און עס קומט אַרײַן מיט אַ געלױף אַ הױכער, בלינדער יוד
מיט אײן אױג, מיט אַ לאַנגער, רױטליכער באָרד, און ער הױבט
אָן, אָהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, װאָס צעהלט
דאָס געלד: „רױטער הונד, 250 רובל גיסט דו? װאָס ביסט דו
משוגע געװאָרען?" דאָס געלע יודעל צעהלט װײַטער דאָס געלד —
102, 101. „װאָס האָסט דו צו מײַן געלד?" טענה'ט אַלײן דער צװײ-
טער. נאָר קױם האָט יענער די פּאָר גילדען צוגענומען, שטעהט
שױן דער „רױטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאַכט.
אױפ'ן טיש ליגען פראָבען װײַן אין רױטע שנופּ־טיכלעך, און יעדער
יוד, װאָס קומט אַרײַן, האַפּט אַ פּאָר קערענדלעך, בעקוקט זײ צו-
ערשט, האַפּט זײ אין מױל אַרײַן און פרעגט אין דער װעלט אַרײַן:
„װיפיעל דער מאַרק?" ער בעקומט נישט קײן תירוץ, קנאַקט ער
די װײַצלעך און קײַטשעט מיט'ן שטערן, אַזױ װי ער װאָלט אַלײן

פון זיך טרעפען געוואלט דעם תירוץ, וואס ער האט נישט געקענט ארויסבעקומען פון דעם עולם.

די „שטוב" איז די שטאדט־בערזע. קליינע סוחרים'ליך קויפען אויף ביי די פויערים די תבואה און מען פערקויפט זיי „ר' יהוקאל'ס שפייכלער". אין דער „שטוב" ווערען אבגעמאכט אלע געשעפטען, נישט דוקא די, וואס זענען נוגע צו ר' יהוקאל'ס געשעפט, נאר אפילו דאס, וואס איינער האט עפעס מיט'ן צווייטען; אדער גלאט אזוי, אז א יוד וויל זיך דרעהען אין א „געשעפט", אדער אז א יונגערמאן געהט דעם ערשטען טריט פון קעסט אראב און וויל אריינטרעטען אין האנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב". דאס איז דאס „בית־המדרש" פון האנדעל.

ביי דער „שטוב" איז אבגעזונדערט א שטיבעל, „דאס קאבינעטעל" הייסט עס, פאר ר' יחזקאל'ן אליין. ביי א פיער־עקענדיגען שרייב־טיש זיצט זיך ר' יהוקאל אויף זיין „פאטער־שטוהל". ר' יחזקאל א נידריג נאר א דיק יודעל מיט א רונדיג ווייס בערדעל, האלט זיך אן מיט איין האנד די ברילען ביי דער נאז, איין גלעזעל פאלט איהם אלע מאל ארויס, און ר' יהוקאל הויבט עס אויף, רייבט עס איבער מיט'ן טיכעל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאז, פרעגענדיג עפעס אדער אבענטפערענדיג ר' טוביה'ן זיין „מענש". ר' טוביה, א הויכער יוד, מיט א דארען געזיכט, ענטפערט אב ר' יחזקאל'ן מיט אײלעניש און מיט א געלעכטעריל, אזוי ווי ער וואלט זאגען: „אלץ איז גוט, אלץ איז גוט".

ר' יהוקאל איינגעוויקעלט אין זיין לאנגען ברייטען שלאפראק און אין דעם פיערקאנטיגען היטעל, קנעטענדיג א שטיקעל ברויט צווישען די פינגער הארכט אויס זיין מענש, א מינוט בייזערט ער זיך, א מינוט ווערט ער ווייטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זיין מענשען בעראטהען.

ר' יהוקאל רוקט אויף א שופלאדעל, נעהמט ארויס א פאפיער און זאגט צו ר' טוביה'ן:

— וואלף מוז נאך דאנציג שרייבען, אז דער ערשטער טראנספארט איז עקספעדירט.

עס עפענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט א קאפ אריין, זאגענדיג: גוט מארגען! און דערנאך פערשווינדט דער קאפ און עס בעוויזט זיך א הויכער פויער מיט לאנגע, פערבלאטיגטע שטיוועל,

וואָס לאָזען נאָך זיך אַ אָנגעהענדיגען ציכען. דאָס פּנים איז בּיי איהם רויט פֿון היץ, טראָפּענס שווייס רינען פֿון די פּיילטע האָר, און ניט ריידענדיג קיין וואָרט, קנעפּעלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך די וועסט, און שלעפּט פֿון דאָרט עפּעס אַרויס און גיט איבּער אַ בּריוועל ר׳ יחזקאל׳ן.

בּעת ר׳ יחזקאל לייענט, ווענט זיך דערוויַיל ר׳ טוביה צום פֿויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פֿויער ענטפֿערט איהם אָבּער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאל׳ן, וואַרטענדיג אויף עפּעס.

— דעם וואָגען שפּאַנען! איך אַליין פֿאָהר קיין טריסק.

— איך האָבּ דענסמאָל בּאַלד נישט געהייסען געהן מיט׳ן וואַסער, צוויי וואָכען פֿאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכען? בּיי די ערשטע פֿרעסט, אַז עס נעהמט גערונד — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאל׳ן מיט אַ מין וויַיכען געבּיזער, אַליין שוין פֿערשטעהענדיג אין וואָס עס האַנדעלט זיך.

— פֿערפֿאַלען, דאָס האָלץ שטעלען האָבּ איך געמוזט, די טראַטוועס זענען געוועזען געבּונדען גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שען, געה רעכען זיך? וואָס קען מען מאַכען; עס איז געוועזען מן השמים, נעה רעכען, פֿאַר חנוכּה ווערט זיך די וויַיכסעל שטעלען.

— מען דאַרף אַנטיק׳ן און סאָקאָלסקען מיטנעהמען, אויפֿ׳ן בּוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאָק פֿרישע „סטראָנקעס״. די האַקעס, די שטריק — גיט אַ עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבּט זיך אָהן ריהרען, שרייבּט מען מיר, גאָט זאָל געבּען, אַז די קראַכעס זאָלען נישט זיין גרויס, נאָר טריסק האַלט זיך איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיג און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַמאָל בּרעכען, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָט׳ס הילף.

— קיין גאָמבּין, דאַרף מען די גאָמבּינער צוויי הונדערט רובּעל שיקען, און בּצלאל צו ר׳ אַברהם פּלאָצקער זאָל ער אין שעמענעץ קויפֿען. איך האָבּ מורא, אַז די שעמעניצער זאָלען נישט די שעפּסען אויסהאַפּען, לאָזען טאָר מען זיך נישט.

און ריידענדיג זענען זיי בּיידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבּלעך געוועזען אין הויף בּיים שפּייכלער די תבואה אָבּוועגען, אין דער „שטוב״ זענען נאָר געוועזען די אורחים,

וואס זענען געקומען ביי נאכט מיט תבואה אין „שטוב" אריין. און
נאך צוויי שטאדטישע מעקלערס, איינער א יוד און א „גויש" היט-
טעל, מיט א קראגענדיל, און א קורץ רעקעל און מיט א שטעקען
אין דער האנד, — דאס איז געווען „קאזעק" דער פריצישער מעקלער,
ער איז געווען געשיקט פון דער צוקערניע פון א פריץ צו ר' יחזקאל'ן.
ביי יעדען ווארט, וואס ער האט געזאגט, האט ער דערמאהנט דעם
פריץ מיט דער „צוקערניע". דער צווייטער איז געווען ר' הסקל עפ-
שטיין, א יוד א הסיד, אמאל אליין א סוחר, היינט א אבגעקומענער,
א מעקלער איז ער געווארען נאר איבערן נאמען „עפשטיין": עפעס
דער נאמען פאסט צום געשעפט. ער טראגט א בעשטענדיג בעפלעק-
טען און צוריסענע קאס־זיידענע קאפאטע, וואס האט נאך נישט דעם
נגידישען גלאנץ אנגעווארען.

ר' יחזקאל האט די יודען „שלום עליכם" אבגעגעבען, און איי-
דער זיי האבען נאך אנגעהויבען א ווארט אויסצורידען, האט ער
זיי צום כיור געשטופט נאך זיך, אז זיי זאלען זיך וואשען צום עסען.
דענסטמאל איז אין שטוב אריין א הויבע, דיקע יודענע אין א בריי-
טער שירץ. דער דיקער באנד פון איהרע שליסעלעך קלינגען און
זאגען אן, אז זי קומט, און די ברילאנטענע אויריננלעך בלאנקען
אין איהרע אויערען. זי האט א ריין, ווייס טישטוך איבערן אנגעשריי-
בענעם טיש געלעגט, און זאגענדיג צו די מאנספערשוינען מיט א
ברייט בעל־הבתישען קול: ר' טוביה, וואשען, ר' נטע שאבלינער וואַ-
שען — האט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האבען זיך געלאזט שטופען צום כיור, פון הינטען
איז נעגאנגען דער מעקלער עפשטיין. מלכלה'לע האט ברויט איפ'ן
טיש אויפגעלעגט, דער עולם האט זיך ארום טיש געזעצט, פון דער
קיך האט זיך געטראגען דער ריח פון געפרעגעלטע ציבעלעס און די
פארע פון רויטען בוריקע־בארשט, וואס האט דערמאהנט פון „פסח"
און האט געוועקט די תאוה צום עסען. עפשטיין איז געזעסען ביים
טיש, ווי איינער פון די אורחים, האט געגעסען און געזאגט גלייכ-
ווערטלעך. דער צווייטער מעקלער קאזעק איז געזעסען אין א ווינקעל
אויף די אנלעהנען פון שטוהל און זיך די וואנצעס געדרעהט. ער
איז געזעסען אויף אזא ארט, אז מען וויל האט מען געקענט מיינען,
אז ער זיצט יא ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז
ער זיצט נישט ביים טיש. ער האט געקוקט אויף עפשטיינען פון דער

הויף. נאר די דינסט, וויזש אים, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך בײם טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויך אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט בײם טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים־טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג־געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדושען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. בײם שטאל אויף א קייט, אונטער א ביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס און ווארט אויף א בעפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביזן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לעגט געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין. דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אַראָב, מען וועגט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג בײַ די פֿערד, אַ הויכער ברייט־ביינינער, פֿון ר׳ יהוקאל׳ס „גוואַרדיע״, מיט אַ שוואַרץ, אָבגעברענט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פֿון דערווײַטען ווי צוויי שטורקאַצען, פֿיהרט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפ׳ן שטערן אַ שוואַרצען רונדען פֿלעק, וואָס האָט פֿון צווישען זײַן גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשײַנט. די האָר בײַם האַלדז זענען בײַ ביידע פֿערד געווען צוקעמט און אײַנגעפֿלאָכטען אין פֿלעכטלעך. די האָבער־קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פֿון ר׳ יהוקאל׳ן, זיי האָבען איהם פֿערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בײַטש האָט מען נאָר פֿאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפֿיהלט, ווען עס איז פֿרײַטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים אײַלען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿערלאָזען. און ווען זיי פֿלעגען אַזאַ „שטיקעל״ ווײַזען, האָט ער זיי אַליין מיט זײַן האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר׳ יהוקאל׳ס פֿערד זענען נשמות פֿון אַלטע בעלי־הובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך בײַ איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זײַן ווינטערדיג קורץ פּעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ׳ן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיגע פֿוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל״ געפֿעהלט. און מיט אַ מין בַּחֲבוּרה׳קייט האָט ער זײַנע חברים צוגעפֿיהרט צום וואָגען, זיי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגע־טהון, און מיט דעם נײַען געשפּאַן אויסגעציערט, דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס בײַם דישעל פֿערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פֿון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פֿערפּאַקט. אַרײַנגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווײַל נאָטע אין פֿענסטער פֿון דער קיך אַנ׳אויג אַרײַנגעוואָרפֿען, זײַן אויג האָט זײַן שליחות ער־פֿילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט־

מיידעל. דאס רויטע, געזונדע בלוט, וואס האט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געראונען, האט דורך דעם צוריסענעם קאפטען ארויסגעשפראצט. איהרע שווארצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שווארצע אויגען מיט די שווארצע, שארפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האבען „ווערטער גערעדט"‚— „פייער און פלאם". זי איז פלינק אריין אין שטאל נאך נאטען, און נישט ריידענדיג קיין ווארט, האט זי פון אונטער'ן קאפטען א האלבע געקאכטע הוהן ארויסגענומען און איהם דערלאנגט.

נאטע האט עס צוגענומען, עפעס ווי עס קומט איהם דאס.

זי האט נאך געווארט...

ער האט געוואוסט אויף וואס...

און ווייל זי האט געוואלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף א שטרוי און מאכט זיך ארויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האפט זי אן, נעהמט זי פעסט ארום מיט ביידע הענד, און האלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאטעלט" ער איהר אן א גראבען קוש אויף דער באק.

— נו, זאלסט אזוי לעבען, איב וועסט מיט מיר התונה האבען,— זאגט זי צו איהם, אוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית'טע געהט, האפ...— מאכט ער צו איהר און שטופט זי ארויס.

זי דערשרעקט זיך, האפט זיך אויף, אבער באלד איבערצייגט זי זיך, אז ער האט זי אָבגענארט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאל:

— צוברעכען זאלסט דו די הענד און פיס אויפ'ן וועג! — זאגט זי מיט א שעלמיש געלעכטער ארויסלויפענדיג.

— דו, סוקא איינע,— לאזט ער זיך נאך איהר.

דאס שרייבערעל ביי דער וואג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט ארויס פון שטאל, ווינקט ער צו אנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פשא קרעוו — לאזט זיך אנטיק נאך איהר.

זי שטעקט ארויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואונדען אין הויז פון דער קיך.

א קנאק פון נאטעס בייטש און א עזות'דיג רעש'ן פון רעדער האבען צו וויסען געגעבען, אז די פודה שטעהט שוין פאר דער טהיר געשפאנט.

און באַלד האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען פון שטוב אויפ'ן וואָגען פּעקלעך און פּעקעלעך. ר' יחזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אַריין אָהן „צדה לדרך". ר' יחזקאל האָט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאָפּען־פּעלץ, דעם ווינטערדיגען פּאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבּעל האָט מען איבער'ן געזעס געלעגט (וואָרום אַ טאָג איז געוועזען אַ שענער, דער פראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימעל געלאַכט), נאָך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האַלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין הדר אַריין נאָכ'ן אָנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פּוטער, נאָך טהייל האָט דער „בעהעלפער" אונטערגעשטופּט: „אין הדר אַריין". די קינדער אָבער, מעהרסטענטהייל אין פּעלצלעך אָנגעטהון, וואַרטען אַרום דער פוהר.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פאָהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט חשק! — האָט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האַנד געגעבען. פון דער הויזען־קעשענע אַ גרויסען בייטעל אַרויסגענומען און די קינדער לעטיק־געלד געטהיילט.

פון דעם פענסטער פון צווישען די צוויי געהאָפטענע גאַרדינען האָט אַ מיידעלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַנ'איידעל געווייטעלטע באַק מיט אַ שוואַרצען זיידערנעם לאָק און מיט אַ בלאָהען באַנד פערבונדען, האָט איידעל און אַריסטאָקראַטיש פון דערווייטען צום פאָטער אַהין געשאָקעלט:

— פאָהר געזונדערהייט, טאַטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפ'ן וואָגען אַרויף. זיצענדיג אויפ'ן וואָגען, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אַהין געשאָקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאָך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאהילע! און צו די אייניקלעך פון וואָגען אָנגעזאָגט:

— איהר זאָלט בעגעהרען צו לערנען!

אין אַ ווינקעל איז יענטע געשטאַנען. איהרע הענד האָט זי אויפ'ן האַרץ פערלעגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף" און שטאַרק אויף דעם „קאָרשעל" אין זיין קורץ פּעלצעל, און דאָס ממזרישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אַראָב צו איהר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאָזען, ווי זיינע פֿערד, די חברים, וואָס קענען נישט איינשטעהן און האַקען מיט זייערע פּאָדקאָווען אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכעלט.

נאָטעס אַ קנאַל פֿון דער בייטש האָט איהר אַ גרוס אָבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאָפּענדיגע פֿערד האָבען זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמיידענדיג דאָס שטילע, רוהיגע, פֿריה־מאָרגענדיגע שטאָדט־געסעל — און נאָטע מיט'ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען...

אין דער „שטוב" ביי ר' יחזקאל'ן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפֿטען אָבגעמאַכט. די פֿרעמדע, וואָס זענען ביי נאַכט געקומען, האָבען זייערס פֿערקויפֿט, איינגעשפּאַנט און אָבגעלאָזט זייער אָרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלען קומען ביי דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעהט זיך ערשט איצט אַרויס מיט איהר לעדערנעם, אַלט־מאָדישען איבערציהער און מיט אַלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואָס זענען אין איהר. דער לאַנגער טיש אין מיטען „„שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שוואַרצער אויווען איז בעשריבען, די הויכע שאַנק איז בעשריבען און אַלע שטוהלען און בענק זענען „אָנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענד זעהען אויס ווי כלי־זיין, וואָס די זעלנער האָבען זיי איבערגעלאָזט אויפ'ן שלאַכט־פֿעלד און זענען אַנטלאָפֿען פֿון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אָן, און קריגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אויס...

באַלד זענען אַריינגעקומען צוויי נידעריגע, פֿעטע יונגע־מאַנטשיקלעך: האַצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפּחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאָגען אויס, אַז זיי זענען ברידער; ר' יחזקאלס שוועסטער־קינדער. אַמאָל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זענען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאָר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" אַרום. אַ משפּחה, און זיי קומען נאָכ'ן אָנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאַנאַפּע, פֿאַר מיטאָג.

ביידע מיט אַמאָל, ווי עס פּאַסט פֿאַר צוויי ברידער, האָבען

זיי זיך בייַנאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפגעלעגט, די פּאַלטאָס אויס־געטהון, קונציג זיי פֿאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלעגט. צוערשט האָבען זיי זיך אין דער שטיל — אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זיין אויף דעם אַ וואָרט אויסצוזי־צען — געשטופּט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האָט פֿאַר זיך דעם אָנלעהנער געוואָלט. נאָר אַזוי ווי זיי האָבען זיך אָהן ווערטער גע־קריגט, אַזוי האָבען זיי אויך אָהן ווערטער צווישען זיך שלום גע־מאַכט. איינער האָט דעם אָנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צו זיינע פֿיסענס געלעגט.

האַצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האָט קונציג זיך געקראַצט מיט איין פֿינגער אין זיין נעל בערדעל און האָט זיך פֿערטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז איהם גענענאיבער פֿאַר די אויגען געשטאַנען:

— 7 מאָל 38 וויפֿיעל מאָל האָבען מיר, האַ, בעריל?

נאָר בעריל האָט איהם מיט דער נאָז אָבגעענטפֿערט. האָט זיך האַצקיל מיישב געווען, זיך צו דער וואַנד אויסגעדרעהט, און עפּעס ווי וועלענדיג אָבטהון בעריל'ען, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטהון...

II.

אַ הייזעל ביי דער ווייכסעל.

איינס אַליין און פֿאַר זיך אַליין שטעהט זיך אַ הייזעל אין טהאָל צווישען צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזען זיך ווייט און הויך אין דער וועלט אַריין, ביים ברעג פֿון טייך ווייכסעל. ווינטער איז עס. גאָט'ס וועלט איז אינגאַנצען אין שניי פֿערטרונקען. אונזער הייזעל, ווי אַן אַלטער בעל־הבית אין תכריכים, שטעהט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פֿערפֿרוירענעם טייך זיין שכן און עס שווייגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפֿשטעהן. דערווייל איז דער טייך געשטאָרבען, געפֿרוירען און מיט אַ ווייסען קיטעל איינגעהילט. ראָבען פֿליהען אויף דין ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טייכ'ס רוקען און לעכערען זיין אָבגעהאַקטע דעקע. טהיילמאָל געהט

אַ מענש איבער'ן טייך, און דעם מענשענס פיס טוקען אין דעם ווייסען, טיעפען שניי. און פון ביידע זייטען הייזעל זעהען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפאַלענע פליעגלען פון אַן אָדלער, וואָס ליעגען איינער אויפ'ן צווייטען, אָדער ווי שטיקער געפרוירענע וואָלקען וואָלטען געפאַלען איינס אויפ'ס צווייטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שניי-בוימעלעך; איין בוימעל, בעדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אויפ'ן שפּיץ באַרג אַרויפגעכאַפּט, עס שטעהט איינס אַליין אין דער הויך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביים ברעג פון טייך, צו-פוסענס דעם באַרג און צו-קאָפּענס דעם טייך, שטעהט אַ שערענגע בוימער, איינס נאָכ'ן אַנדערען מיט שניי בעדעקט, וועלכע זעהען אויס ווי ווייסע עדות, וואָס שטעהען און היטען דעם רוזיגען מת, דעם טייך...

אין דעם הייזעל זיצט אַ משפּחה פון יאָהרען-לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טייך, דעם שכן. „חיים איבערפיהרער'ס" הייסט דאָס הייזעל היינט. אַמאָל מיט אַ דרייסיג יאָהר צוריק האָט עס געהייסען „משה איבערפיהרער'ס", און אפשר אין צוואַנציג יאָהר אַרום וועט עס גאָר הייסען „דוד איבערפיהרער'ס". נאָר עס איז נישט קיין חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הייזעל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבערפיהרער" בלייבען ביז איצט. דער היינטיגער „איבערפיהרער" הייסט חיים און איז אַ איד פון אַ יאָהר פופציג, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פנים אויסגעצויגען און די ווייסע באָרד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנייטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. אַ וואַסער-קינד, אויפגעצויגען געוואָרען ביים וואַסער, און ווער ווייסט, אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זיין, על כל פנים וועט עס זיין ביים וואַסער. און וועט אַ געוויסער קומען, וועט איהם דאָס וואַסער פון קבר אַרויסנעהמען און מיטפיהרען איהם מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זיין פאָטער און מיט זיין זיידען געטהון... און וואָס איז דער אונטערשייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט'ן וואַסער אויסגעמישט צו ווערען? די ערד איז טויט, זי שווייגט תמיד און שטעהט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפט, איילט זיך אין דער וועלט אַריין, עס לעבט האָטש...

משפחה מיט'ן וואסער איז ער שוין פון לאנג. דאס וואסער דארף יעדעס יאהר א מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאנג מיט'ן וואסער געווארען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבער־פיהרער" אמאל שבת נאכ'ן מיטאג ביי'ם ברעג איין, און א הוואליע קומט צולויפען און רוישט, דאכט זיך איהם, אז משה'לע מיט זיינע חברים, די הוואליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פרנסה פון וואסער, א גאנצע וואך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייוענד שפאלט און שיידט אב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאס וואסער פיהרט זיך יודיש־ליך, עס האלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין הוואליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאר דער טהיר. ער זאגט פרק. דאס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה" און ווי דערצעהלען די הוואליעס גאט'ס וואונדער, און יעדע הוואליע האפט א ווארט און מאכט פליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוי־רען, צוגעדעקט אין זיין שייד. דאס הייזעל איז פערשנייט, פער־שאטען פון קאפ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאוועטען פענסטערעל שטארט ארויס דעם איבערפיהרער'ס אגאויג און בע־טראכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוי־רען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוי־רען: דער טייך הינטער'ן איין און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאס וואסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע ארויס און לעבט אויף, דענסטמאל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" ארויס, האט א הנאה פון זיין שותף, וואס איז צו תהות־דמתים אויפגעשטאנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאלע.

ביי נאכט. די געגענד איז ארום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאפט אויף דער וועלט, ווי א מאמע אויף זיין הייזדגע־זינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריזען אין ווייסע תכריכים. דענסטמאל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאוועטען פענסטעריל א שטראהל ליכטיגקייט ארויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אריין. ווייט ערגעץ בלאנדזשעט א פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאָך ווינטער. מיט שניי אַרום איז אַלץ נאָך בעדעקט; נאָר דאָך קוקט שוין גאָט פֿון דער הויך מיט קלאָרע אויגען אַראָב. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיגע וואָלקען פֿערשפּרייט. און איהרע שטראַהלען לעבערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די אַרוי־מיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאָר, ריין; קיין מענשענס פֿוס האָט נאָך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאַנצע שטראָ־מען צוגאַנגענער שניי לאָזען זיך גלעטענדיג פֿון די בערג אַראָב און פֿאַלען אין דעם האַלב־געפֿרוירענעם טייך אַריין. דאָס אייז אי־בער'ן וואַסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאָס וואַסער קוקט דורך איהם, ווי דורך אַ קלאָרע שויב אַרויס. טהיילמאָל וואַרפֿט זיך אַ פֿיש אַרויף, האַקט אויף די שויב מיט'ן ווידעל, וואַרפֿט אַ בליק אויף גאָט'ס פֿרייע וועלט און פֿאַר גרויס גדולה, אַז די מאַמע, דאָס וואַסער, וועט באַלד פֿון זיך די שויב אַראָבוואַרפֿען, לאָזט ער זיך טיעף־נאָרקענדיג אין וואַסער אַריין די בשורה די חברים אָנצוזאָגען. און אַלץ אַרום איז בעהאָפֿטען איינס מיט'ן צווייטען, אַלץ האָט דעה שניי צוזאַמענגענאָסען. קלאָר, ריין, העל, נאָר איין שוואַרצער פֿלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאָס הייזעל, וואָס עס שטעהט זיך איינס אַליין אין טהאָל.

די היימ'טע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואָס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אַמאָל דערזעהט זי פֿון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פֿוהר. זי האָט באַלד די פֿערד דערקאָנט, און זי האָט צום מאַן דורכ'ן פֿענסטער אַריינגעקלאַפּט.

— חיים, דער סוחר פֿון די טראַטוועס פֿאָהרט.

— געמאַכט ווי אַ חכם, אין אַ פּאָר שעה אַרום וואָלט פֿון האַלץ קיין לעק ניט געבליבען — האָט חיים אָבגעענטפֿערט אַרויס־כעהענדיג אויף דער שוועל פֿון דער טהיר.

און וואָהר איז עס. צווישען די ווייסע פֿעלדער שוואַרצט זיך דער וועג און אויפ'ן וועג לויפֿען צוויי גרויע פֿערד, וואָס קומען וואָס אַמאָל נעהענטער.

באַלד איז נאָטע מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש צום הייזעל צו געפֿאָהרען. די פֿערד זענען געווען צוהיצט, פֿערסאָפּעט. ר' יחזקאל אָנגעטהון אין זיין דיקען שאָפּען־פּעלץ, איז פֿון דער פֿוהר אַראָב פֿרעגענדיג:

— נו, וואָס מאַכען דאָרט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאַווקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט גראָבע שטריק צום ברעג פערפעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האַנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פערשטעהן די גבורות פון איהר, פון זיין ווייכסעל.

ר' חיים איז צוגעגאַנגען צו ר' יהוקאל'ן און האָט איהם אָבגעשטעקט „שלום־עליכם", און ר' יהוקאל איז מיט אַ אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי הויכע בעטען, פול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפגעהאַלטען די פעדערן פון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פאַר שוועסטערן־קינדער אויף חתונה. פון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפישען שטיבעל.

ר' יהוקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאַפּען־פּעלץ אויסגעטהון און האָט צום פענסטעריל אַרויסגעקוקט. אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פון גאַנץ ווייט הערט זיך אַמין גיסען. דאָס זאָגט אָן שלעכטע בשורות, און פון ר' יהוקאל'ס ברוסט האָט זיך אויס געוועגדייט אַ „רבונו של עולם" אַרויסגעריסען.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ'טע האָט זיך מיט איהם געקריגט, וועגען האָלץ האַקען. באַלד האָט אַ פּייעריל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיכעל פאַרין סוחר אָבצוקאָכען. די היימ'טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פערקלערט ביים טיש, הייבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטוועס, גאָט וועט העלפען און וועט אייער סחורה פון וואַסער ראַטעווען.

ר' יהוקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ'טע, זי, אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פאַר זיך אַליין פערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿירט מיך, ר׳ חיים, צום געהילץ — האָט ער צו חיים׳ן געזאָגט, טראָגענדיג יענעם צוויי עמער וואַסער טראָגען — נאָטע, קום מיט.

חיים האָט די עמער אין שטאַל געטראָגען. אַלע דריי זענען הינטער׳ן הייזעל צום געהילץ אַרונטער.

אַז מען האָט נישט געוואוסט, האָט מען נישט געקענט בע־לוערקען, אַז דאָרט ליגט האָלץ. האַלבליך איז עס אין איין איינ־געפֿרוירען, און פֿון אויבען איז עס מיט וואָס צוגעדעקט. נאָר לאַנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו אַרויס, און לאַנגע דיקע שטריק זענען אָנגעבונדען אָן דיקע בוימער, וואָס שטעהען בײַ׳ם ברעג.

— אַ שלעכט, אַ שלעכט געשעפֿט, — ברומט ר׳ יחזקאל פֿאַר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿיעל אייל ווײַט קען דאָס געהילץ ליגען פֿון ברעג.

— מען מוז קיין יאַנאָשעץ געהן פֿיערן שאַפֿען, וואָס מעהר פֿיערן, און אַזוי ווי דאָס אײַז וועט נאָר אָנהויבען זיך ריהרען, מוז מען דאָס געהילץ פֿון וואַסער אַרויסנעהמען. — וויפֿיעל עס זאָל קאָסטען — פֿערפֿאַלען.

— וואָס דען? אַז דאָס אײַז וועט אָנהויבען ריהרען, וועט עס דאָס געהילץ ווי אַ פֿעדערל מיטנעהמען — ליטימט ר׳ חיים מיט, מיט אַ מין בעהאַלטענער גאוה אויף זײַן וואַסער.

— עס ליעגט ניט ווײַט פֿון ברעג. אין גאַנצען אַנ׳אייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואײַלען. פֿון אויבען קומט דאָס אײַז אָן אין אַלאַרע מינוט, — זאָגט ר׳ חיים שוין געהענדיג.

ר׳ יחזקאל האָט איהם אַ פּ־רובל׳דיגען געגעבען, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אָקעוויט מיטברינגען און אַליין איז ער צוריק אין ר׳ חיימ׳ס שטיבעל אַרײַן.

אין שטיבעל בײַ ר׳ חיימ׳לען האָט זיך געטראָגען אין דער לופֿט אַ ריח פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באָבעס (די חיימ׳טע ווייסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון איהרע „באָב״ לעקען די סוחרים די פֿינגער); די חיימ׳טע איז אינגאַנצען אין דער קיך געווען פֿערטהון. נאָטע איז געזעסען אין אַ ווינקעל בײַ דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האָט זיך די אָניצעס געטריקענט, שמועסענדיג דערווײַל מיט די חיימ׳טע וועגען אַ כלה. — די חיימ׳טע האָט איהם אַ שידוך אָנגעשלאָ־

גאָן מיט איהר'ס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשיץ, זעהר אַ שעהן, געזונד מיידעל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבּער שבת איבּערבלייבּען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אַהער ברינגען.

נאָטע איז געזעסען און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהאָרכט און מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוט מיטאָג אויסנאַרען. ער האָט זיין עסק פֿערשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו איהם מיטפּחה'דיגער געוואָרען. ר' יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס געוואָרען איבּערגעהאַקט.

ר' יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנע „צוועל“, וואָס זעהט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטען, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבּענעם לעפֿעל, מיט אַ קלינג פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּעל, אַ היימיש־געבּאַקען ראַזעוואַנע ברויט און אַ זאַלץ־מעסטעל. ר' יחזקאל האָט זיך געוואַשען, אַ מוציא געמאַכט, און די היימ'טע האָט איהם אַ טעלער דערלאַנגט, פֿון וועלכען די פּאַרע האָט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האָט קנאַפּ פֿערזוכט, אַוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שירים איז פֿאַר נאָטען געוועזען...

ר' יחזקאל האָט פֿלינק אָבּגעבּענטשט און איז צום געהילץ אַרויס, ער האָט זיך ביי'ם ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבּער דער ווייט און איבּער דער ברייט פֿון דער וויסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿערוואָרפֿען. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון די בערג און עס גיסט זיך איבּער'ן אייז. פֿון דערהייטענס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבּער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער, דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיג אין אַ רינע פֿון צווישען צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אייז, אויף וועלכען עס רינט אַרויף. אַ הוואַליע וואַסער קומט אָן צולויפֿען און גיט זיך אַ נאָס איבּער'ן אייז, באַלד נאָך דער הוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק פֿון איהם שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַרקען שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעקע, מיטשלעפּענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובּראָכענע שטיקער אייז, און מאַכענדיג מיט זיי אַ שפּיעלעכיל, אַ דריידעל אין קאָהן, צווישען צוויי

הוואַליעס, וואָס אײנע וויל די צווייטע כאַפּען, און פּאַטשען זיך אין פּנים אַרײַן...

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אײַז בײַ'ם ברעג, וואו דאָס האָלץ ליגט. ר' יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אײַז איז געפּלאַצט, נאָר עס ריהרט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל איהם קענען בעוועגען. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ הוואַליע און נאָך אַ הוואַליע. דער באַלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אײַז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אונטער, נאָר ער שטעהט אָבער נאָך אַ מינוט אין אונטער איהם הייבט אָן בורטשען, און דאָס אײַז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווײַזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבונדען אָן דער צווייטער, און אײנע הויבט זיך, רײַסט זיך פון דער צווייטער. ר' יחזקאל קוקט אויף זײַן פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אײַז פּרובען זיך פון אָרט ריהרען. די שטריק סקריפּען בײַ די ביימער. זיי רײַסען זיך. די לעצטע מינוט. ר' יחזקאל טרעט נעהענטער צום וואַסער צו, ער שטעקט די האַנד אויס, ער וויל אָנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פויערים — קײנער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפט, ווײַלט, דאָס אײַז פּלאַצט — זײַן פערמעגען ראַטעווען, אוי, רבונו של עולם, זײַן פערמעגען ראַטעווען.

קומט אָן צולויפען ר' חיים מיט פויערים אַ גאַנצע מחנה. ר' יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פויערים קומען נעהענטער, טהייל האַלטען העק, לאָמען, קייטען און שטריק, ר' יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאָראויס — ער קוקט נישט אויפ'ן אײַז. דאָס וואַסער איז הינטער זײַנע פיס. ר' יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָט'ס הילף, די פויערים נאָך איהם, מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען האַפּט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שנײַדט דורך די „שטריקאַוועס", מען שנײַדט אָב איין טראַטווע פון דער צווייטער, דאָס אײַז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט בײַ די שטריק, ווער קוקט אויף עמעס? מען שפּרינגט איבער פון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראַטעוועט מען אַרויס אויפ'ן ברעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פֿערפֿעסטיגט זיי שטאַרקער בײַ'ם ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסען אויפֿ'ן אײַז און מלחמה געהאַלטען מיט איהם, אַזוי, אַז דאָס אויג האָט געצווייפֿעלט, וואָס איז מעהר פֿון אויבען אויפֿ'ן טײַך: דאָס אײַז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפֿען איין שטיק אײַז אויפֿ'ן צווייטען, און איין באַלוואַן איז מיט'ן קאָפּ אַרײַן אין צווייכען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פּלוצים האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ שטיק אײַז אין דער הויך און האָט אָבגעהאַלטען זײַנע חברים, וואָס לאָזען זיך נאָך איהם; און די שטיקער אײַז זענען אַרויף איינס אויפֿ'ן צווייטען, איינס אויפֿ'ן צווייטען, און אַ באַרג אײַז איז אין מיטען וואַסער שטעהן געבליבען. דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פֿאַר זיי אָבטרעטען. נאָר באַלד האָבען די וואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטען זיך איין האַנד געמאַכט, גענומען זיך אויף אַמאָל אַרײַן אין באַרג און איהם צושמעטערט, חרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפֿיהרט, היידאַ...

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פּויערים פֿליהען פֿון איין שטיק אײַז אויפֿ'ן צווייטען.

דערווײַל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פֿון אויבען איז דער הימעל אין אַ חמאַרע געפֿרוירען געוואָרען, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווײַטער דאָס זײַניגע געטהון, און די פּויערים האָבען אויך דאָס זייעריגע געטהון — שײַטלעך האָלץ אין סמאָלע אײַנגעטונקט און אָנגעצונדען, און די נאַכט האָבען זיי באַלייכטען; דער עלסטער און מיט איהם די פּויערים — איין בעלקע נאָך דער צווייטער אויפֿ'ן ברעג אַרויסגעקראָגען, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפֿען זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מעהר פֿון די העלפֿט האָלץ איז שוין אויפֿ'ן ברעג געלעגען, האָט ר' יחזקאל זײַן פֿוהר געשיקט אין שטעדטיל אַרײַן נאָך בראַנפֿען, אַליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אַרײַן.

בײַ'ם טיש האָט ער געטראָפֿען אַ יודען אין אַ לאַנגען פֿוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסען האַלב „אַוועקגעלעגט" אויף אַ שטוהל און געשמועסט מיט אַ בחור'ל פֿון אַ יאָהר פֿופֿצעהן — מיט אַ חנ'ודיג פּנימ'ל, וואָס זאָגט מעהר אויס פֿון פּאַ-

טעָר׳ס נגיד׳ישקייט ווי פֿון פֿאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטען היטעלע מיט פֿוּסזֿתלעך און מיט אַ זיידען האַלז־טיכעל. אַ נגיד׳ישער הן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאל׳ן איז ער באַלד געפֿעלען. ער איז צוגעגאַנגען און די האַנד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— הינע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער ביידע אינ־איינעם.

— איך בין אַ קאָנסקער־וואָליער, מען דאַרף איבערן וואַסער — ענטפֿערט דער יוד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמערער, טראַטעוועס אין דער ווייכסעל שטע־הען — ענטפֿערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאָמבינער פֿון קאָזמער, אפֿשר?

— יאָ. און איהר, ווער זענט איהר דאָס פֿון קאָנסקע־וואָליע?

— אָ וואָ, ר׳ יחזקאל גאָמבינער, — פֿרעגט זיך יענער און הייבט זיך אויף פֿון שטוהל — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר׳ מרדכי קאָנסקער פֿון קאָנסקע־וואָליע — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האַנד אויס — נו, נו.

— די טראַטעוועס זענען נאָך איינגעפֿרירען אין אייז?

— יאָ, די טראַטעוועס זענען געווען איינגעפֿראָרען איבערן ווינ־טער. מען האָט גאָר נישט געקענט מאַכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיעל מען וועט קענען.

— אַ שיין געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומרחם זיין — טאַטע אין הימעל!

— אַ העלפֿט איז יאָרין אין דרויסען — מיט גאָטס הילף! די גוים אַרבייטען נישט שלעכט.

אַ מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אָנגע־לעהנט ביים טיש און האָבען געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פֿון דרויסען האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילען ערנסט, געבייזער. פֿון דערווייטען האָט זיך אָבגעשלאָגען אַ לאַנגע אויסגע־

צוינען קול, וואס עס האט זיך געדאכט, אז עס געהט פון א פוסטען פאס: די ארבייטער האבען איינער דעם צווייטען עפעס צו ווייסען געגעבען, און דאס קול האט זיך מיט'ן וואסער־געווייש צוזאמענגעמישט, און ווי פון יענער זייט וועלט אבגעשלאגען.

ר' יחזקאל האט זיך רוהיג אנידערגעשטעלט אין א ווינקעל און האט אנגעהויבען מעריב דאווענען.

און באלד האט דער ר' מרדכי אויך דאס זעלבע געטהון. זיי האבען אלע דריי אנגעהויבען ארויף און אראב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האט פון צייט צו צייט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באלד האבען זיי זיך ביי דער וואנד אנידערגעשטעלט, שטיל געשאקעלט זיך, און שטיל געדאווענט. אין שטוב איז שטיל געווארען, נאר נאטע'ס שנארכען איז אויפגעגאנגען פון א בעהאלטען ווינקעל און האט זיך איבער דער שטוב „אויף און אב" געטראגען. די היימ'טע איז געזעסען ביי דער קיך, שפענדליך אונטערגעלעגט, די שפענדליך האבען אין פייער געקנאקט. די היימ'טע האט געקוקט אויף די סוחרים און פאר זיי הדר־ארץ געקראגען. אזעלכע גרויסע סוחרים דאווענען אין איהר ארים איינגעפאלען שטיבעל, מוז גאט אוודאי זיין ביי איהר אין שטיבעל, און זי — א חורבן נאך איהר! — זי לעגט גאר העלצעליך אונטער אונטער'ן פייער. און האט זיך די האר אונטער'ן טיכעל ארונטערגערוקט...

פלוצלונג ווען עס איז אזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשרה און אלין ארום שטעהט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פון דרויסען א גאס, ווי א ים וואלט אונטערגעגאנגען אין א ים... דערנאך א לאנגע ווילע א שטילעניש.

„האלטען! האלטען"! שרייט מען.

דאס קול האט מיט רעש אבגעשלאגען, אזוי ווי מען וואלט מיט דער פויסט אין פענסטער אריינגעקלאפט. די היימ'טע איז שוין אין דרויסען געווען — נאטע האט זיך פון שלאף אויפגעהאפט, א מינוט האט ער זיך ארומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באלד האט ער זיך אן עפעס דערמאהנט און איז ארויסגעלאפען. דריי זענען געשטאנען און געדאווענט. דאס יונגעל האט זיך נישט געקענט איינהאלטען און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטען, ער האט געוואלט ארויס פון שטוב, נאר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און רוהרען זיך נישט פון ארט, האט עס איהם זעהר

באַנג געטהון. ער האָט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען, נאָר ער האָט זיך געשעמט פאַר נאָט, האָט ער ניט געוואוסט וואָס צו טהון. עס עפּענט זיך די טהיר, עס קומט אַריין צולויפען חיים אָהן אָנ׳אָטהעם:

— פאַניע, די דריטע טראַטווע איז אַוועקגעשוואומען.

די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בהמ״ד אָן מיט ר׳ חיימ׳ן, און זיי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה.

— וואָס איז? — פרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגעץ! — הערט זיך אַ קנאַל פון אַ פּאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטען זיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פון דער דריטער טראַטווע, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אייז, ווי אַ חיה, און היידאַ, אַוועק קיין דאַנציג...

— אַסך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 40–50 שוועלען.

— געלויבט צו גאָט דערפאַר! — ער דערמאָהנט זיך פלוצלונג, געהט אויף און אַראָב איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפּייט אויס, די האַנד זוכט שוין דאָס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָבגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פעלץ אָנגעטהון און איז אַרויס.

אין דרויסען איז די נאַכט פינסטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלויבען, אַז אויבען איז אַ הימעל דאָ, און אויפ׳ן הימעל זאָל נאָך אַ גאָט זיין...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעהט ניט, מען הערט נאָר די קראַפט פון כעס, ווי עפּיס אונגעהייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט איינצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפהערען צו אַרבייטען, מען זאָל ניט די טראַטוועס צונעהמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָט׳ס חסד פערלאָזען און איבערלאָזען די טראַטוועס ביים ברעג אָנגעבונדען, און ער איז בטוח, אַז גאָט וועט איהם ניט פערלאָזען.

אונ מיט אַ היהוג הארץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד גיעהט ער אַוועק צוריק צו היימ'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, אונ מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פערטהון אין זיינע השבונות. פון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאָגען אונ דאָס וואסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאנקען צו פערטאגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדי'ל אין די אויגען צו זעהן. וועד האָט?

אונ נאָך אַ ווײלע שטיל־שווייגען:

— כ'האָב אפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פאר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי אונ דרייסיג גילדען, 240 פּאַלניש.

— צוויי אונ דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אסך ביליגער.

אונ אַזוי ווי זיי וואלטען זיך שוין געהאט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, אונ בינדט עס אויף. ר' יחזקאל רייַדענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אריין, שפּאלט עס, אונ האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פינגער אונ קנעט עס, אונ לעקט עס.

— דאָס מעהל ניש'קשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פון וואסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואסער.

— ביז ווען?

— הצי אייר.

— צו טייער, אַ פינפער'ל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָטע ביי'ם אויוועך הוסט, אַ פּנים מען האָט פערגעסען אָן איהם, אונ ער וויל דערמאָהנען.

די היימ'טע דערלאַנגט מים־אחרונים־וואסער,

א מינוט שווייגען זיי. דערנאָך הויבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אָן צו ווינקען: „נו, ר׳ יחזקאל״, „ר׳ מרדכי, נו״, צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אָן:

— רבותי, מיר וועלען בענשען!

דער עולם בענטשט אָב. ר׳ יחזקאל דערהויבט זיך, דער ער־שטער פון טיש און פרעגט מיט א געלעכטעריל:

— נו, בחור׳ל, קענסט עפּעס לערנען?

— פאַר וואָס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאַטע האָט אַ הנאה און שמייכעלט.

ער פאָהרט פון דער ישיבה — מאַכט אַ בעמערקונג דער פאַטער.

— וואָס פאַר אַ שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחור׳ל, ווענדעט ער זיך צום פאַטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— אַ וואוילען קאָפּ — ענטפערט ר׳ מרדכי מיט אַ וואונק.

— נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפען דעם קאָרן. איהר מיינט, אַז איך דאַרף איהם, גאר נישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האָליץ וועל איך אַ געשעפט מאַכען? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפען, אַז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבה.

— דאָס פינפערל אָבפוהר־געלד.

— אַז איך קען נישט.

ר׳ יחזקאל נעהמט אַרויס אַ גרויסען פּאַק פון אַ הינטער־קע־שענע, עפענט איהם אויף, נעהמט אַרויס אַ פּאָר איינצעלנע הונ־דערטער, און איז זיי מוסר ר׳ מרדכי׳ן.

— וואָס זאָל מען טהון אַז מען קען נישט, — קרעכצט ר׳ מרדכי און נעהמט דאָס געלד.

און דאָס געשעפט איז געמאַכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זענען איצט איבערגעגאַנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און גאט האט געהאלפען. דאס איז האט עפעס ווי דורך א געהיימען בעפעל די טראטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפענדליך האלץ האבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואסער געטוקט, געווארפען און געטרייסעלט, און פון ארט זיך נישט גערירט. ר׳ יחזקאל איז ביים ברעג געשטאנען און צוגעזעהען גאט׳ס וואונדער, וואס ער טהוט מיט איהם און פערלאזט איהם נישט. צוויי טעג האבען די פויערים געארבייט און דאס האלץ אויפ׳ן ברעג ארויפגעבראכט, און ר׳ יחזקאל האט בעשיינפערליך געזעהען גאטס הילף.

דאנערשטאג האט זיך ר׳ יחזקאל מיט ר׳ מרדכי׳ן געזעגענט. ר׳ מרדכי האט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי היימ׳ן, ער האט איבערן וואסער נישט געקאנט אריבער.

און ווען נאטע איז מיט׳ן קורצען פעלצעל אויפ׳ן וואגען געזעסען, דאס זעלנערישע היטעל אויפ׳ן קאפ, ווארטענדיג אויפ׳ן בעל־הבית, איז די היימ׳טע ארויס אויף די טרעפלעך. זי האט געקוקט אויף נאטען און האט מיט איהר אלטען גרויען קאפ, וואס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפאסט, צוגעשאקעלט. אין מח איז איהר עפעס א געדאנק קלאר געווארען: אזא יונג איז דאס, דער נאטע, אפגעגעסען ביי איהר (זי האט איהם מיט דעם בעסטען געפיטערט), געמיינט, אז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפחה ווערען, און ער זיצט זיך גאר אויף דער פוהר, און די פערד ווילען איהם אוועקטראגען. אזא יונג איז דאס... ער האט זי אפגענארט און קיין רעכטע פרעטענזיע קען זי דאך נישט האבען צו איהם — וואס טהוט ער דען? ער פאהרט אוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואס דען זאל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אבער שאקלען מיט׳ן קאפ האט זי געהאט אויף וואס — און זי איז אויף די טרעפעלעך געשטאנען, געקוקט אויף נאטען און זי האט מיט דער גאנצע צוגעשאקעלט:

— אזא יונג איז דאס! א, וואס אזא יונג קען!

נאטע האט דעם קאפ אוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אריין, אפנים נישט געמאכט זיך זעהען און האט געפייפט צו די פערד.

— ווי ער זיצט זיך דא שטייף אויף דער פוהר, — האט זי געזאגט מעהר מיט׳ן קאפ ווי מיט׳ן מויל.

— וואָס? האַ? פֿרעגט נאָטע און שטעלט אויס פֿרום די אויגען.

— וואָס? וואָס? האַ — און אָנגעפּרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזויפֿען האָסט דו דיך? האַ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָ־קעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג נאָטע, אַ וואוילער יונג — כּ'לעבען — אָנגעגעסען זיך — אָבגענאַרט די אַלטע — כּ'לעבען. אַ שדוך וויל זי? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אויף די פּלייצעס.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אויגען און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבען! און די היימ'טע האַפּט זיך אויף און לויפֿט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר' יחזקאל אין שאַפּען פֿעלין אַרויס און אַרויף אויפֿ'ן וואָגען.

— בלייבט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַריינגעשריען דורך דעם פֿענסטער, ווען די פֿערד האָבען אָנגעהויבען צו רידרען.

— פֿאָהר געזונדערהייד און צובּרעך הענד און פֿיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פֿיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַנ'עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש אָבגעענטפֿערט.

III.

דער רעכענונג.

דאָס האָלץ־געשעפֿט פֿון ר' יחזקאל'ן האָבען שותּפֿות פֿיער שותּפֿים, „קעפּ“ אָבער נאָר דריי: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותּף. דער מחותּן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותּף, און מאָטעלע ר' יחזקאל'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ איי־דעם, — זיי ביידע — אַ „דריטער קאָפּ“.

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיער מיט טינט און פֿעדער. יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אלע ווייבער צוזאמען און צולויפען זיך ווייטער, און קיינמאל קומט די רעכנונג נישט אויס ביי זיי גלייך, ביז די אלטע נעהמען צו שטיקלעך קרייט און הויבען אן צו רעכענען אויף זייער אופן נאך – מיט גלייכע און קרומע פאסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאכט.

דאס איז א פראסטער שבת־צו־נאכט׳ס־רעכענונג. אז עס קומט די יאהר־רעכענונג (דאס איז סוף ווינטער און סוף זומער),– דענסטמאל שיקט מען נאך ר׳ וואלף דעם שרייבער, דעם בעוואוסטען הידה־טרע־פער – און אויב עס איז נאך דא עפעס שוועריגעס – קומט שערעצקע דער „אדוואקאט" אליין, דער וואס שרייבט אלע קאנטראקטען מיט די שררים.

די אלטע אין אמת׳ן ווייסען נישט, צו וואס מען דארף די גאנ־צע רעכענונגען. פון א רעכענונג פערדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען נישט צו. און וואס איז דער אונטערשיעד צו ווייסען וויפיעל – ווייסט מען נישט, קומט די ברכה אריין, און ווידער ארום, זיי ווייסען דעם גאנצען רעכענונג אויפ׳ן קאפ, ווייסען אין וועלכען געשעפט מען האט צוגעלעגט, און אין וועלכען פערדיענט. זיי האבען אבגעלעבט זייער ביסעל יאהרען און האבען פון קיין רע־כענונג נישט געוואוסט, איז אויפגעשטאנען דער יונגער דור און האט איינגעפיהרט רעכענונג – רעכענט מען, האטש נאך יעדער רעכענונג, ווייסט מען שוין פון פריהער, מוז ארויסקומען א מחלוקה.– „אין אמת׳ן – טענה׳ן די אלטע,– וואס איז דער הילוק: מאטעל׳ע איז נישט מיין קינד ווי עוזר׳ל? מאכט איינער א ברית, א בר־מצוה, איז עס נישט מיין שמחה פונקט אזוי ווי דיינע?"

דער יונגער דור זאגט: אז מען דארף ווייסען פון א רעכענונג. אז דאס געשעפט „פערלאנגט", צו ווייסען פון א רעכענונג – נו, מילא רעכענט מען, קומען ארויס מחלוקות, זאל גאט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאכטער. צווישען איטע מאטעלע׳ס ווייב און גאלדע עוזר׳ס ווייב איז א בעשטענדיגע מחלוקה. גאלדע, ר׳ יהזקאל׳ס טאכטער – וואס איז עוזר׳ס ווייב, זאגט, אז צווישען די צוויי מו־ערען, וואס איהר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. און איטע זאגט פערקעהרט, אז צווישען די הייזער, וואס איהר שווער ר׳ יהזקאל האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. די אלטע טענה׳ן

וואָס איז דער הילוך,— אָדער פֿון דער מאַמע, אָדער פֿון טאַטען; נאָכ'ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — זאָגען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר' יחזקאל'ס טאָכטער, איז אַ הויכע יודענע מיט אַ שייטעל פֿון דריי לאָקען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אויף איהר גלאַנ־צענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפֿען צינגעל, פֿאַר וועלכען אַלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוואָהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט יודהגלעך פֿון הינטען, וואָס צופֿען זי ביי דער ברייטער שירץ: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא איפ'ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע,— און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פֿאַר'ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט די אַריינגעפֿאַלען, אַ רחמנות געביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פֿאַר דער התונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ? — הויבט זי אָן צו בּאַדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכען־טאָג און טרעפֿט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוואָהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בּע־דויערען, האָטש ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איהר אַ וואָרט צוואַרפֿען: „נו, שוויינ, שוויינ, איך בעט דיך" אין פֿערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעלט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איהר שטאָהל און אייזען. ר' יחזקאל גאָמבינער'ס שנור איז זי? אַ מכה! זיים „סטשערב'ס" טאָכטער איז זי, דיין טאַטעס פֿערד'ס יונגס טאָכ־טער.

— און דיין טאַטענס פֿערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן היים „סטשערב'ס" זוהן —(און פֿון כעס ווערט איהר גאַנץ פנים רויט)— גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברייד גען, זי וועט דיך נאָך ברייגגען אין דר'ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען.

אין שטוב גיעפינט זיך אַ רעשטיל קינדער, און זיי, דערהע־רענדיג, אַז די מאַמע וויינט, הויבען זיי אויך אָן צו וויינען.

מאָטעל נעהמט צוזאַמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראָשען, אַז זיי זאָלען אויפהערען וויינען.

גאָלדע לעגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצען טאָג, און דערנאָך, אַז דער מאַן קומט אַהיים, פאַלט זי אָן אויף איהם:

— דו האַלסט אויך אַזוי פון דיין ווייב ווי מאָטעל? — וואָלסט געוואָלט הערען אויף דיין ווייב אָסור לְדַבֵּר — וואָלסט דו דיך מיט איין וואָרט נישט אָנגערופען. מענער, מישטיינס געזאָגט.

און עוזר און מאָטעל שטעהען ביידע דערנאָך אין שפּייכלער, אין בעקוקען דעם וויין און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט צו מאָטלען אין מיטען דערינען, אַזוי ווי פון דער זייט:

— וואָס האָסט דו היינט געוואָלט פון גאָלדען?

— גאָר נישט, נאַרישקייטען.

— אויף אַ גאַנצען טאָג האָט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האָסט דו פערשריבען אויף די קראָשענוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס אַרויסצונעהמען.

און נישט איינמאָל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט איטעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער דאַרגעהט אוים אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אַזוי פיהרט זיך שוין פון יאָהרען־לאַנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך אַרום די אינדיטשקעס בעשטימט פאַר איטען. ביי ר' חיים ראָזענקראַנץ אויפ'ן הויף האָדע־ווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פאַר גאָלדען.

קומט גאָלדע און נעהמט אַרוים די אינדיטשקעס פון דער מאַ־מעס הויף און טראָגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט איטע נאָך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דאָ.

— זיי קעהרען מיר אָן פונקט אַזוי ווי איהר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאָלדע.

לויפט אַהיים איטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאָלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפען: איהר חזקה — ויערט, פערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האָבען זיי דאָפּעלט.

די אַלטע לייט הערען דערפון געוואָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צווישען זיך — „נישט הבר און נישט ברוגז". מען טרעפט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פון דערווייטען מיט אויפגעריסענע נעז. אָבער טרעפט מען זיך ביי דער מאַמע (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמע), ווען מען פרעגעלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען", „גוט יאָהר", נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואַנד.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלען ביי איהר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונד אויפעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פאַר'ן רעגענונג — נישט פון ווען און נישט פון וואו, הערט מען איך זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסען נישט פון קיין „גליקען", און הינדעלע'ס אַ קינד לויפט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופט.

— די מאַמע שטופט עס אַוועק פון זיך מיט כעס...

געווען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פון דעם יאָהר־רעגענונג.

די שטוב האט בעקומען גאר אנ'אנדער'ן חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אנ'אטלעסענער קאפאטע אנגעטהון.

איבער דעם גרויסען, לאנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאס ליכטיגקייט פון דער לאמפ. מיט מעהר דרך־ארץ און גאר מיט אני אנדער'ן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פעק „פאפירען" און „פאפירלעך". פון אויבען אן אין פאטער־שטוהל זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האנד האלט ער זיך אן פאר די ברי־לען, און מיט דער צווייטער האנד רעכענט ער פאר זיך מיט א שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אנטקעגען ר' יחזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראזענקראנץ דער מחותן, א הויכער יוד, מיט א לאנ־גער, געלער בארד, וואס פערשפרייט זיך אין צוויי שפיצען, און מיט א לאנגער, מיט האר בעוואקסענער נאז. גרויסע טראפענס שווייס טריפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאנצענדיגען שטערן און האלטען זיך אויף צווישען די האר אויף דער שפיץ נאז. דער מחותן רעדט ווייניג, און רעדט ער א ווארט — איז עס א חסד, וואס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אן, און דאס איז שוין גענוג... ביי בײדע זיי־טען טיש זיצען עוזר און מאטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאטעל פאר זיך:

— צוויי און אכציג האנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואס איז, דאכט זיך, גאר געווען פערטהון אין זיין רעכענונג, האפט זיך פלוצלונג אויף, ווי עס וואלט איהם ווער אפ־געבריהט, מאכט צו איין אויג און קוקט אויף מאטלען:

— וואס? וויען? וואס פאר צוויי און אכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רבי'ן נישט געגעבען, הא?

— א, לייזער רבי'ן. הונדערט צוואנציג אין גומבין...— רעכענט שוין עוזר פאר זיך ווייטער, ווי עס וואלט גאר נישט געוועזן.

— געלער הונד — זידעלט איהם מאטעל אויס. — „קופיעץ" מיי־נער, געוואלט מיך האפען.

מען הויבט אן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אל־טע רופען זיך אן: נו, נו! און מען קלאפט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאס איז אזא מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": א „חסיד" און א „דייטש", א פראסטער און א למדן. „וואו ער קומט, האלט ער מיט", און דערפאר מאכע איז

ער דער פעריל אין דער משפחה. א קילעכדיג, נידריג יודעל מיט א געל קילעכדיג בערדעל. טראגט שוין א געפרעסט ווייס קראגענדעל, מיט א שווארצען שניפס, און רעדט, אזוי ווי דער פאטער, אבגעצעהלטע ווערטער. נאר רעדט ער שוין ארויס א ווארט, מאכט ער צו איין אייגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יענעם, וואס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאס ערשטע מאל איז ער חושד. מיט אלעמען לעבט ער גוט. אליין איז ער, הייסט עס, א חסיד, דאווענט אין שטיבעל און האט ליעב צו טראגען אנ'אטלעסענע קאפאטע מיט א ווייס קראגענדעל — און, אז ער רעדט, דריקט ער שארפער אויס די „ר", אזוי ווי מען רעדט אין ווארשוי. מיט טימקאווסקען, דעם איינציגען ליטוואק אין שטאדט, לעבט ער א גוטען טאג. און אז דער „ליטוואק" רעדט אויס אויף'ן רבין, שאקעלט עוזר צו מיט'ן קאפ, א מאך מיט דער האנד אזוי, אז ווי מען וויל, קען מען עס אננעהמען: אז מען וויל, איז ער מסכים מיט'ן ליטוואק, און אז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליטוואק, דעם אפיקורס.

עוזר איז פערטהון היינט שטארק אין רעכענען און זיצט מיט „וואלף־שרייבער" ביי'ם „ריכטיגען" בוך.

ווער איז דאס „וואלף־שרייבער"? און וואס איז דאס אזעלכעס דאס „ריכטיגע" בוך?

וואלף־שרייבער איז א יוד א רעכענמייסטער פון די רעכענמייסטערס. א דארס, א קליינס, א מאגערס, א גאר־נישט. אין דעם גאר־נישט איז אזוי פיעל דא. א טראפען פון א ים, און אין דעם טראפען א גאנצער ים. טרוקען איז עס. א פנים, א ברייטער, „אויסגעשטערנטער", איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט א נאז — א נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אריין. וועסט דו דארפען אנ'„אלגעבריניק" צו פרעגען, וועט ער דיר פון קעשענע ארויסקרייהען. וואהנען וואהנט עס — געה פרעג גאט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האט ער אמאל יא געהאט א פאמיליע, צי האט ער נישט געהאט — קיינער ווייסט נישט. דאס וואלף'ל דרעהט זיך ארום אין שטעדטיל, ווי עפעס א צולעג צום שטעדטיל, א זאך, וואס דאס שטעדטעל דארף עס. האט ווער א שווערען רעכענונג צו פרעגען (נישט ווייל מען דארף איהם וויסען, נאר גלאט אזוי, ווייל עס איז טשיקאווע), קומט מען צו וואלף'ן. פרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, אין דענסטמאָל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַנ׳אַלט בלעטעל פֿון אַנ׳אַלט ביכעל... און די קנייטשען פֿון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פֿון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פֿונ׳ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿיהרט — שרייבט מען אין אַ ביכעל איין. אין יעדען ביכעל מוז אויף איין בלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגעשריבען, אויפ׳ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿיהרט זיין ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פֿערליערען זיי זייערע בלייששטיפֿטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הויבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פֿערשילטען עוזר׳ן אויף די „מאָדעס". וואָס ער האָט איינגעפֿיהרט, שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפ׳ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פּאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּיערען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פֿערשרייבען דאָך פֿערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפֿטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿערען. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע — ענטפֿערען זיי: „פֿערדרעהט אייך אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל וויינער־מאַכער נאָכ׳ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פֿון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה — און דענסטמאָל נעהמט זיך שוי׳ן „וואָלף׳יל־שרייבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעבריניק אַהין" און אַ „אַלגעבריניק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פּי חָכְמַת החשבון", אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידעלע, אויף וועלכען ער שפּיעלט זיין ליעדעל אויס. ער האלט עס ווי אַנ׳אויג אין קאפּ און טראגט זיך דערמיט ארום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען א שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און אינאיינעם עפּעס א „דרך־ארץ" פערשפּרייט... אויף דעם טיש, וואס איז געווען פערווארפען מיט קליינע און גרויסע פּאפּיערען און פּאפּיערלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער ארויסגעשטארט און האבען „ערנסט" געמאכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפּעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אריין מיט פולע גלעזער טהיי און ארויס מיט ליידיגע.

אין א ווינקעל שטוב אויף דער קאנאפּע זענען געזעסען האצקיל און בעריל, ר׳ יחזקאל׳ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך ניט א ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי ניט אנזעהן, אז זיי זאלען דא גאר ניט אויסמאכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. ניט איין מאל זענען זיי אליין אבער געגאנגען טרעפען, וואס מען דארף. און האבען זיך מיט אמאל געגעבען א לאז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אנגעטראפען און האבען א גערודער געמאכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב ארויסגעגנב׳עט, נאר אין א פּאר מינוט ארום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראפען זיצען אויף דער קאנאפּע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפּט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט א שטאך פון א שפּילקע אבגעענטפערט, אנשטאט א ווארט פון מויל ארויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען א „אנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעווייזען זיך יודען, די שטאדט־בעלי־בתים, נאך אין שבת׳דיגע מלבושים אנגעטהון, טהייל מיט ציגארען, טהייל מיט לולקעס, און לאזען פון די בערד א געדיכטען רויך ארויס. די שבת׳דיגע קליידער און די וואלעדיגע לולקעס האבען ניט אינאיינעם געשטימט, דאך האבען זיי צוזאמען געווארפען

אַ חול־המועדיגען חן, אַ חן פון „חסידיש־נגידיש“. די שטוב איז פול געווארען מיט רויך פון די ציגארען. און פון געדיכטען רויך האבען די צוויי ליכט־פלאַמען אַרויסגעשײַנט און דאס האט זעהר בעל־בתיש אויסגעזעהן און בע׳הנ׳ט דעם עולם. זיי האבען געזאגט דעם ברייטען „גוט וואך“ און האבען פערנומען, יעדער נאך זײַן שטאַנד נאך, פלעצער אַרום דעם טיש. די טהיר האט איצט מעהר געסקריפעט — און אין שטוב איז איצט מיט אַמאָל אַוועקגעקומען געוואָרען דער פריהערדיגער דרך־ארץ׳דיגער גײַסט, וואס האט געהאט די שטוב אנגעפילט, אַזוי, אַז בעריל און האַצקיל האבען זיך מיט אַמאָל מעהר היימישער געפיהלט און פרײַ געלאזט די צונגען אנשטאט זיך צו קנײַפען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געוואָרען, מען האט באַל־די רעכענונגען אַראָבגענומען, וואָלף־שרײַבער האט געהאַפט דאס „ריכטיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פערשוואונדען געוואָרען.

איינער אַ הויכער יוד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט׳ן מויל, און יעדערן מיט אַ עזות׳קייט דאס מויל פערקלאַפט, איז געווען דער ראש המדברים.

— אַזוי ווי די שטאָדט, זאָגט ער, האט קיין פרנסה נישט, און מען דאַרף נויטיג אַ רבי׳ן אין שטאָדט, אַז חסידים זאָלען האבען וואוהין אַרײַנצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבען ווערען, גיט ער אַ „עצה“, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבי׳ן, וואָס האט זיך איצט פון ברודער „אָבגעטיילט“, אין שטאָדט פערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תנאי, אַז מען זאָל איהם דעם רב׳ס בית־המדרש אָבגעבען, און דער שטאָדט־רב זאָל איהם אַ קוויטעל אַרויסגעבען, אַז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי׳ן.

— און אונזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר? דו „קהלה מענש“, מן הסתם האָסטו אַ פּויטיקע פון דײַנעם בעקומען — האט געשריען אַהרן־ליב שוסטער, אַ חברה־מאַן“ אין די „נושאי־מטה“, אַ בלינדער אויף איין אויג שוין האַלטענדיג דעם שטעקען אין דער האַנד אַנטקעגען דעם הויכען יודען.

אַהרן ליב שוסטער האט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האט זיי אין שטאָדט גערופען, האבען געהאַלטען פאַר׳ן רב און די טריס־

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינבריינגען.

— מענדעל ליב, פון ווען אָן ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פּרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדעל אָפּלעקען? הע? — האָט איינער אַ קצב צום הויפען יוד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם זיין אויף הדר.

— אומעטום זענען זיי דאָ די פּויערן. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הויכער יוד געזאָגט, אַרויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יחזקאל, דער דאָזאָר, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטילגעשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז רייךענדיג, ווער קומט צו „איהם" היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יחזקאל'ן אין דערשטיל.

— גוט וואָך! — ניט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך" איז עפּעס געווען גאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בּמזל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכ'ס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — און געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס איז אַ יוד מיט אַ בעזונדערן „מיין". אידן איז עס אַ קליין יודעל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבעל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיג די ציגאַר אין מויל, מעג זי זיין אָנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער, מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט", ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי, ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דערן שטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאלה, פּסקנ'ט ער אַליין. זאָגט איטליכער רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרבען איִם, און וואונדערן זיך און האָבען מורא פאַר איִהם.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פלעגט איִהם אַלע מאָל אויף די פּלייצעס קלאַפּען אין שטיבעל, איז גאָר אַנ'אַנדער מענש געוואָרען, — אַ חסיד.

= וואָס איז, מען פרעגט אייך נאָך נישט — האָט ער געשריען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראַנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאַווענען און חבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אַפילו נישט לערנען, נאָר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פון די בעלי־בתים, וואָס האָבען דרך־ארץ פאַר אַ למדן און ווערען בטל פאַר זיי. אַ יוד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, האָטש עס איז נישט אַזוי גלייך, וואָס פון אונז איינער טאָר דאָס נישט זאָגען, דאָך מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער זאָגט — דערפאַר האָט ר' יחזקאל יעטש'ל־געשוויגען, האָטש ער האָט מיטגעהאַלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האָפנונג איז געווען צו האָבען אַ קינד אַ למדן, אַ מענשען פון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצען און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפאַר ר' יצחק יודעל'ס פאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטען. דער עלטערער זוהן איז אָבער נאָך בחור־ווייז אין געשעפט אַריין, „צוגעהאַפּט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פערלאָזט. איינס נאָר איז איִהם נאָך איבערגעבליבען — וואָס ער האַלט זיך פאַר אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אַז זיין עוזר און מאָטעל האַלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטען אַ הנאה געטהון — חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פאַר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען.

ר' יחזקאל האָט פאַר זיין יונגסטע טאָכטער די „בת־זקונים" לאָה'לע געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־יחוס פאַר אַנ'איידים זיך גע־מען, אַז דער איידים זאָל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האָט די זאַך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואָך",

וואס האט אזוי קלינגענדיג אין שטוב אפגעקנאקט, האט דעם אלטען עפעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אלטער האט שוין אנגעהויבען צו פאנטאזירען וועגען דעם איידים דעם למדן. ער האט זיך אויפגעהויבען און אריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר׳ חיים׳ן, אז ער זאל מיט איהם אין א צווייטען שטוב אריין (אזוי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אלטע, אז קיינער שטעקט נישט די האנד אין קאלטען וואסער אריין, אז דער צווייטער ווייסט נישט דערפון). ר׳ יצחק יודעל׳ס האט נאך א לאנגען אומקוקען צו דער „חברה" אווארט „געווארפען":

— איילט אייך נישט אזוי, און וואו זענען מיר עפעס? — און איז מיט שארענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אריין צו די אלטע.

— ר׳ מרדכי קאנסקעוואלער שרייבט דאך מיר, אז איהר האט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אז איהר קענט זיין בחור — גו, וואס דארף מען מעהר?

און פון דער „שטוב" האט זיך געהערט אהרן־ליב׳ס קלאפען מיט׳ן שטעקען אין טיש: „געהתנעט קענען זיי ווערען, איידער"..

די ווייבער האבען זיך אין עס־שטוב ביי מלכה׳לין, ר׳ יחזקאל׳ס ווייב פערזאמעלט. עס איז א מנהג ביי מלכה׳לין אין שבת־צו־נאכט׳ס פון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאס לעצטע שמאלץ אויסצולאזען. אין יענער שטוב זיצען די מאנספערשוינען ביים יאהר־רעכענונג, עס הערט זיך פון דארט א שטיל גערויש, וואס זאגט אויס די ערנסט־קייט פון אינעווייניג. די דינסט דרעהט זיך, טראגט אריין גלעזער טהיי און נעמט ארויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאגט פון דארט ארויס א רויך פון ציגארען און א ליארם, וואס פערשטומט, אויף ווײלע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרד־ארין פאר „דרינען"... דא, אין דער עס־שטוב, זיצען די ווייבער און מאכען זיך „נארישע" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אבער זיי שפיעלען גאר אין „זעקס און זעכציג" מיט א טאליע קארטען, וועלכע די מאנספער־שוינען האבען די קינדער געגעבען צו שפיעלען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאמעס און ציהען „קאהן־געלד", די מאמעס שטופען

זיי אַב פֿון זיך, אין די יונגלעך שטעהען אַלײן ווײַטער און טהוען דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפֿען אַ יונגעל, האַפּט אַרויס דעם „קאָהן" פֿון טעציל און אַנטלויפֿט וואו דער פֿעפֿער וואַקסט — און געה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווײַבער טראָגט טיעפֿע הויבען מיט פֿער־שיעדענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿינקעלט זיך אַנ׳אַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטער קרעל, אין צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפֿט איבער דעם אַלט־געקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכה" חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די צירונג אין די שייטלען אַרײַנגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל פֿון פֿערסישע טיכער־שטאָף אין פֿערשיעדענע קאָלירען, וואָס איז דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געווען נאָך דער דענסמאָלדיגע מאָדע, — פֿאַלדען אויף פֿאַלדען, איין פֿאַלד אַרײַן מיטין קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אויס און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט ציגעהען זיי זיך שוין אין צוויי באַזונדערע וועגען. אויף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַרץ־בּרעט־לעך", דאָס איז אַ לאַנג פֿיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אויף וועלכען עס זענען אויפֿגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווײַבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כלה געווען. איטלע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע און ביידע זענען זיי געווען שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען זיך, היינט איז דער רעכענונג...). און אַז איינע האָט זיך פֿון איהר אָרט אויפֿגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּען פֿערקרימט, די אויגען צום באַלקען פֿערגלייסט און לייכט אָבגע־זיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברוגעז־מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז גע־ווען אַ יודעל „אַ דײַטשעל", „אַ אײַנגעהער" און „אַרויסגעהער" ביי מלכּהילן, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופֿען האָט מען איהם אויך: „דאָס ווײַבערש יודעל". שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דײַטש־מעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיעבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דײַטשמעריש" נישט אַזוי לשמה דײַטש", נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי", ווײַל עס פּאַסט פֿאַר

אַזאַ מין ווײַבערש יודעל צו טראָגען „דײַטש". געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אַזאַ מין רפואה, וואָס ער פּלעגט עס אָנרופען: „קאָרפּוס דליקטו". מיט די דײַטשען רעדט ער פּויליש, און שרײַבט „פּראָשעניעס" אויך אויף פּויליש, דערפאַר פּלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופען „מאַכער". אידן איז עס אַזאַ מין יודעל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו" און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו". צום מערסטען פּלעגט עס זיך חבר'ן מיט ווײַבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פערברענגט ער צווישען זיי פראַנק און פרײַ. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר ניט אויס — „אַ האַלבע יודענע". אַלעמען פּלעגט ער אײַננעמען מיט זײַנע גלײַכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פּלעגט זיך דעם קאָל'נער פון פּאַלטאָ אַוועקשטעלען, דאָס הימעל זיך פערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פּלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכטס פון גרויסען יאָהר־רעכנונג, איז איהם אַוודאַי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען בײַ ר' יהוקאל'ן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג ווען זיין די גרויסה „ט.ה מלכה", ווי עס איז שוין דער מנהג בײַ ר' יהוקאל'ן פון קדמונים אָן.

בײַ אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאה'לע דאָס כלה־מיידעל. פון די פרישע גערייטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פאַר זיך" געווען אײַנגעפּאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגען־לאָך, און דאָס דינינשקע ציטערענדיגע הײַנטעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „אויבער־שומר", די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסען ווייסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעם דעם אויג נאָכגעמאַכט...

די האָר אין צוויי צעפּ פערפלאָכטען, הינדיג און מיידעל־ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אידעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פאַר זיך, און אַ כלה־חן האָט פון איהר

געזיכט אַראָבגעלויכטען צנועה׳דיג און שטיל־שווייגענדיג. יעדעס מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשעל׳ס קול, האָט איהר האַרץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דענסמאָל לייכט זיך בעוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשעל זאָל זי ניט טשעפּען, נאָר באַלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיט׳ן טאַטען און שמועסען וועגען אַ שדוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אָבגעשטופּט.

— אַזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש־חודש רעטעכלעך וואַקסען, אַזוי וועסט דו דעם התן קריגען.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאָהלע האָט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאַפּט און איז פאַר חרפּה פערשוואונדען געוואָרען.

אויף די וואַנד פון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראָבגעפונקעלט, און איין ראָנדעל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטען, וואָס איז געהאַנגען געגען איהם אויף דער צווייטער וואַנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופּערנע אויסגעצויגענע בראָט־פאַנען, די הויכע קריגען מיט פערשיעדענע שנויצען האָבען בעל־הבתי׳ש פון די וואַנד אַראָבגעהאַנגען, פערשפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... און איינווען פלאַקערט עס, און טיעפע ברייט־בייכיגע קופּערנע טעפּ שטעהען און קאָכען, און דער פרישער, פעטער גריוועך־גערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפּעס פון היימישע זאַכען... אויף דעם לאַנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגען קופּערנעם בלעך בעקלאַפּט, שטעהען אָנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאָה די איינגעהערין. אַ הויכע, אַלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי דריי לאַנגע האָר ציהען זיך פון די ווערצעלעך אַרויס. די אַלטע, גרויסע קאַץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדאַרטע ביינערדיגע הענד. אַרום איהר שטעהען מלכה׳לעס אייניקלעך, יונג־

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כנפות׳לעך און האָרכען אויס וואָס די באָבע דערצעהלט אַ מעשה מיט „אַ פייערדיגען הענדעל ביים שמאַלץ פרעגלען“.

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַלץ אין אַ פייערקע געפרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פון פייערקע אַרויסגענומען, זעהט זי עס שטעקט פון פייער אַ פייערדיג הענדטעל אַרויס, איז עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריווען, וועט קיין עין הרע אין שמאַלץ נישט אַריינקומען“. האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַלץ. נישט איין טאָפּ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אַכט, נישט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער האָרכען אויס און וואַרטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאָפּ פון די פייערקע אַרויסנעהמען, אַז זיי זאָלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאָס פייערדיגע הענדטעל.

דערווייל שלאָפט רחל־לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פון מלכה׳לעס די בעל־הבית׳טעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, איינגעקנייטשטען שטערן. דענסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פון וואָרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פרובען האַפּען דעם קינד׳ס פינגעריל אין דעם אָהנציינערדיגען מויל אַריין.

— באָבעשי, פאַר וואָס וואַקסען אייך די האָר אויף די וואָרצעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פון הבדלה וויין, — ענטפערט די אַלטע מיט האַלב־פערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פערקרימטע ליפּען.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז דאַצקעלע, דאָס עלטסטע איינינקעל אַ יונגעל פון אַ יאָהר 10, שטאַרק פערנומען מיט אַ דריידעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ איינ־

געבויגענע לעפעל מיט צין אַריינגעשטעלט, און איצט פּיז עס די פאָרם אין אַ הויפען זאמד זיין.

און דאָרט ביים אַנדער ווינקעל קיך, ווייט פון יום־טוב׳דיגען, זיצט יענטע דאָס דינסט־מיידעל, ביי אַ גרויסען עמער מיט וואַסער און שיילט די קאַרטאָפלעס, וואָס ליגען אין איהר שויס, און וואַרפט זיי אין אַ עמער וואַסער אַריין, צו די גרויסע „מלוה מלכה“...

נאָטע הינטער איהר שטעט די בלוט־שפּראָצענדיגע האַנד; יענטע, וואָס וועט זיין?...

— זאָלסט אַזוי לעבען ווי דו עסט מיט מיר התונה האָבען...

IV

דער מתנגדי׳שער רב און דער חסידי׳שער רבי.

עס איז געקומען ל״ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואָס האָט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאָדט׳ס הייליך געטראָגען און אַלץ, וואָס געפינט זיך אין זיי און אויסער זיי האָט זיך מיט גאָט׳ס לייטזעליגקייט ערפרישט בעקליידט פון קאָפּ ביז די פיס מיט געדרוזעליך, בלעטליך, גריינינקע קעפּעלעך האָבען זיך פון אונטער׳ן געהיליך, פון אונטער שטיין און ביין אַרויסגעריסען, געשפּראָצט, און מיט אַ ליבער, פרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקעלט אַהין און אַהער און געגאָנט זיין ביסעל בידנע הוונה פון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האָט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אָנגעזויגען און אָנגעקאָרמעט יעדעס אָפענע מיילכעל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו זויגען. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימעל, האָט מקיים געוועזען דיין שליחות, געהאָרכט און געטהון דאָס, וואָס דו האָסט זיי בעפוילען פון ששת ימי בראשית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסען, געצויגען זיך. ווייל זיין מצוה איז צו וואַקסען, די פויגעלעך האָבען זיך זייער נעסט געמאַכט איבער די פענסטערליך פון דער אַלטער ווייבערשער

שוהל און האָבען אַ גאַנצען טאָג אין דײן פֿרום בית־המדרש־געסעל, פֿון וואַנען עס טהוט זיך הערען דער הײליגער קול התורה, אַרומ־געשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכיל צו דעכיל אויף'ן פֿענסטער פֿון אַלטען בית־המדרש, אונטערגעשפּרונגען, אַ קדושה געהאַפּט, אַ שמי רבא, אַ וואָרט תורה אונטערגעהאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געהאַפּט אַ קרישעלע בײגעל, זעמעל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ הדר־יונגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געהאַט געמאַכט, און איז דערמיט אַוועקגעפֿלויגען און מיט דעם זײן נשמה, וואָס איז געוואָרען פֿערוואָגעלט אין אַ פֿויגעלע, מתקן געווען.

און דײנע הימלען אין דער הײך האָבען זיך אויסגעצויגען. אײנער אין דעם צווײטען אַרײנגעפֿלאָסען, און גאַנץ ווײט און ברײט אין פֿרעמדע לענדער אַרײן האָבען זײ זיך פֿערבלאָנדזשעט און בע־שיצט דײן קלײן וועלטעל, אַזוי ווי די האָסט זײ אַנגעזאָגט פֿון אָנהויב אָן. און דאָס וואַסער הינטער'ן שטעדטיל האָט זיך ווי אַ שטיל געבעט, — מיט וועלכען עס וואָלט דיך דאַנקען געוואָלט, טאַ־טע אײנציגער, פֿאַר אַלץ, — געגאָסען הוואַליע אויס, הוואַליע אײן, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרײזענדיג, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערצעהלט איף אַ וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער זענען אויפֿגעגאַנגען בעהאַלטענע טוי־וואָלקען און האָבען בעהילכט דײנע פֿעלדער, וואָס האָבען זיך אין דער לענג און אין דער ברײט אויסגעשפּרײט. די טוי־וואָלקען זענען געלעגען איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זײ אָנגעטרונקען און בעפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבען זיך געטראָגען בעהאַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿערפֿולט מיט לעבען, ערקוויקט און ערפֿרישט יע־דעם דײן בעשעפֿעניש, וואָס זײ האָבען אויפ'ן וועג געטראָפֿען.

ל"ג בעומר. אין דער גאַס פֿאַר טהיר און טהויער זיצען ווײבער, בעל־בית'טעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענד, שטריקען זאָקען און דערצעהלען מעשיות. און די הדר־יונגלעך, וואָס זענען אין שטאָרט איבערגעבליבען, שטעהען בײ זײ און ציהען די מאַמעס שערצען: מאַמע, אַ צווײער!... די פֿרומע רבי'צען, אָנגעטהון אין חול־המועד־דיגען ווײסען שאַל, זיצט פֿאַר איהר טהיר, אַרום איהר די בלי־קודש־ווײבער, — די שודטיקע מיט דעם חזנ'ס ווײב. איף די פֿאַר אײנציגע בוימער, וואָס זענען פֿערוואָרפֿען אין געסעל (וואָס קײנער ווײסט

נישט, ווער עס האט זיי דא איינגעפלאנצט) ציהען זיך הדר־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פון פעלד קומען צוגעהן בארוויסע יונגלעך מיט פעק געלע פעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאס:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ,
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

די קינדער קומען אן צו לויפען, רינגלען זיי ארום, רייסען אב די קנעפלעך פון די הייזלעך, פון די קאפאטקעלעך און קויפען בלומען. קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאמעס מיט הענד בלומען און אראבגעלאזטע תחתונים'לעך...

אין מיטען מארק ווערט פלוצלונג אויסגעשפרייט א לאנגע, ברייטע פלאכטע, און עס דערהערט זיך א קאטערינקע שפיעלען. קינדער קומען אן צו לויפען פון אלע עקען, דערנאך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך ארום, מען רינגעלט ארום, און איינער אין א פערדרעהטען הוט אהן א דאשעק, אנגעצויגען אין עפעס א מין געשטריקט העמדעל און אנגעגארטעלט אין א ברייטען פאסעק, אין שיך און זאקען, דרעהט זיך ארום ארום דעם רעדעל מיט א קאנטשיק אין דער האנד און האקט איבער די קעפ, און ווארפט היטלעך אין די קופקע אריין און די קאטערינקע שפיעלט צו. פלוצים ווייזט זיך א הויכער יונג אין אנ'אבגעקרייט פנים, אנגעטהון אין א פאר יאנצע הויזען פון אויבען ביז אראב, מיט א זייגער אויסגעמאלט אויף די הויזען אויף דעם סאמע „זייט מיר מוחל"... אויפ'ן בויך שטעלט ער זיך ארויף א הויכען דראנג, און אויפ'ן שפיץ דראנג לעבט א גאנצע משפחה, וועלכע מאכט נאך קונצען דערצו. די קאטערינקע שפיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאנטשיק אין דער האנד קלאפט איבער פנימ'ער, איבער נאקעטע קעפ. עס ווייזט זיך א האלב נאקעט מיידעל אין א קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאנדע, צולאזטע האר, פערקעמט און איינגעפלאכטען מיט פערשיעדענע קייטעלעך און קמעות, מיט א הנ'עוודיג נעזעל, און א פאר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין א רייף... ס'ווייזט זיך גאר איינער, וואס שלינגט שווערדען איין, איינס נאך דעם צווייטען און דערנאך קומט א צווייטער און שלעפט איהם גאר פון מויל ארויס, אנשטאט די שווערדען — לאנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאפקעס. און נעה. פרעגי זיי קשיות!

און די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט'ן קאַנ־טשיק קלאַפּט צו איבער קעפּ, איבער פּנים'ער.

געוועזען איז אַמאָל אַ יוד אַ שניידער אין שטאָדט. מען האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען עס קומט אַ יוד, און וואו אַהין עס געהט אַ יוד. ער איז געוועזען איינער פון די טויזענד, וואָס זייער לעבען געהט ווי אַ שאָטען דורך פאַר אונזערע אויגען, און וואָס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבאָרען ווערען און נישט זייער שטאַרבען. דאָס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואַקסען אויף בעהאַלטענע פעלדער, און דאָס פלייש, וואָס זיי עסען, מוז זיין פון אַזעלכע בהמות, וואָס פּיטערען זיך אין פערבאָרגענע לאָנקעס.— אַז נישט, וואָלט מען זיך אַמאָל געפרעגט, וואו איז דאָס ברויט אַהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אַוועקגעקומען פון די לאָנקעס?...

אַ יוד, אַ שניידער, מיט קיינעם נישט געהאַט קיין געשעפ־טען, אויסער מיט איין גאָט זיין בעשעפער. די נאַכט דעקט נאָך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אַ־ריין. בעהאַלטען אונטער אַנ'אייוען, ביי אַ שראַנק ספרים, דאַנקט ער זיין בעשעפער דערפאַר, וואָס ער האָט איהם בעשאַפען, פאַר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאַר דעם חסד, וואָס ער וועט טהון מיט איהם נאָך זיין טויט און וועט איהם צו־נעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט אַ יוד, אַ שניי־דער אין בית־המדרש אַריין, ווען עס זיצט אַ שניידער ביי אַ פּויער'ס אַ סערמיעגגע. און זעהט מען איהם, דאַכט זיך, עפּעס שוין אַזוינס, אַ געוועהנטליכעס, ווי דער קלאָץ, וואָס שטעהט אין מיטען מאַרק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואָס שטעהט אַ קלאָץ? צו ווען אַ קלאָץ?

זיין ווייב, הנה די שניידערין, האָט אויך זיך גענומען אַ מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאַמע עליה השלום, און די מאַמע פון דער באָבע, און אַזוי איין דור נאָכ'ן צווייטען): יעדען פרייטיג פאַרנאַכט אין דער אַלטער ווייבערשער שוהל' צוויי ליכטלעך אָנצו־צינדען. עס האָט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אָן די צוויי גאָטס־ליכטלעך, וואָס פינקלען זיך יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט'ס פון דער

אַלטער ווײַבערישער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעס פון די קברים אויפגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פרײַטאָג־צו־נאַכטס די צוויי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפען). און פאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע כאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דודי׳ל, דעם רב פון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צײַט, ווי חנה די שנײַדערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן גע־שאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דודי׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דודי׳ל, דער הײַנטיגער רב פון שטאָדט.

באַלד פון קליינערהייט אָן האָט זיך דודי׳ל אַרויסגעוויזען אַנ־דערש פון אַנדערע קינדער. אַ סדורי׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפט, „א״ב“ זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע בײַ׳ן הײַנטיגען טאָג. אָהן אַ פּערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויגעל נישט געוואָלט אײַנשלאָפען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּלעט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין חדר מיט גרוים התמדה. נישט פלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַרײַן, געהט שוין נישט אַרויס, און פרום, אָבגעהיטען, ער געהט זיך זײַן „אָקסען־שריט“. נישט אויף קיין האָר פון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה גע׳חזר׳ט און גע־לייענט זי אויסענווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פינגער געטײַטעלט, פערביי־גען די אויגען, אויפ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דודי׳ל זאָל חתונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זײַן.

חסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שנײַדער׳ס זוהן פאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך אײַנגע־

שפּאַרט. עס האָט זיך געמאַכט אַ שטאַרקע מחלוקה. נאָר איין מאָל האָבען זיך די בעלי־בתים צוזאַמענגעקומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט אַ חופּה מיט הודל'ען און דעם רב'ס יתומה, און אַריינגעקלאַפּט אין קבר אַריין: „מזל טוב, אַיער איידעם איז ממלא מקום!"

חסידים האָבען מורא געהאַט פאַר בישת־המת, האָבען זיי שטיל־געשוויגען און האָבען געוואַרט ביז ערשטען רגל — וויאו אַהין וועט ער פאָהרען?

ר' הודל אָבער האָט געהאַט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האָט יום ולילה געלערענט. דער רב האָט זיך געפיהרט בעל־הבתי'ש: געווען אַ חברה־מאַן אין דער חברה תהלים, יעדען פרייטאָג איינגעשטאַנען און געזאָגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר; מיט'ן ערשטען מנין געדאַווענט, כּמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפּור קטן אָבגעריכט אין דער קאַלטער שוהל.

חסידים האָט עס שרעקליך פאַרדראָסען, און, אַזוי ווי זייער שטייגער איז, האָבען זיי זעהר נוהג קלות געווען אין איהם און ניט אנדערש איהם גערופען, ווי „הודל שניידער". אַ חסיד האָט איהם אַמאָל אויף אַ ברית־מילה בעליידיגט און האָט איהם „שניידער־יונג" גערופען. בעלי־בתים האָבען דעם חסיד געוואָלט קורע כּדג זיין, נאָר דער רב האָט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאָלט אָן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן הודל הי"ט".

חסידים, די וואָס האָבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האָבען ניט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאָגען „רבי", און זענען געגאַנגען פון דערווייטענס. ער האָט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האָט זיך געהאַלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאָך זיי נאָכגעפאָרשט. פאַר זיך אַליין האָט ער ניט געקענט לערנען, דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבען עם דעם צווייטען. יעדען פרייטאָג־צו־נאַכטס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' הודל פלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטיקער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האָבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאָכ'ן שלאָף פלעגט ער זיך אַריינזעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען אַ תהלים

אין דער האַנד אַרײַן און זאָגען מיט זײ תהלים, ער אַ פּסוק, זײ אַ פּסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרױסגעלאָזט פֿון אױסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און גערופֿען אין בית־המדרש אַרײַן. יונגען, שבת־לאָביסעס, וואָס האָבען אין גאַס פֿאַלענט געשפּילט, האָבען דעם פֿאַלענט אַוועקגעוואָרפֿען; בעלי־עגלות, פֿישערס, וואָס האָבען מיט די װײַבער אין גאַס שפּאַצירט, האָבען די װײַבער אַוועקגעוואָרפֿען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש'ל איז וואָס אַמאָל פֿולער און פֿולער געוואָרען און דער רב, פֿערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפֿערט איהם אָב. ער אַ פּסוק, זײ אַ פּסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זײ האָבען זיך אויף וועמען צו פֿערלאָזען. איז אײנעם שלעכט געוועזען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט אײן רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פֿאַר אַ יוד עס זאָל נישט זײַן, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט'ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב'ס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פֿאַר'ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דודל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זײַן אַפילו מיט'ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירשענען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מזכה זײַן צו דעם. דאָס איז די מצוה פֿון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פֿאַר די נשמות פֿון זײַן טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר' דודל האָט זיך אין זײַן שטוב אַרויף און אַראָב געדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פֿון צײַט צו צײַט בײַטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האָט פֿערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בלײַכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל בײַם אויוען און האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זײַן אַ חשק עורף.

— און איך זאג דיר, אז עס איז מן השמים. מן השמים לאזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דארף עס אזוי זיין. א גאנצע עדה יודען זאלען איבער מיר הונגערען? די שטאדט וועט חלילה אונטערגעהן, — זיי האבען געוויינט פאר מיר, דאס הארץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די חרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה, אשה; מען טאר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאטע איינציגער, — האט די יודענע געקרעכצט, פערשטעלענדיג זיך דאס געזיכט אין די הענד, און די גאלדענע, לאנגע אויריגלעך האבען איהר נאכגעבאמבעלט.

דער רב איז צום שראנק ספרים צו, ארויסגענומען א ספר און האט זיך פערטראכט.

אין טהיר האט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פון דער שטאדט, און האט די רביצין גערופען: רביצין, זיי נאר מוחל.

די רביצין האט זיך אויפגעהאפט.

דער רב האט עס בעמערקט און האט א ווינק געטהון צו'ן יודלען מיט'ן פינגער: נו, וואס, זיי געהען שוין?

יודעל האט דעם קאפ אראבגעבויגען.

— ביי מיר האבען זיי געפועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאלען יודען נישט האבען צו עסען? מילא, וואס איז דער הילוק, איך האב אויף מיר גענומען מצות הכנסת אורחים. דאכט זיך, דאס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אוועקנעהמען, און דו, יודעל, זאגען זיי דיר אויך אב דאס מוהל'שאפט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם. נאר וואס איז דער הילוק, אז אהן אייך, רבי.

— עס איז דיין חזקה. על פי דין טארסט דו דיך נישט אבזאגען, כל זמן...

פון הינטערן פענסטער דערהערט זיך פלוצלונג א גערודער.

מענשען קומען אָן. עס ווערט אַ געלאַף, אַ געשריי: „דאָס קוויטעל!“ דעם בלינדען שוסטער'ס קול הערט מען אין פֿענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך אַ שוואַרץ יאָהר אויסריכטען!“ מען קלאַפּט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אַנדערע קלאַפּען די טהיר צו. שטעקענס פֿאָכען אַהין און אַהער, אַ קנאַק פֿון ערגעץ אין אַ שויב. עפּעס פֿאַלט אַריין דורכ'ן פֿענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאַן ביי דער קאַפּאָטע. פֿון דרויסען הערט מען: „די קצבים געהען“.

דער רב גיט אַ ריים אויף די טהיר און געהט אַרויס. די גאַס איז פֿול מיט קעפּ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע שבת'דיגע. עס שוואַרצט זיך ווי אַ לבנה... אַלע לויפען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האַלט איבער'ן צוויטענס קאָפּ אַ שטעקען. דער הויכער יוד שטאַרט פֿון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענד שאַרט ער קעפּ פֿאַר זיינע פֿיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבען אַ געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרען אַ געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געוואָרען. אַלע האָבען די קעפּ אַראָבגעלאָזט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציגער האָט זיך בעהאַלטען אונטער דעם צווייטען, אַז דער רב זאָל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואָס שלאָגט איהר אייך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרעהרען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

אַ טרויעריג שטיל-שווייגען האָט אַלעס צו געשטיקט, נאָר פֿון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערען:

— דאָס קוויטעל פֿון די סנדיקאות, דאָס קוויטעל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אָבער מען האָט נישט געקענט דערגעהן.

— וואָס ווילט איהר אַ קוויטעל, גאָט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אַודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין וואָרט נישט אונטערבראָכען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פֿון עולם אין טרעהרען — אַ האַלעראַ זאָל איך אַנידערלעגען! קיינער האָט נישט געוואַגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קליין, נידריג יודעל אַרויס פֿון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פֿערגלייזענדיג די אויגען מיט כּוונה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער'ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָדט, מיר וועלען געקויפען נאָכ'ן „קוויטעל".

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ'ן רב, און חסידים האָבען זיך נאָך איהם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איינינגע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז ידוע וגלוי פֿאַר דעם מי שאָמר והיה העולם אַז נישט פֿון מיין גוטען רצון געה איך אַוועק פֿון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפֿילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פּען אין האַנד אַריין, און אָנגעהויבען שרייבען.

חסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ'ס הליפּענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפֿגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— ניין, זאָגט דער רב, אין הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַריינגערופֿען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פֿרעג מיך, און ליב גאָט, וואָס ער האָט מיר אַיין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און פֿרוי'אָרסט.

די רביצין האט זיך די טרעהרען פון געזיכט מיט'ן פארטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האט דער רב אויסגערופען צום עולם, ארויסקומענדיג אויפ'ן גאס, און האט מיטגעשלעפט יודעל מלמד ביים ארבעל.

— אנטקעגען דעם רבי'ן — האט זיך נאכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאנצער עולם האט זיך הינטער דער שטאדט ארויסגעלאזט.

אלע, דאס גאנצע שטעדטיל, האט זיך נאכ'ן רב אויף דעם וועג געלאזט דעם רבי'ן אנטקעגען.

פון יעדער טהיר האבען זיך מאנספערזאנען ארויסגעלאזט, געהאפט די שבת'דיגע קאפאטעס, די סאמעטענע היטלען, געוועלבער האבען זיך פערמאכט אין מיטען העלען טאג, טהירען האבען זיך פערקלאפט, און אלע זענען אוועק נאכ'ן עולם אויפ'ן וועג. בעלי־בתים דערזעהענדיג, אז דער רב געהט אנטקעגען, האבען פערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין הארצען האבען זיי זיך געפרעהט: א רבי קומט אין שטאדט אריין, חסידים וועלען קומען אויף שבת; די שטאדט וועט ווערען אויפגעריכט. זיי האבען זיך אויך אנגעטהון די שבת'דיגע קאפאטעס און זיך געלאזט נאך דער מחנה וואס א מאל איז אלץ די מחנה גרעסער געווארען. בעלי־מלאכות האבען אוועקגעווארפען די מלאכה, קרעמער = די קראמען, און אלע האבען זיך געלאזט אויפ'ן קאנסקער וועג דעם רבי'ן אנטקעגען. גוים להבדיל. אויס נייגיעריגקייט, האבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פון ר' יהוזקאל'ס הויף איז נאטע ארויס מיט א בריטשקע און וואגען. די פערד זענען געווען געשפאנט אין נייעם געשפאן מיט'ן מעשענעם בעקלאפעכטס. ר' יהוזקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען געזעסען אין איין וואגען. ר' חיים דער צווייטער שותף מיט די זיהן, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואגען. נאר אז אנקומענדיג צו דער עדה, האבען זיי דערזעהען, אז די גאנצע עדה געהט צו פוס; זענען זיי אויך פון די וועגען אראב און אין עולם אריין.

די פעלדער ארום און ווי ווייסענדיג, אז זיי געהערען

צו אײן גאָט, האָבען זיך אַלע אױסגעמישט. און אַ ים פֿון גרינעם גראָז לאָזט זיך װײַט אַװעק. אַ װינטעל בלאָזט און בעװעגט דאָס גראָז, אײן הװאַליע פֿון אַ גרינעם ים איבער׳ן צװײטען. אין דעם גרינעם ים פֿערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אױסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פֿעלדער, פֿערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטע־הען הױכע יתומים׳דיגע בױמער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זײ צו נאַרען אַרױסגעשטעלט, װאָס זײ זענען העכער געװאַקסען פֿון אַלץ אַרום און אַרום, שאָקלען זײ זיך אײנזאַם און דאַװענען ביחוד אין פֿעלד. צװישען די פֿעלדער ציהט זיך לאַנג אַװעק דער שטומער װעג, פֿערשטעלט פֿון בײדע זײַטען מיט אַלטען ליפּען־בױמער. די לאַנגע צװײַגען, װאָס אָט ערשט האָבען זײ פֿון זיך זײערע קנעפּ שפּראָצעטכם אַרױסגעצױגען — פֿלעכטען זיך אײן צװײַג אין דעם צװײטען אַרײַן.

און גאָט׳ס עדה אױפ׳ן װעג. אױף די פֿעלדער טרעפֿט מען רבּים מיט הדר־יונגלעך שפּאַצירען ל״ג בעומר אין פֿעלד, די יונגע גבורים מיט די פֿײַלענ־יגענס אין די הענד זענען באַלד אַרײַן צװישען דער מחנה, אױסגעמישט זיך, און אױך אַקעגען דעם רבּי׳ן געגאַנגען.

חסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפּטען, אײנער צום צװײטען. אײנער האָט אַרױפֿגעלעגט די האַנד אױפ׳ן צװײטענס אַק־סעל, בײַ די הענד זיך גענומען, בעהאָפּטען זיך און זענען געװאָרען אַ עדה אין דער עדה. זײ האָבען קײן חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו“ אָדער ניט „משלנו“. װער ס׳האָט געװאָלט, האָט זיך בײַ דעם גאַר־טעל אָנגענומען, בײַ די הענד זיך פֿערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענ־געהאָפּטען. קינדער זענען געקומען צולױפֿען, פֿערפּלאָנטעװעט זיך צװישען די פֿיס, בײַ די פּאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפּט, בײַ די פּאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געװאָרען װאָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פֿון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפּטען זיך און אָנגעהױבען צו זינגען, הױך מיט׳ן קול:

„ברוב עם הדרת מלך“

און די קולות האָבען זיך אינאײנעם אױסגעמישט, אַזױ װי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען, און עס איז געװאָרען אײן קול פֿון טױזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פֿעלדער און װעלדער און האָט ערגיץ גאַנץ װײַט אָפּגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך".

אויבען אויפ'ן הימעל האט זיך איין שטיק, העל־שיינענדיגער הימעל אין אנדערן אריינגעגאסען. פון אלע עקען וועלט זענען זיך אנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, גנידיש־חסידישע וואלקענדלעך, און איינס האט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען. אין עק וועלט האט זיך געדמארעט. נאר דער שווארצער וואלקען איז צורונען, און פון זיינע שפאלטען האט די זון ארויסגעגאסען מיט ליכט, און די ליכטיגקייט האט אבגעגלאנצט און בעהעלט א גרינע בייט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בייט האט געשפיעלט צווישען די אנדערע מאטע בייטען.

און אזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אזוי האבען זיך מיט אמאל אויך אויבען די הימלען צוזאמענגענאמען, איין ליכטיגער וואלקען האט זיך געגאסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געווארען נאכגעצויגען זיך נאך דער עדה דעם רבין מקבל פנים זיין. און אונטען איבער די לאנקעס האט א ווינדטעל געבלאזט און געבויגט די גרעזער, און די גרעזער האבען זיך נאכגעשאקעלט, נאכגעבויגט נאך דער עדה... און די איינזאמע בוימער אין די פעלדער האבען מיט זייערע צווייגען געשאקעלט, געבעטען עפעס, געגריסט פון דערווייטען, און ארום האט דעם עולמ'ס קול הויך, ווייט און בריים אבגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פאר בעלי־הבתים זענען געגאנגען אין א זייט וועג, זיי האבען געזעהן, ווי דארט יודען העפטען זיך איינער אין צווייטען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געווארען, און זיי, די בעלי־בתים, הברה־מענשען, אויסגעשטופט, ארויסגעווארפענע, האבען זיי עפעס דרך־ארץ געקראגען פאר דעם גרויסען אחדות, וואס זינגט... און פון די בעלי־הבתים האט מען זיך יעדעס מאל אבגעריסען און צו די חסידים אריבערגעגנב'עט זיך.

באלד איז אנגעקומען פון וועג אן א גרויסער וואלקען, וואס האט אויפגעשטייגט פון דער ערד אין הימעל אריין. דער וואלקען שטויב לויפט פאראויס, קומט וואס אמאל נעהענטער און זאגט עפעס אן:

— דער רבי פאהרט! דער רבי פאהרט!

און יודען ווי גרויס און ווי קליין האבען זיך געגעבען אלאז העגדום־פעגדום אין וואלקען שטויב אריין, אין אידם צוריסען, פער־

בּלאָזען, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פֿערטונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער ייד, פֿערוואָרפֿען די הענד איבּער'ן האַרץ, פֿערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער אידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן געניטשעט זיך פֿון צייט צו צייט.

= שלום עליכם!

און עס האָבּען זיך געגעבּען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בּלייכע, פֿעטע, דיקע, רויט־האָריגע און אידעל־גלאַטע, אַ ים הענד, איינע איז פֿערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָבּ. און דער רבּי האָט יעדען בּעזונדער שלום־עליכם אָבּגעענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבּי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

= עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבּי געפֿרעגט.

= דער רב פֿון שטאָדט.

= דער רב פֿון שטאָדט? אַזוי.

= איך האָבּ אייך דאָס קוויטעל געבּראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבּערגעבּענדיג.

דער רבּי האָט די בּלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

= דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך צוועקגעבּען, עס איז מיין מצוה, = האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווייל מחשבה צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

= צו וועמען פֿאָהרסט דו? — האָט דער רבּי מיט אַ שמייכעל געפֿרעגט, דאָס בּריוועל אין בּוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

= צו קיינעם נישט.

= צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו בּיי מיר בּיים טיש זיצען, האָט דער רבּי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

בּאַלד האָבּען זיך צוגערוקט חסידים, האָבּען דעם רב אַוועקגעשטופּט אין אַ זייט און דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענד איבּער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבּי'ן.

= יודען, מיר וועלען מנחה דאַווענען — האָט דער רבּי אויסגערופֿען און איז אַראָבּ פֿון וואָגען.

בּאַלד בּיים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בוימער ווי זיי וואָלטען אין איין גאַרטעל געווען פערלפּאָכטען. דעה רבי פּאַראוים, דער עולם נאָכ'ן רבי'ן זענען אין די בוימער אַריין.

עס איז שוין פאַרנאַכט געוואָרען. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינגעקוקט צווישען די בוימער. נישט וואו און נישט ווען האָט זי דאָס גרינס צווישען איין בוים און דעם צווייטען בעגולדעט. דער קליינער וואַלד איז שטיל געווען. ווי אַ שטילער סוד וואָלט אין איהם פערשטומט געוואָרען פון צייטען, צייטען לאַנג... די הימלען איבער'ן וואַלד אין חיט-בלויען פייער האָבען צנועה'דיג זיך ווייט אַראָבגעלאָזט. טיעף אין וואַלד האָט אַ איינזאַמער פויגעל געריפען; געריפען נישט וויסענדיג וואָס. דאָרט טיעף אין וואַלד האָט ווער אַ בוים אונטערגעהאַקט און דער בוים האָט זיין והוי הויך צווישען די בוימער אויסגערופען....

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פאַרטיג איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבען צו בליהען. די ערד האָט ערשט די ברוסטען אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זויגען אָנגעהויבען, צו נאָגען און ציהען היונה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבען צו לעבען און האָט געוואַרט אויף אַ דערלעזונג, אויף אַ ברכה, אויף אַ תקון.

און דער עולם איז פערוואָרפען אין וואַלד. אַ יוד הינטער אַ בוים, אַ יוד הינטער אַ בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אַלע האָבען זיך טיעף און ערנסט געשאָקעלט. דעם רבינ'ס ברכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנד האָט ער צוגעשאָקעלט און געוויזען:

„ברך עלי–נו ה' אל–ה–נו את הש-נה ה-זאת ואת כל מי–
ני תבו–אָ–תה לטו–בה, ותן בר–כה על פני הא–ד-–מה. ושבע-נו
מטו–בה וב–-רך שנ–תנו כש-נים הטו–בות, ברוך אַ–תה ה' מב–
רך הש–נים".

און ביי יעדען בוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער זיין בוים געשטאַנען, האָט פאַר זיין בוים געבעטען, און מיט דער ברכה האָט מען דעם תקון אויף דאָס גרינס געזעהען. און די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, ווי געוואָלט עפּעס בעטען, זאָגען, נאָר בוימער זענען שטום, און די נשמה, וואָס שטעהט אונטער דעם בוימ'ס שליח צבור, און דער בוים שאָקעלט זיך מיט: אָמן! אָמן! אַלץ אַרום האָט געדאַוונט, געבעטען און געדאַנקט גאָט, אין

דער הימעל האָט זיך גענעהנטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל, אַ עדה יודען, אַ עדה בוימער. די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, אַ צווייג אָן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך בעוועגען, די פֿויגעל פֿון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידער־קול האָט טיעף אין וואַלד געוען צווישען די בוימער, און דעם העקערס קול דאָרט־טיעף האָט אָבגעקלאַפּט, און די קולות האָבען זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרען איינס. אַלץ האָט זיך בעהאָפטען. און עס איז געוואָרען איין תּפילה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט טיעף אין וואַלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאַוועגט מיט...

די גאַנצע וועלט אין גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַוועגט.

באַלד איז אַלץ שטום געוואָרען. די בוימער האָבען זיך אויפגעהערט צו שאָקלען, דאָס גראָז צו בעוועגען. דאָרט טיעף אין וואַלד איז דער פֿויגעל פֿערשטומט געוואָרען און דער ווידער־קול פֿון העקער. די וועלט ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאָרכט. דאָרט טיעף אין וואַלד איז גאָט און הערט זיך איך איין צו דעם אַלט־בעקאַנטען נגון פֿון אַמאָל, און דעם רבינ'ס קול וויינט אין וואַלד:

תק–ע בשו–פר ג–דול להרו–תנו ושא נס לק–בץ גליו–ת–נו...

אַלץ אַרום איז שטיל געוועזען. אַ טונקעלער, טרויעריגער נעבעל האָט דאָרט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפּרייט, און פֿון דאָרט טיעף האָט אַ טרויעריגער פֿערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האָט געשפּיעלט איבער וועלדער און פֿעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צוגאָסען און פֿערטרויט בעהאַלטענע סודות.

גאָט'ס אַ גרוס איז עס געוועזען צו זיין כּנסת ישׂראל פֿון לאַנגע, לאַנגע צייטען...

באַלד האָט דער רבי זיין תּפילה געענדיגט. יתומים אונטער בוימער האָבען קדיש געזאָגט, און אפשר האָבען אויך בוימעליך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זענען די קינדער זייערע הונים געוועזען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפ'ן וואָגען. מען האָט די פֿערדה אויסגעשפּאַנט, יודען גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבען אין דעם וואָגען זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זענען געקראָכען איבער קעפּ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דעם ווייסען האַלאַט, פֿערטרונקען אין ימים קעפּ און הענד, האָט זיך גע-

טראָגען אין דער הויך, און פאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך".

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טוי־וואָלקען איבער וועלדער און פעלדער גערוהט און געזויגען, און גע־טרונקען יעדעס מילעכיל, וואָס האָט זיך געעפענט.

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פון שטאָדט זיך געלאָזט, די אָנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבער פערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פון די וואַ־סערען אויפגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבערן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעב־ליך איינגעשלאָפען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד'ס וויינען...

פון ר' יהוקאל'ס צוויי גרויסע פענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוי־נעבעל צוויי גרויסע ליכט־פלאַמען אַרויסגעדרעגגט, און אַ שטיל פערטרונקענער ליעבער נגון איז פון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פון די וואָכעדיגע בית־המדרש־פענסטער, וואָס זענען געווען נעגען איבער ר' יהוקאל'ס פענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרעגגט, און אַ קאַלטער, וואָכעדיגער „והוא רחום" פון אַן אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יכפר עון ולא ישחית.

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט־נעבעל הערט זיך א יונגעל'ס לאבוסדיגע שטימע:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ.
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

V.

די זומערדיגע פאר־נאכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אריינצוגנב'נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער־לעבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געוואָרען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום־טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל איפ'ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאר־נאכטען! פון בעהאלטענע וועלטען קומען זיך ציציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע, פאבעדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע הוואליעס. און די הוואליעס געהען, א הוואליע נאך א הוואליע, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט ניגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד. אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שוהל־געסעל: טונקעל־טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל. און וויקלען עס, ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהילען פון מענשענ'ס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויטליכקייט, פערוונקען און פערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָפּגעריסענע, פערגעסענע אינזלען. — פון די פענסטער פון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פרושים קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמענאַכט נעהמט־מיט זיין יעיין און פערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פון דעם גאַכטכאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פערטרונקען מיט זיי איף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פון רבי'נס פענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווייסער האַלאַט געהט פאַרביי די צוויי פענסטער, לויפט ווער דורך איבערן ווייסען פלייט, וואָס איז אַנטקעגען די פענסטער. פאַר טהיר און טהירען זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעבעט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פרישע לופט“, קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך ביי די הענד, און זינגען הויך אויפ'ן קול:

גערט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפט ער אַ מיידעל ביים בוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט דו
אין וואַלד אַליין?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און וויים נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפ'ן פלויט פון חנה־שרה'לעס גאָרטען, פון וועלכען די צוויינען מיט באַרנעס שטייגען אין מאַרק אַריין, קלעטערן די הדריונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווייגען און רייסען פון זיי אונצייטיגע אויבס. דער סעדער לויפט אַרויס, די קינדער אַנטלויפען, נאָר איינס נעביך איז העגגען געבליבען אויפ'ן פלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען אַהיים פון דער פּאַשע, דער שעפער שפּילט אויף דער פישטאַלקע.

בעלי־בתים דערהויבען זיך פון די ערטער און פיהרען דאָס זייעריגע אין די שטאַלען. פון ערגיץ פאַר א הויז הערט זיך אַ האַרמאָניע שפּיעלען. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפּיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאָס קול פון דער האַרמאָניע מישט זיך אויס אינאיינעם מיט'ן פרושי'ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, האַרץ־רייסענדיגער נגון. וואָס ווערט פערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! דאָרט ווייט צום שהאַרצען וועג צו, צום „בית־עולם", שפּאַצירען אַהים בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפּאַצירען בעלי־הבתיש'ע מיידלעך אין די זומערדיגע קאָרטאָנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט אַ בחור אַריבער אַ פערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפינען די כלה, וואָס איהר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין וועסט; ער פערשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין איהם... וויל אַ מיידעל וואַרפען אַ'נאויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איהר התן, פאַר וועלכען זי העפט איצט אויס אַ תפילין־ביטעלע, שעמט זי זיך פאַר די חבר'טאָרינס. איהר האַרץ קלאַפּט אין דער־שטיל, און דאָס לייכטע קאַפּטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! היינט וועגען אָבער די „דריי וואָכען", היינט טאָר מען קיין ליעבעס נישט שפּיעלען, האָט מען עס אָבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאָר די נעבלען, וואָס הילען דאָס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאָס האַרץ, דאָס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפּילען אין דער־שטיל אַ געהיימע ליעבע... און די ריחות טראָגען זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישען דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פול, און עס הערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליעב, אַזוי זיס. און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליעבט! אוי, טאַטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! ווער עס האָט איך געהאַט, ווער עס האָט איך פערלאָרען...

אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער אַראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרץ פֿון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פֿון דער וועלט, און ביידע האָבען זיך בעהעפֿט, און דאָרט ווייט, טיעף אין וואַלד זיך פֿער־בלאָנדזשעט און זיך שלאָפֿען געלעגט אין געדיכטען וואַלד.

אויף דעם שוואַרצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אַלטע, אָבגעלעבטע טאָפּאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פֿיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פֿון רוחות, ווי אָנגעקומענע פֿון פֿאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פֿון אָנהויב וועלט ביז'ן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צוגעהן „היכע דייטשען מיט לאַנגע בייטשען", און שטעלען זיך הינטער די טאָפּאָלען און ציהען פֿון זייערע צווייגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביי'ם האַרץ, און פֿערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּען...

אין פֿעלד, אין גראָז ליעגען קופּקעליך הסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאושידיגען:

שׁוֹכְנֵי בָתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִשְּׂאוּ עָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה–אָיִן!

מיט'ן נגון פֿון דעם חזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפ'ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָט'ס ערד, פֿער־טרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווייגענדיג לעבען. עס שווייגען די טויטע ביינער אין די פֿיער איילען פֿון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פֿון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זענען די ביינער צוגעקומען צום אמת'ן תכלית, צום לעצ־טען סוף פֿון לעבען, פֿון פֿאַר'ן אייביג און פֿון נאָכ'ן אייביג...

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט'ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָט'ס געוואָרען...

פֿון דער צווייטער זייט וועג שפּיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעהט עס אויס פֿון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פֿון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער

נאַכט, דרינגען טיעף אין וואַסער אַריין, און זיי זעהען אויס פון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע חיות זענען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרען, און קענען נישט מעהר אַרויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אַהער פון דערווייטען אין בעטען הילף...

און אויף דעם שוואַרצען וועג, טיעף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פּנים אין ביידע הענד פאַרשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואָס ער וויינט אויף חורבן בית־המקדש — האָבען אויף דער ערד זיך אַראָבגעגאָסען און אַלץ פאַרטוקט און פאַרטרונקען....

— — — — —

אויפ'ן שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה'לע, ר' יחזקאל'ס יונגסטע טאָכטער.

זי האָט איהם געזעהען דורך אַ שפּאַלט פון דער טהיר דענסמאָל, ווען זיין פאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פאַרטאָג'ס, ווען זי איז נאָך אין איהר בעט געלעגען, האָט זי דערהערט פון אַ אָפּענעם ענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכ'ן פענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פון די יונגע גרעזער, וואָס האָבען זיך פון דעם נאַכט־טהוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומענגעשמאַק, און איז פאַר איהר געזיכט פאַרביי־געפלויגען און געוויגט איבער איהר, און איהר ברוסט האָט זיך אינווייניגסטיג געהויבען און געוועקט זיך... און פון דענסמאָל אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידעל, מלאָכדיג געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיגע לבנה פון זיין טיעפען שטריימעל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפון. זי האָט פון גאָרנישט געוואָלט וויסען, נאָר יעדען פאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול־געסעל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגען אַהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען", די וואָס שפּיעלען און ציהען די ניגונים פון די טאָפּעלע צווייגען, און האָבען זי געצויגען טיעפער אַריין, טיעפער אין שוואַרצען וועג אַריין, טיעפער און טיעפער... איהם אָבער האָבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזען פאַרפיהרען...

און זיי האָבען נישט געזעהן, ווי זיי פאַרקריכען זיך. די נאַכט

איז געפֿאַלען איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַרײַנגענומען. בעהיעבט זיי מיט פֿינסטערניש הינטער זיך און פֿערשטעלט זיי פֿון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפֿ'ן בערגעל זענען עדות געווען, אַז די קינדער האָבען צווישען זיך קײן וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנד זיך אָנגענומען, נאָר ער פֿון איין זייט הער, און זי פֿון דער צווייטער זייט הער האָבען זיך געלאָזט נאָכציהען נאָך די שטומע, האַרץ־נאָגענדיגע נגונים, וואָס די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען" האָבען מיט זייערע דינגע, לאַנגע פֿינגער פֿון די אַלטע טאָפּאָלען־בוימער אַרויסגעצויגען. אָט די נגונים האָבען זיך אין זייערע הערצער אָבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבען די קינדער אַלין געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפּיעלט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאַכט איז געפֿאַלען איבער זיי, און די טהוי־וואָלקען האָבען געשוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פֿול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געאָרעמט פֿערוואָרפֿען אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראָגען פֿון די אַרומיגע פֿעלדער, וועהען איבער'ן פּנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואָס מען טראָגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיינמאָל נישט אַרויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פֿאַמעליך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליעגט אויף אַלעם אויסגעגאָסען, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט וויסענדיג אַליין נאָך וואָס, נאָך ווען...

אין געדיכטען וואַלד ליעגט נאַכט אין שוואַרצען מאַנטעל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאָהע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט און בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

און מיטען האָריזאָנט בלאָנדזשעט אַ ליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס יונגעל און דאָס מיידעל לאָזען זיך נאָכציהען נאָך די פֿערגעסענע נגונים...

אַ ביסעל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנ־דלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פֿון וואַסער, און דערצעהלען זיי מעשיות פֿון אַנדערע וועלטען.

דאָס יונגעל מיט׳ן מיידעל געהען נאָך, און לאָזען זיך פֿערפֿיהרען נאָך די פֿאַקעלדיגע לאַמטערנדלעך.

זיי זענען צום וואַסער אָנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

עס האָט זיך פּלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פֿון גאַנץ וויים אָבגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך אין דער פֿינסטערע נאַכט געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען, ווי אַ רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע חמה׳ע פֿון אַ ליכטיגען ים איז געקומען צו ציהען פֿון אַ פֿרעמדער וועלט און האָט זיך פֿערבלאָנדזעט אינ׳ם פֿינסטערן נאַכט־ים אַריין, און האָט אַ האַלבען הימעל בעלויכטען. צי האָט נישט אַ מעכטיגע האַנד אַ שטיק נאַכט פֿון דער הויך אַראָבגעוואָרפֿען, און דער וועלט דעם אָפּענעם הימעל געוויזען? צי האָט זיך אֶפּשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבען טועה געווען, און אָנשטאָט אין אַ פֿרעמד לאַנד צו געהן, איז זי פֿאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטען אויף דר׳ערד פֿלאַקערט זיך, איין וואָלקען פֿייער קוילערט זיך אין צווייטען אַריין און זיי פֿלאַמען זיך אינאייגעם און שטייגען אין הימעל אַריין, און צינדען אַ שטיק הימעל אונטער. ערד, לופֿט און הימעל קושען זיך צוזאַמען אין איין פֿלאַם פֿייער. עס האָט פֿון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָבגעריסען און צוריק טאָג געמאַכט... פֿון דער־הייטען הערען זיך וויינענדיקולות, און דער שטאָדט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון!

דאָס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביים ברעג וואַסער. ליכטיגע שטראַהלען פֿאַלען אַריין און בעלויכטען דאָס וואַסער פֿון יענער זייט. און פֿון דאָרט, פֿון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צושווימען ליכטיגע חוואַליעס און סודען איין אין דער שטיל

די איבעריגע תּוֹאַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פון דעם בית־עולם, קריכען גריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פון זינד, און די מתים שווימען מיט די תּוֹאַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פון יענער זייט פלאַקערט די וועלט. זיילען פייער אין זיילען פייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופט, דעם הימעל, און זייער פייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די תּוֹאַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַן עמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימה'דיגע געוואַלדען, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפען זיי פון פייער, נאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען זויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסט[ע]ר — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פרעמדע בעטען, צו פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מענשען פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער איז ווי אַן אָנגעהויערע ווילדע חיה, מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפען פון וויסטע מדבריות און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלעגט, צו פערניכטען אַלץ, אַלץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פייער אַריין; דאָס פייער טרינקט עס אויס

מיט אַ לעכערדיגען קנאַק און טהוט זיך ווייטער דאָס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פענסטער, טהירען און לויפען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפען אין פייער מיט צוואָרפענע האָהר, פערוואָרפענע קליידער. זיי לויבען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפען איבער דער גאַס, שלעפענדיג פעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! און די אַלע קולות ווערען פערטרונקען אינאיינעם אינ'ם קנאַק פונ'ם פייער, און דאָס פייער שיקט זיינע צונגען פון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי-בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די ווענד, רייסען די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכען.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בייזע, פייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזען קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פערשטומען דאָס געוויין פון די קינדער, פון די מאַמעס, פונ'ם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף ביז'ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט-גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך צו זיינע פיס אָדער קלאָגען זיך פאַר די געהיימע קראַפט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלויף פון אַלע זייטען. טאַטעס האָבען די הויזגעזינדען אַוועקגעוואָרפען, מאַמעס — די זויגעדיגע קינדער. אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פענסטער, וואָס זענען געווען געגענאיבער דעם פייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בריהענדיגע ווענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי ווע-

לען מיט זייערע שורצען פערשטעלען. אבער יודען זענען געשטאַנען און געגאַפען עמערלעך וואַסער אויף די הייס אָנגעווענדעטע וואַנד — דאָס פייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרינקען, און גענומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גויים זענען אָנגעקומען צו לויפען מיט באָסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל־דאַך און גענומען איהם רייסען מיט די וואַנד. יודען האָבען זיי ביי די פאָלעס אָנגעהאַפט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פון דאַך אַראָבגעשלײַדערט, האָט פאַסען געריסען פון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפען צו די שוהל־טהירען. ער האָט פערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופענדיג דעם משחית. דאָס פייער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען איפגעבראָכט, די פענסטער אויפגעהאַקט און אין שוהל אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און גיפלאַקערט. און פייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פייער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאָפּויער געשטעלט און האָט פון אונטען־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פונקען, מיט שטיקער פייער אין דער וועלט אַריין. פון אָנאויפגעהאַקט פענסטער האָבען זיך אַ רייס געטהון רויטע שוואַרצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַריין, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פענסטער אין פייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבען זיי פערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקעריי אַרויס פון פייער אין הימעל אַריין. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פון אויפגעהאַקטען פענסטער זענען געפלויגען ברענענדיגע פונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פייער. און הינט'ן אויפגעהאַקטען פענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלב־נאַקעט ספר־תורה, ווער אַן אַלטען טליתענדיגען טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פון אָרון־קודש,

אין זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פייער וואַרפט פון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פון די אַרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך פאַר זיינע פיס, אָדער קלאָגען זיך פאַר דער געהיימער קראַפט. דאָס פייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און איניאיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פונ'ם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פערניכטען...

גרויס און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפ'ן הימעל. ווייט אויפ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפלאַקערט אין איין העלישען שפיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע וואָלקעס פונ'ם הימעל. עס האָט אויסגעזעהן, ווי גרויע וואָלקעס וואַסער זענען געקומען צושווימען פון פרעמדע ימים, פון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פערבלאָנדזעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פון די גרויע וואָלקעס וואַסער, וואַשט איהם הוואַליע אויס, הוואַליע איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פון דעם ליבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פערטרונקען אין נאַכט־טהוי, האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפגעעפענט זייערע אויגעלעך, זייערע מיילעלעך, און האָבען פון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טהוי געשלאָפען, און מיט דעם שמייכעל פון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער התונה, האָט עס אַלץ געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליבע און לעבען...

דאָס פייער איז שוין געווען פערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאך זיין לעצט ביסעל צארן אויסגעלאזט צו אן איבערגעבליבענער וואנד, צו א פליטעל, א באלקע און עס האט געטליעט און געטליעט, דאס שטעדטעל איז א חורבן געווארען... טליענדע קופעס קוילען, פערברענטע דעכלעך, ליגענדיג איבער פערברענטע ווענדטלעך, האבען זיך געראוכערט און גערויכערט. דא און דארט האט זיך געוויזען א האלב אבגעמאלט ווענדטעל פון א צולעגטער שטוב, וואס האט נאך אין זיך געהאט אן אנגעקלאפטע פאליצע. אין דער גאס זענען ארומגעפלויגען פון דעכעל צו דעכעל פידערען, אונטער די פיס האבען זיך געוואלגערט צובראכענע כלים, שטיקער מעש פון לייכטערלעך און שבת'ניקעס, און אין מיטען דערינען א שטיק זיידען שבת-קלייד, א טליענדע שמאטע מיט אן אנגערויכערט שייטעל. פון די גליענדע חורבות האבען די הויכע, שווארצע קוימענס ארויסגעשטייגט און האבען עדות געזאגט אויף דעם חורבן, וואס דא איז געווען. דא און דארט זענען יודען געשטאנען און מיט שטיקער אייזען אין די הענד האבען זיי פון די גליענדע קוילען אויסגעשארט שטיקער צובראכענע כלים, האלב-אנגעטליעטע קאלדרעס, פיס פון צובראכענע טישען, בענק, און יעדער האט זיך זיין ביסעל בעל-הבית'ישקייט צוזאמענגעראבעלט. מאמעס זענען ארומגעלאפען אין די הייזער מיט געבראכענע הענד און האבען צוזאמענגעקליבען די פיצעלדיגע קינדערלעך, וועלכע זיי האבען ביי נאכט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע בעטען געלייגט. מיידלעך זענען ארומגעלאפען און פון פרעמדע הייפען דאס ביסעל בעל-הבית'ישקייט, וואס זיי האבען עס ביי נאכט צעווארפען, צוזאמענגעקליבען, געלעגט א פעקעל צו א פעקעל און אויף זיי די פיצעלדיגע קינדערלעך ארויפגעזעצט. קליינע יונגלעך האבען פון פייער אויסגעגראבעלט די האלב-פערברענטע ספרים, אויסגעזוכט צוטרעטענע שמות, געקושט עס, צוזאמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית-המדרש'ל געטראגען.

און דער ליכטיגער טאג און די ליכטיגע זון, וואס האט זיך הערליך ווייט און ברייט איבער'ן הימעל אויסגעגאסען, האט געשאטען אויפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקייט, נאר די ליכטיגקייט האט גליענדע חורבות, איבערגעבליבענע קוימענס און וואלגערנדיגע קליינע קינדערלעך באלויכטען און באהעלט.

און דא און דארט איז ביי זיין טליענדער חורבה א יוד, א

בעל־הבית געשטאנען און געצויגען פון פייער נאך נישט קיין גאנץ פערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאס גליהענדע מיט וואסער געלאשען און האט זיך געלעגט א באלקע צו א באלקע, א ברעט צו א ברעט און געמאכט שוין פלענער אין מח, ווי זיין צופיהרטע נחלה אויף די פיס צו שטעלען...

ארום איבער די פעלדער זענען האלב־נאקעטע ווייבער געלעגען, האלטענדיג אין די שירצען זייערע זויגענדע קינדער. ארום זיך האבען זיי געהאט די צונויפגעלעגטע פעקלעך און קינדער, און די זון האט דאס אלעס בעגאסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעדטעל האט מען אין דער־שטיל גערעדט, אז גאט האט זיך אן דעם רבי'ס קריוודע אנגענומען, און זיין צארן אויף די שטיינער אין העלצער אויסגעגאסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאס „שטעדטיל" הייבט אן איינציגווייז קומען צו זיך. אלטע בעלי־בתים ווערען נישט פערפאלען, און שטאדט ווערט צוריק שטאדט. פון די גראבען אש האט מען די האלב פערברענטע ברעטער ארויסגעשארט, און ווי איינער האט געקענט האט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאמענגעקלאפט. און „שטאדט" ווערט צוריק „שטאדט". ביי ר' יחזקאל'ן האט מען זיך דערוויל אנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאים. לאה'לע די כלה האט פון גאר נישט געוואוסט. זי איז געזעסען ביים פענסטער יעדען פריה־מארגען און האט זיך צו'ם רבי'נס בחור'ל, צו אברהמ'לס לערנען איינגעהארכט, וואס האט זיך אין גארטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאק אויסגעמישט, און איהר פריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפאכערט, און אויף איהרע נאקעטע, יונגע בריסט געבלאזען. דאס תנאים גרייטען האט מען אין דער קיך אנגעזעהען.

פון הינטער דער ערד האבען זיך מומעס, באבעס געיאוויעט

און מען האָט זיך גענומען צום אָנגרייטען. פון ר׳ יחזקאל׳ס שטוב צו די בעקערנ׳ס קעלער האָט אַ סטעגגע מעהל זיך געהייסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר׳ יחזקאל וואָהנט איז פאַרהאַן אַ ליק. און דער ליק ציהט זיך אַ שרעגגע געבויטע הייזער, אָבער איין הויז מיט פיעל קאַנטיגע דעכער, איינער איבער׳ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דאָ, און איין גאָט ווייסט אויף וואָס פאַר אַ גרונד זיי שטעהען. דאַכט זיך גאָר נישט אויף גאָט׳ס ערד... די הייזער געהערען צו פיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אָהן איינוואָהנער, און אויסגעהאַקטע שויבען, נאָר קוים וויל אַ „יורש״ זיך אַריינציהען קומען זיך צו יאַוויען צעהנדליגע אַנדערע יורשים מיט פאַפּיערען און מעגטרעקעס און ווייזען אויס, אַז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפאַלען אויף איינעם אַ לייבוש פוטערמילך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראַזשניק און רייסט ביי איהם פיער מיט אַ האַלבען רובל „פּאָדאַטקעס״ יעהרליך. דער לייבוש פוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר גאָה טענה מיט זשענשען, אַז זשענשע ברענגט די פאַפּיערען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אַוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאָג נעבעך קומען מיט׳ן בעזעם אַוועקקערען פאַר אַ פרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם אַ קאָפּ מיט אַ פייער־וואַנד, און ער שלעפּט זיך אָב פון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעדטיל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פייער אין די הייזליך, איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אָפּברענען, וואָלט שוין איינמאָל אַ סוף געוואָרען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פלאַקערט אויס אַ פייער אין מיט׳ן העלען טאָג, און מען אַנטלויפט פון חדר. נאָר ווייל די שטאָדט בעט, וויל דאָס פייער דוקא נישט קומען.

דאָרט הינטער די לופט־העננענדיגע הייזלעך איז פערהאַן אַ קעלער, וואָס אַריינקוקענדיג אין איהם, דאַכט זיך, אַז ער פיהרט אין בעהאַלטענע וועלטען אַרונטער. דאָרט אין דעם קעלער איז פערהאַן אַ בעקער אויבען פון תרח׳ס צייטען. יודען גלויבען, אַז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פיעל קופּערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אַז דאָס גאַנצע הויז, וועלכעס איז אָנגעלעהנט אויפ׳ן אויבען זאָל נישט איינפאַלען און מענשען הרגע־

נען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג ארויס סיי ביי טאג סיי ביי נאכט. מענשען זאגען, אז דעם בעקערס נשמה וויינט דארט שטענדיג און האט קיין רוה נישט... אין קעלער דארט וואהנט א יודענע אַני־אלמנה, שרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות". איין גאט ווייסט, ווי ארום איז די יודענע אריינגעקומען אין קעלער, נאר אז זי וואהנט — וואהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער וואהנט א יוד א וואטען־מאכער, וואס פערפעדערט די גאנצע גאס, און וואס די חדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואן! דזוואן! און דער יוד יאגט זיי מיט א שטעקעל, און וואס דער יוד האט אזא טבע יעדען שבת־צו־נאכט'ס, און די זומער שבתים, אויפ'ס טויט אוועק צו פאלען, און שרעקען די שטאדט: די האלערע... און מען לויפט נאך היי'ס'ל קיני־צענמאכער, אז ער זאל קומען מיט'ן שמעק־פלעשעלע.

אך, די זומערדיגע דאנערשטאגס ביי נאכט דארט אין ליקעל! ווען צו די 6 „יתומות", וואס איינע איז גרעסער פאר דער צווייטער, קומען אנצולויפען די שטאדטס־יונגען, שניידער־שוסטער־געזעלען. זומער־נאכט נאך דער ארבייט, די נאכט איז פינסטער, די לאדען זענען פערמאכט, און די געזעלען דרעהען זיך ארום מיט די חול־המועד־שטע־קעלעך אהין און צוריק. יעדעס מאל קומט זיך צו ווייזען א יתומה פון קעלער,ווארפט א בליק, דערהאפט זי א קוש, א לעק, א טאפ פון א יונג און ווערט צוריק פערשווינדען אין קעלער ארייז...

דארט איז היימליך געווען אין די שבעות־נעכט, ווען דאס שטעד־טיל יודען פלעגען אין שול זיין ביים תקון, און דאס שטעדטיל ווייבער, מיידען ביי די בעקערן, פוטער־קוכענס באקען. און יונגען האבען זיך געדרעהט, און די לבנה האט מיט א האלב אויג צו געשיינט... און אלעס האט זיך אין דער האלב־פערטרונקענער נאכט געטונקען...

אין דעם קעלער האט מען זיך צוזאמענגענומען דאס געבעקס צו באקען צו דער תנאים. עס זענען אנגעקומען מוהמעס, באבעס. רחל־לאה מיט די ווארצעלעך אויף דער גאמבע — זי איז איבער אלע. זי האט מיטגעברענגט פון דער היים דעם גרויסען מערזשעל מיט'ן שטויסעל און האט דריי טעג כבוד געריבען, געשטויסען און געמא־לען. עס זענען אנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאנצער וועלט און האבען געהאפט אויס דעם מערזשעל און זענען אנטרינען געווארען... פון א הויכען בוידעם האט מען אראבגענומען פערשיעדענע בראט־פאנען מיט צעהנערליי פארמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד'לעך",

פיינגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער" קיכעלעך מיט זיעבען שפּיטצלעך. רחל־לאה האָט פון איהר קאָפּ אויסגעקליערט פערשיעדענע אַזעלכע שמאָכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטען. פאַר יעדער כלה, וואָס זי האָט פאַר איהר דאָס געבעקס געבאַקען, האָט זי אַ בעזונדער הינדעל אויסגעקלעהרט, דירעקט פאַר דער כלה'ס וועגען, לויט איהר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעהמען „אין וועג אַריין" צו דער תנאים. ר' יצחק יודעל'ס איז דורך דער צייט אין ה' יחזקאל'ס שטוב אַ גאַנצער בעל־הבית געוואָרען, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגען. און הי'ס'ל קונצענמאַכער, דאָס ווייבערישע יודעל, שלאָפט אפילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אַלע זענען פערטהון, ווי מען וואָלט יעדער פון זיי אַ פעקעל אויף דער האַנד געלעגט, און זי ווייסט נישט וואו זיך דערמיט אַהין צו טהון.

צום שפּעטסטען זענען געקומען יטה'לע און הינדה'לע, די שנור מיט די טאָכטער. זיי האָבען אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזען בעטען, און זענען אַריינגעקומען, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. עס הייסט: זיי הייבען גאָר נישט אָן צו וויסען פון קיין פותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך תמ'עהאַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פּיטשטשע" די אַקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אַנידער יעדע אין איהר ווינקעל אַריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואָס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ הנו'דיג שנעבעלע יטה'לע און ניט אַ דרעה אַוועק מיט'ן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ הנו'דיג שמייכעלע, און אַ לאָק גיט זיך איהר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואָס די מאַמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרעהט זיך, לויפט אַהין און אַהער און קוקט די שנור מיט די טאָכטער אין די אויגען אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבען: ווייס איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאָל מען די כלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַגאַוויג צו יטה׳לען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פֿערדרעהען איהר קאָפּ — בעפֿעלט יטה׳לע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס און הערלכע זי פּאַקט די קליידער איין און פֿערלעגט די הענד ביי די באַקעס:

— נו האַ, איך מאַך דאָך שוין פּיעטישע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פֿריהמאָרגען האָט מען די פֿוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפֿאָהרען, און וועלכען עס האָבען געוואָלט זיין די תנאים אין מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעצירט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פֿלאָכטען האָר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען בוים אָבגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפּוצט, אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספּערשוינען. דער רב מיט ר׳ יחזקאל׳ן, עוזר און לייביל, ר׳ יצחק יודעל׳ס מיט ר׳ שמעיה׳ן, אַנ׳אַלטער שמש פון רבי׳ן, וואָס טראָגט דעם רבי׳נס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעטהיט, געריכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט׳ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס״. ביי דער כלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטה׳לע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, נעפּלאָבטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפּוצט מיט שוואַרצע קאָראָנקעס, „אַרויפגעזעצט״ אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פֿעדערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפרעסט און אויסגעלאָקט „פּאָ וואַרשאַווסקאָ״, פֿערוואָרפען אין דריי שפּיצען אויפ׳ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אוירינגען, און היינטמאָדישע קיילעך מיט די קאָליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפֿיהרט „אין מיטען וועג״, האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האבען מיט די קעפ צוגעשאקעלט... די מחותנת'טע מלכ'לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבת'דיגע, זיידענע הויבען מיט די בענדער אין די טער־קישע שאלען זענען געזעסען שטיל: די דארע פערלייגטע ליפען אריבערגעצויגען איבער די נישט צעהענדיגע ויטאסליעס און האבען פאר גרויס גדולה א ווארט מורא געהאט אויסצורעדען. אין די מחותנת'טע מיט א פולער שערין לעקעך האט זיי יעדעס מאל פערשטופט מיט עפעס אנדערש די מיילער. און די כלה, די כלה אליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין א הייטמאדי־שען קאפעלוש. אין די צעפ שוין אין א קולעטש פערלעגט, רויט טויט אין האט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אהין צו טהון. הינדעלע האט איהר אנגעזאגט, און אנגעזאגט, ווי זי זאל זיך פיהרען „אנשטענדיג", ווי זי זאל דאנקען, אז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאל ענטפערען די מחותנת'טע, אז מען וועט זי עפעס פרעגען, און „רעה" יטה'לע האט אלע מאל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אהין געווארפען.

צו וויזען זיך פאר די מחותנים האט מען מיטגענומען די לאוויטשער רבי'צען, אן אלטע מוהמע, א יודענע אין אן אפגעגאלטען קאפ ווי א שעפס, אין א קאפקע, און א ברייט קלייד מיט א שפאר קישעלע פון הינטען... אוי וועה! די יודענע האט געטהון אהן דין. קודם כל האט זי אנגענומען דאס ווייבערישע יודעל, וואס האט זיך אויך מיט־געהאפט מיט די פיהר ווייבער, צווישען די אלטע מוהמעס, דאס האריץ זיך צו דערהאפען — און אראבגעווארפען איהם פון וואגען (פאר איהר איז ער נאך געווען מאנסבערשין). דערנאך האט זי די גאנצע צייט די כלה אין אויער עפעס איינגערוימט, און אנגעזאגט איהר, אז דאס מיידעל נעבעך, איז ווי א פלאם פייער רויט געווארען פאר בושה — — דאס ווייבערישע יודעל איז א שפאר שטיקעל וועג נאך דער פוהר נאכגעלאפען, דערנאך, אז די לאוויטשער רבי'צען האט אזוי לאנג געשאקעלט מיט איהר אבגעגאלטע גאמבע ביז זי איז אנדרימעלט געווארען, האט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאפט אריינגעשטעקט אין וואגען אריין דאס פערקאנטיגע, געקנייטשטע שבת־דיגע צילענדעריל און אזוי אנהאלטענדיג זיך אין די לייסטען פון וואגען, איז ער איינגעדרימעלט געווארען, און דאס צילענדעריל האט די לאוויטשער רבי'צען אויף אלעם צוגעשאקעלט...

אַזוי זענען די פוהרען אָנגעקומען צופאָהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאַנען צווישען צוויי וועגען, וואָס שיידען זיך און געהען אָב אין פערשידענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדער פון זיי געפינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אָב, און געהען צווישען די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיסען זיך אַריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואָס געהען אין די מדינות, קומען אָן פון ביידע זייטען וועגן, פון פערשידענע שטעדט און שטייגען אָב אין קרעטשמע אויף נאַכט-לאַגער. אין דעם „טראַקט" איז דאָ אַ בעזונדער שטיבעל פאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואַנצען און אַנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשידענע מדינות. דאָרט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאַמאָש און די אורחים דערצעהלען מעשיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפען אין זייער וואַנדלערן. די בעלי-עגלות מיט די פועלע, געדיכטע קאָלטאָנעוואַטע בערד, וואָס זענען בעוואָקסען און פערהילען אין זיך דאָס גאַנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואָס זענען איינגעהילט אין די דיקע באַנדעס, און די גרויסע שאַפען-פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאַלך און נאַפט, סמאָלע און זשעגעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאַלקאַטשען, וואָס פלאַקערן זיך פאָהרענדיג ביי נאַכט און זאָגען אָן פון דערווייטען... שטעלען זיך דאָרט אָב אין דער קרעטשמע אונטערפאַשען. דאָרט טרעפען זיך יודען פון פערשידענע געגענדען, פון פערשידענע מדינות, און דערצעהלען וואָס ס'טהוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס'געהט דאָרט אחינו בני ישׂראל.

עס איז פאַר-נאַכט. דער הימעל איז צוהאַקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואָלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען אַרום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואָס געהט אונטער אין אַ רויט געשטאַלט, פליסט אָב אין מערב זייט. פאַר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אָנגעלאָדענט מיט פעק סחורה און די אָקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יודלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צוויטער אריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפאנט, פאשען זיך און קלערען גוט אריין אין דער גרויסער קארעטע, וועלכע שטעהט פאר זיי, ווי זיי וואלטען געקלערט, פון וואנען כחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאלק פון איין גאט, און אלע ווארטען אויף איין משיח'ן, נאר יעדעס שטעדטיל האט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאגט, איהר הנדיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואהנער. אט ליגען דאך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאפען און ווארימען זיך אין די זונ'ס לעצטע שטראהלען; און דער קארוש, וואס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפאנעלטס, אויף די וועגען, ליגט אויסגעגאסען בעזונדערע הנדליך, שמאכטעלעך פון די פערשיעדענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט א ליטוואק, עפעס א מאדנער יוד, מיט אזא העמדעל, אין א קורצען ראק, וואס זעהט דאך אויס ווי א לאנגע קאפאטע און א היט מיט א הויכע דעננע. עס איז א זומערדיגע היץ — און דאך טראגט ער א פאר טיעפע קאלאשען, — אנגעקומען פון גאנץ וויט, דא אפגעשטעלט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואס טהוט זיך ערגעץ ווא גאנץ וויט, העט, העט אין דער ליטע מיט אחינו בני ישראל. ווי אחינו בני ישראל לעבען אב אין דחקות און ניט. און אזא למדן איז ער, דער „ליטוואק"! רעדט לשון־קודש ווי א וואסער, נאר ער רעדט אזוי ליטוויש „וואס?" „וואו". יודען האבען דרך־ארץ פאר איהם, קרעכצען; „וואס רעדען מיר קענען?"... נאר אין הארץ גלויבען זיי איהם עפעס נישט, א „ליטוואק", באלד, באלד וועט ער זיי אבגענארען. און ער רעדט דאך מיט זיי אזוי ווייך, און אזוי פרום איז ער, אזוי לאנג געשטאנען שמונה־עשרה ביי מנחה, נאר געשאקעלט האט ער זיך נישט... און ווער ווייסט וואס ער טראגט הינטער'ן הארץ..

עס בעווייזט זיך פלוצלינג א וואלקען קארוש אויפגעהענדיג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואלקען קארוש קומט נעהענטער אן, לויפט פאראויס, באלד צוריסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך א קנאלען פון בייטשען. באלד פערפאהרט מען פאר דער קרעטשמע: פוהרען אנגעשטאפט מיט מחותנים מיט סאמעט בראנוויין היט, מחותנת'טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראנפען און לעקעך. מען איז אראב פון

די וועגען. דאָרט אויף התנ"ס צו, עפּעס מאָדנע יורען, פֿון אַנ'אַנדער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט אויף זייער צד איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער יוד, אַ מין ר' יצחק יודעל'ס, מיט אַ שמאָלע, לאַנגע באָרד, און שמאָלע, לאַנגע הענד, וואָס שטופּען אַלע אָב, און איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אָבגעגעבען, די מחותנת'טע דאָס ערשטע מאָל זיך געזעהען און דאָס ערשטע מאָל זיך געקושט. די לאָזיטשער רבי'צען האָט אַלעמען געהוצט, און באַלד אַלעמען אויפ'ן אָרט מוסר געזאָגט.

די פֿאָרמאַנעס האָבען די פֿערד אויסגעשפּאַנט, די פערד אָבריק איינגעשיט. די הענד צולעגט אויף די באַקעס, און האָבען זיך מיט גאַוה פֿון איין צד צום צווייטען אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אַריבערגעשיקט, גאָר נישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם" אָבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אַריין.

די שטוב מיט זעהר אַ נידריגען באַלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באַלקען זענען געווען די מאַנכּפערשוינען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָב געדרעהט ר' מרדכי קאָנסקע וואָלערס בחור'ל אַברהמ'ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואַקסען, מיט אַ פּאָר שפּראָצענדיגע שוואַרצע באַקען־בערד, אין אַנ'אַטלעסען קאַפּאָטעלע מיט אַ זיידען גאַרטעלע, אַ שוואַרץ־חנוּדיגער, עס שנייַדט זיך אים אַ צווייטער טאַטע. צוויי לאַנגע שוואַרצע געקרייזטע פּאות'לעך. מען האָט אים שלום־עליכם אָבגעגעבען. ר' יצחק יודעל'ס איז צו צו אים און האָט מיט'ן גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואַקסענעם יונגען־מאַן. דער בעל־הקרעטשמע, וואָס האָט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פֿערראָבטע שטיוועל אָנגעטהון, וואָס ליגען אַ גאַנצען זומער פֿערוואָרפֿען אין קאַלטען קעלער — האָט צוויי גרויסע ליכט אויפ'ן געדעקטען טיש אַנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאַנספּערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און אַ עלטערער זאָגט דעם יונגערן „דו", און ווידער אַרום, זיי זענען דאָך „משלנו". ר' מרדכי קאָנסקער רביינס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר' שמעיה'ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַרויס אין אַ שאַרפען שמועס פֿון לערנען. ר' יצחק יודעל'ס האָט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם התנ"ס מלמד,

שוין ביי די בערד געהאַלטען און איינער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פערשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען איינער דעם צווייטען מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט. נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָך היילען. חסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערווייל איז אָנגעקומען עוזר'ל און האָט אויך אַנ־אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדעס מאָל מסכים געווען, די אויגען פערמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיג פשעטעל, געוואָרפען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און איינס־וועג פערענטפערט אַ האַרבען רמב"ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פני־יהושע, מיט אַמאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפען און געפרעגט אַ קשיא: „הלב מניין דשרי"? און אויסגעמישט שחיטת־חולין מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודעל'ס האָט איהם אַלין געוואָלט האַפּען אויף דער „וואַנטקע". ער האָט זיך אַרויסגעדרעהט, זיך נישט געלאָזט, געוואָרפען, געפאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַריין מיט אַ גמרא און הייבט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אויפ'ן אָרט", בלויסע גמרא מיט רש"י (אַברהמ'ל (דאָס בחור'ל) הייבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלויף צו ר' אשר ישכר'ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל'ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַוועק פון דער גמרא: „קיין ברעמדע דאַרפען מיר נישט", גיט ער אַ געשריי צום רב. ר' יצחק יודעל'ס קוועלט, עוזר'ל האַלט מיט פון זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך אַריינמישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פאַר יודען למדנים. דער רב בלייבט שטעהן, עס ווערט אַ גערידער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערען פערהוילען אין קלאָמבען רויך פון ציגאַרען, פון ליולקעס טאַבאַק, וואָס האָבען אָנגעפיהלט דאָס שטיבל, און די קלאָמבען רויך האָבען אָנגעפיהלט דעם אָפענעם פענסטער, אין גאָט'ס שמעקעדיגען שטח אַריין.....

אין אַ ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אַלטע בעלי־בתים, ר' יחזקאל און „דער מחותן" ר' חיים ראָזענקראַנץ. די צוויי אַלטע גרויע קעפ, די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבען געהערט ווי יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאָט'ס תורה. חסידים האַלטען פאַר

ס׳זיינערע, איינער פאַר׳ן צווייטען. געהערען צו איין דאַך, יודען האָבען עפּעס שותפות — אַט זייערע קינדער, זייער עוזריל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בחוריל, דער חתן, ווי עס שיט זיך איהם פּערל פון מויל, דברי־תורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי בייַ. ביי דעם אַלטען ר׳ יחזקאל׳ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאָס אַלטע פערטרוקענטע האַרץ ווערט עפּעס אָנגעפּולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותן:

— נו מחותן, אַז גאָט האָט אונז מזכה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאַר אונזערע קינדער. און צוויי אַלטע בערד צוקישען זיך אין אַ טינקעל ווינקעל...

און דאָ ווערט וואָס אַמאָל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואָנצעס, און נעהמט דאָס שטיבעל איין. סאַמעט־היט, שטריימלען וואַרפען זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פלאַמען פון דער ליכט וואַרפען עפּעס אַ נגידיש חסידישען גלאַנץ און מען הערט ווי יודען שפּאַרען זיך, און דעם התנ׳ס קול קלינגט ווי אַ גלעקעל און שיט מיט תורה, שפּאַרט אַלע איבער. ר׳ יחזקאל האָט נחת: זיין אײדעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאַך וועט זיך הערען דאָס קול התורה. געדט ער צו ר׳ מרדכי קאָנסקע וואַלער, נעהמט איהם האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר׳ מרדכי, איך וויל פון אייך אָבקויפען אייער בחור׳ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען, און דער אַלטער יוד וויינט מיט הייסע טרעהרען פאַר גדולה.

די מחותנים זענען אַרויס אין גערטעל אַריין אָבשמועסען מכה נדן.

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו דער קאַרטשמער מיט דער קאַרטשמערין שלאָפען, האָבען זיך די ווייבער צוזאַמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאָנגען מיט בילדער, אַלטע סאָלדאַטען און גענעראַלען און נאַפּאָלעאָן איז אויך דאָ געווען אינאיינעם מיט אַ יוד עפּעס מיט אַ פרעמד היטעל — אַ פּעטער פון אַ פרעמד לאַנד, און איבער די פענסטער האָבען גאַרדינעלעך געהאָנגען מיט גרינס אַריינגעשטעקט נאָך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָפּוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָכדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נײַע קלײד אָנגעטהון מיט די „פֿראַנצענלעך", האָט מען זי איבערנאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווײַג! אַרום איהר איז דער עולם ווײַבער געזעסען שטיל אויף די שטילען, קײנע האָט זיך נישט געוואַגט קײן וואָרט אָנצורופֿען, אײנע האָט געוואַרט אויף דער צווײטער, און אַז אײנע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!" נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווײַבער, אַלע פֿערמאַכט די פּיסקעך, ווי זיי האַלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוּצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווײסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צײַט צו צײַט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דײַטש" וואָרט אַרײַנגעוואָרפֿען, צו ווײַזען זיך... און פֿון דער צווײטער שטוב האָט זיך געהערט „זײַן קול", און מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט נעגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־הבית'ישען אַרט, אָבגעשטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קײט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זײער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע" מיט אַ „איטעלע" — צוויי שנירס. זײער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און ביז'ן רוקען אַרײַן געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קײנעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעדט: „יאַך", „ביי אונז אין „וואַרשע". און זײער „איטעלע" איז אַ דיניטשקע, אַנ'אײדעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגזדיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לײַכט שײַטעל מיט אַ שרינד און אַ ווײַס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווײַס וועסטעלע פֿון פֿאָרנט און „שפּרעכט": „איכע", „ביי פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּײַזט פּיטערקאָכען מיט קאַפֿע", און יעדעס מאָל, ווען די צווײטע האָט איהר

„אויפ'ן פוס אנגעטרעטען". איז זי צו דער מוטער־שוויגער צו און האט אנגעהויבען צו וויינען: „איכע וויל נאך היינע!" די מוטער'ס מילך נאך אויף די ליפען, א יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאַמעס ברוסט אוועקגענומען.

האט די „הינדעלע" אריבער געקוקט מיט שטאָלץ צו יענע „הונדעלע" אזוי א ביסעל פון דער הייך, „איין אינדיק צום צווייטען", און האט איהר מיט'ן בליק געגעבען אנצוצוהערען ווער זי איז: „ר' יחזקאל גאמבינערס טאָכטער". — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע וועט איהר אָבענטפערען, וואָלט דאָ אַרויסגעקומען א התונה, זאָל איין גאָט אויסהיטען! האט זיך אָבער יענע „הינדעלע" צוגערוקט צו דער שוויגער (פדי די שוועגערין די גאל אבצודריקען) און אָנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב־הנודיגע ריידעלעך און די שוויגער, די מחותנת'טע, האט נאָר געפרעגעלט זיך אין פוטער פאַר נחת... האט זיך די „איכע" צוגעשאַרט צו דער כלה, און האט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל ווי א ליעבע שוועסטער. און האט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר ווי זיי וועלען זיך ליעבען, ווען זיי וועלען שוועגערנס זיין — האט עס ווייטער יענע שנור, די „וואַרכשוערין" פערדראָסען, וואָס די „איכע" האט די גאַנצע כלה צוגענומען, האט זי זיך געגעבען א שאַר צו צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט א ליעבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלען זיך ליעבען, אַז זיי וועלען שוועגערנס ווערען— — — אַז די „איכע" זאָל דערהויבל די גאל פלאַצען.

און אונזער „הינדעלע", און אונזער „יטהילע" זענען זיך געזעסען שטיל אויף זייערע שטיהלען און האָבען געדרעהט מיט די מיילעלעך, די ליפעלעך בעלעקט, — און נישט געוואָלט זיך „מישען"....

איז אריינגעקומען עוזר'ל, דעם סאַמעט־היט אַרויפגעריקט ביז'ן האַלבען קאָפ, אַ ביסעל אויפגערוימט, די העמד אין די קעשענעס:

— וואס זיצט איהר אזוי ווי די אָנגעלאָדענע, נו מחותנת'טע, האט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאַנגען „יענם הינדעלע" (די שוואַרצליכע), מיט אַ פערקניפטען קנויל פאָדעם און זי האט געגעבען די כלה אויפצופלאָנטערן, „לאָמיר זעהען, וואָס די כלה קען?", האט זי זיך אָנ־

געֶרופען און האָט די כלה געפּרעגט פערשידענע פראַגעס, די כלה האָט אָבגעענטפערט, און די הינדעלע האָט דעם „טשעפּיק" אין דער־הויך געוואָרפען, נאָך־קלעהרענדיג, וואָס האָט די כלה געזאָגט. און די כלה איז נעבעך רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר געקלאַפּט...

האָט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטהלען נישט געפעלען: מען געהט זי פערהערען. עפּעס פון די שוואַרצע יאָהר גע־קומען און מען פערהערט די כלה! האָט זיך אין ביידע דאָס משפחה בלוט ערוועקט און עפּעס, ווי אומגערען, האָט מען צווישען זיך שלום געמאַכט, און „אונזער" הינדעלע האָט זיך געשליפען דאָס מיילע־כעל אויף יענער, מיט אַזאַ לשון:

— כ'וויים נישט כלעבען, געקומען פון דער שוואַרצער יאָהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואָלט די כלה אויס'ן מאַרק געפיהרט — און זי האָט אַ נאָנדליכען דרעה מיט'ן נעזעל צוגע־געבען.

— ביי טאַטעלע, מאַמעלע אין „יאַרבשׂע" — האָט יענע געדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איכע" געמוזט דערמאַנען אין איהר כלה־צייט און איז פאַר דער כלה אַרוים מיט אַ געוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האַלז אַרויפגע־פאַלען און זי אָנגעהויבען צו קושען, צו האַלזען.

איז אַריינגעקומען דער „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך נישט, זאָל מען צוזאַמענפיהרען חתן־כלה איבער ווי געפעלען זיך. האָט זיך אַפילו די לאָוויטשער רבי'צען אַריינגעמישט און נישט צו געלאָזט, האָט זיך אָבער עזריאל איינגעשפאַרט, און געזאָגט, אַז „די היינטיגע וועלט פערלאַנגט עס דורכאוים", און ווענדענדיג זיך צו די „איכע", האָט ער צו איהר האַלב־דייטשעריש „געשפּראָכען":

— זי מוזען עס וויסען גענוי — וואָס דען די בהמות — האָט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אַלע ווייבער אַרוים פון שטוב, און מען האָט די כלה אַליין געלאָזט זיצענדיג אין אַ ווינקעלע רויט טויט און האָט פאַר חרפה און בושה די אויגען פון דר'ערד נישט געקענט דערהייבען. נאָר די „איכע" האָט זי געקושט, געהאַלזט און געוויינט, ווי מען

וואָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפירט: אַז זי איינע ווייסט און פיהלט, וואָס די כלה שפירט יעצט אין האַרץ... אָפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פון איהר „זעהענס", און בעהיינט די צייט...

האָט די מחותּנתטע דעם חתן אַריינגעפיהרט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנד, די פאות האָבען זיך בעוועגט איבער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צום מיידעל צוגעפיהרט: „דאָס וועט זיין דיין כלה, זעה אויב זי געפעלט דיר?", און איז סלינק פון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פון אָרט אַוועקצורירען. דער בחור איז געוועזען צומישט און נישט געוואוסט ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען ביים פענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפּט, און האָט אויף איהם עפּעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פאַמעליך די אויגען אויפגעהויבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפּעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פערגעסען וואָס....

אָר געוואָלט האָבען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זיין... נישט קוקען...

זענען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפרעגט: „געפאַלען זיך?" און מען האָט זיך אין די הענד געפּאַטשט: „געפאַלען, געפאַלען!"

זענען געוואָרען די ווייבער גאַנץ גרויסע מחותּנתטעס צווישען זיך און האָבען זיך אָנגעהויבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך" האָט פאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהויבען אָבצולויבען, און די „איכע" האָט זיך אין די כלה בעהאָפטען: „מיה ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אָמן".

האָט דער רב מיט ר' יצחק יודעלס אַריינגעבראַכט אַ גרויס פּאַפּיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרייבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מחותּן, ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט אַ „קאַליע" „התימה געלד" — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שיינעם דאַנק" און דעם מחותן געגעבן אַ קוש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי'צען געהאַפּט אַ גאַנצען סטויג טעלער און אויף דר'ערד געגעבן אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך" און די „טהלעך" זענען צו איינע צו דער צווייטע און האָבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פֿון זיך שוועבעל און פּעך שיטען, און האָבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר' יחזקאל האָט זיך צווויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פֿאַר הסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר' חיים דעם מחותן ביי די קאַפּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת'טעס זענען ערגעץ וואו פֿערפֿאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט געפֿינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפֿען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עוזר'ל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געהבר'ט מיט דער „איכע", און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפּראָכען" „פֿון דער היינטיגער וועלט"... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס גענייטשטע ציגעלעדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפֿגעלעבט, ווי פֿון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי'צען און הבר'ט זיך מיט יענע מחותנת'טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פֿאַר „יענע הינדעלע מיט'ן פֿעדעריל אויפ'ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פֿאַר פֿייער, און האַלט זיך פֿון איהר פֿון דערווייטען... און פֿון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פֿאָרט אַ מוהמע...

די נאַכט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פֿעלד, און איבער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפּיעלט זיך צווישען די וואָלקען. פֿאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פֿוהרען

געשטאַנען מיט די שטאָלקאַטשען, וואָס האָבען געפלאַקערט אין דער נאַכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האָט נאָך אַריבער געֶרעדט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען פערענטפערען נאָך די לעצטע רמב״מ׳ס, ווייבער האָבען אַריבערגעשיקט גריסען אַלטע באָבעס, אַלטע מוהמעס, און די גאַנצע משפּחה. די קנאַלען פון די בייטשען האָבען אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און זייער עכאָ האָט הייט און ברייט אָבגעקנאַלט. און די פוהרען זענען זיך צופאָהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואָס זענען אָב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אַנ־אָרט געווען ניט בעזעסען. עס האָט דאָרט ווער געפעהלט. — עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפאָהרען מיט די מחותנים צו גאַסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואָגען צווישען די ווייבער איז די אַלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האָט אַביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האָבען זיך איהר שוועֶר איבער די אויגען געצויגען, און די דינע, אַלטע ליפּען האָבען נאָך האַלב פון שלאָף געברומט:

„ניטשט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען.
האָטש אַנאַרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

VII.

פרייטאָג אין שטעטיל.

זומערדיגע פרייטאָג׳ס־נאָכמיטאָג!

הדר־יונגלעך זאָגען אָב די הפטורה, זענען מעביר די סדרה און געהען אַהיים מיט די סדורימ׳לעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מאָרגען צום פּערהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַנדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגדע־סטאַניק און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנב׳ט אַרויס פון קעלער אַ פּאָר מעהרען. די מאַמע נעהמט צו די שטיוועל מיט די רעקליך און שליסט זיי איין

אין קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַווענען. נאָר באָרוויס און האַלבּ־נאַקעט האָלאַ אין גאַס אַרײַן, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין חברה. מיט פּעק שטײַנער לויפט מען אויס'ן מאַרק און מען צוטרײַבּט דעם בעקער'ס טײַבען, וואָס פליהען איבער'ן מאַרק אַרום, און דער בעקער לויפט אַרויס יאָגען, האַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעדטיל, וואָס איז אָבגעבּרענט געוואָרען, איז האַלבּ'ס צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלבּ־אָבגעבּרענטע ברעטער. יעדענס רשות איז בעזונדער אין אַ צוים אײַנגעצוימט. דאָ און דאָרט זענען אָבגעלעגטע קלעצער און ברעטער. גוים שטעהען און אַרבּייטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודשען זיך אויף די ברעטער. בּײַ דער געבּײַ זיצען יודען, לײַדיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה־דאגע, קוקען ווי די גוים אַרבּײַטען און גיבּען עצות, ווי מען דאַרף מאַכען די פענסטערליך, די מהירען. יודען שפּאַרען זיך איבּער די געבּײַדעס און די גוים מאַכע פון זיי חוזק. אויס'ן מאַרק זענען שוין דאָ גרינגע עפּעליך, שענע באַרנעליך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יונגעל בלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשהט'ענע קאַטשקע, און חברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לויפט פאַרבּײַ אַ מײַדעל אין בית־המדרש אַרײַן צו פרעגען אַ שאלה איף אַנ'עוף, און דאָ ווײַזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפהדר קאַטשקע איף אַ טעלער, טראָגענדיג זי צום גוי'שען בעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָבגענאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט אַרײַן אויף שבת. פוהרען קומען צופאָהרען אין מיט'ן מאַרק אַרײַן, אָנגעפּאַקט מיט הסידים; אַלטע יודען און בחורים, און יונגלעך, וואָס קומען אויף שבת־נחמו צום רבּי'ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פּנים הדשות. יודען געהען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פרײַ, מיט שטרײַמלעך, שיך און זאָקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבּעדיג, פרײַטאָגדיג אין שטעדטיל. מען לויפט מען אײַלט זיך, מען דערקענט; אַז עס איז ערב־שבּת, ערב אַ גרויסען טאָג. די זון ציהט זיך איבּער'ן שטעדטיל אויך עפּעס אַזוי פרײַטאָגדיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, חאָו איהרע ניִן־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַרײַן, און ווערען זיי בעלייכטען. פון דעה שענק פאָהרען אַהיים שבּיר'ע

פויערים און שכורע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע חאלאטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א התונה. זיי פאהרען מיט רעש ארום פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הוזים׳לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און חדר־יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפטע העמדער פון די הויזען־שפאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייביל דער וואסער־פיה־רער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדיל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייביל שילט, קנאלט מיט׳ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדיל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע־ביטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער געזוט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אן אורח אויף שבת:

אין געסעל קומט צופאהרען פון וועג דער גביר ר׳ יחזקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבער׳ן געסעל צום וואסער אראב, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פרייטאגדיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און ברייט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זע־נען הסידים׳לעך, יונגע הסידים׳לעך, וואס זענען געקומען צום רבי׳ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טרא־גען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער־געלד, לויפען אין די קראמען נאך קראנענדליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוחטים הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי נאכט זענען זיך דארט טובל די מויטע פון דעם געגענאיבערדיגען בית־

עולמיל, נאָר פריטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעטיל. גאַנץ קאָזמעד איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען... אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווייסע פעקליך, און נאַקעטע ווידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זענען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיפער, טיפער אין וואַסער אַריין, טוקען זיי די קעפלעך. דאָס קינד עפענט די אייגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פרנסה, מאַכען זיך נאַריש און הייזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים", דער צווייטער „לעגט קלאַפטער", דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל", קאָרטשעט זיך איין, פערלעגט די הענד אַרום די פיס און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעהמט נאָר די וועלט אָב מיט זיין שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה׳ן אונטערן וואַסער, האַפט אָן יעדען ביי די פיס, פלוצלונג גיט ער נאָר אַ שפרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש..." און אין מיטען דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! אין דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַריינגעהאַפט. דער מענש רייסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמעדיגע הוואַליעס, נאָר זיי האָבען איהם אַריינגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים" האַפט דעם טרינקענדיגען ביי די האָהר אָן און שלעפט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווייבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען! חיים משה, וואו ביסט דו? יודען האַפען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רייסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלייפען מיט אַ פּאַסעק אַרום, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דער שטאָדט׳ס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאַנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאַנטסע געהט!" האַפט מען די פעקליך, קליידער

אויפ'ן קאָפּ און מען לויפט נאַקעטערהייד אין שטאָדט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יודען לויפען מיט די פּעקלעך, און דער גוי מיט'ן הונד יאָגט אין סאַמע שטאָדט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגען דעם גוי מיט גרויסע שטעקענס און לייזען אויס דאָס שטעדטיל פון גוישע הענד . . .

די זון הויבט שוין אָן צו זעצען ווייט אויפ'ן ליגטשעצער וועג. עס ווערט פאַרנאַכט. ביים וואַסער הויבט אָן רוהיגער צו ווערען. מען איילט זיך אַהיים, צום טייך קומען שוין נאָר די לעצטע פויהרמאַנעס, וואָס זענען שפּעט אין שטעדטיל אָנגעקומען, און בעלי־מלאכות וואָס האָבען שפּעט די מלאכה געענדיגט. פון מאַרק צונעהמען די יודענעס זייער סחורה און טראָגען זיי אַהיים. אויסגעבאָדענע יונגלעך לויפען איבער דער גאַס מיט פלעשעלעך צו ווייגשטיינען נאָך ווין אויף קדוש. די געוועלבער פערמאַכען זיך איינציגווייז. אין עק גאַס ביים גרויסען איינפאָהר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם צופלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואָלקען פון גינ־גאָלד שטויב.... דער הימעל ווערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הויבט אָן קלאַפּען אין שול אַריין. אין טייל פענסטער ווייזען זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־איינגעפאַלענע הייזלעך, דער רעשט הורבות זעהען אויס עפּעס נעבעכדיג, ווי אָרימע מהותנים וואָס זענען אין צוריסענע בגדים און נאָר אין סאַמעטענע, שבת'דיגע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פאַר טייל הייזער ווייזען זיך שוין שבת'דיגע בעלי־בית'טעם מיט זייערע טעכטערלעך. אָבגעוואַשען, אויסגעקעמט זיצען זיי פאַר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט. און פערשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פאַר זיך קלינגט דער קירכען־גלאָק, רופט מיט אַ פרום גיזבעט אין קירכע אַריין. פון דעם קלייגעם בית־המדרש'ל פינקלען זיך אַרויס די שבת־ליכטלעך און עס דאכט זיך, אַז זיי האַלטען מלחמה — דער קירכען־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדעס ציהט צו זיך. דורך דאָס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרויען, געהען אין קירכע אַריין. און אָבגעוואַשענע יודען מיט ווייסע קראַגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאַפּאָטעס פערבויגען, געהען אין בית־המדרש אַריין. חסידים אין אַטלאַס און אין זיידענס, אין שיך־און־זאָקען געהען צום רבי'ן. און שטילער, רוהיגער, שבת'דיגער ווערט דאָס שטעדטיל, ווי מען וואָלט זיך איינגעטיילט דאָס בית־המדרש'ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָבגעוואַשענע פֿענסטער פינקלען די ליכטלעך און די ליכטערליך אַרויס. מיידלעך הויבען זיך אָן צו ווייזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם חזנ'ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אוים און עס ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

אין גאָס הייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי געהען אין בית-המדרש אַריין דאַווענען. עס ווייזען זיך מיידלעך אויפ'ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל-הבתי'שע טעכטער קוקען פון די אָפענע פֿענסטער אַרויס, קוקען נאָך און סוד'ען זיך: לאַה'לעס חתן! לאַה'לעס חתן!

מיידלעך, כלה'ס, שפּאַצירען אין שוהל-געסעל. עס געהען דעם שוחט'ס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים.

בחורים, חתנים'לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פאות'לעך און מיט די גאָלדענע זייגערס, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים חתן-מתנות...

אין מיטען דעם געסיל, וואָס איז פערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מיין קינד מיין יצחק'ל! קומען זיך צוזאַמענצולויפען ווייבער, מיידלעך פון אַלע זייטען: וואָס איז? וואָס איז? „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי-טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם ביי'ם וואַסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פערשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ'ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסען, וואו יצחק'ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָב, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאָסען, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק'ל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען...

פרײַטאָג־צו־נאַכטס. דער טיש בײַ ר׳ יחזקאל׳ען האָט מען לכבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויסגערוקט די פליגלען פון דעם גרויסען טיש, ווי מען האָט עס נאָר איין מאָל אין יאָהר בײַ דער פורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט, זי האָט געלײַענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מעהר ליכט פרײַטאָג־צו־נאַכטס, דאָס מעהר פרנסה בעוויליגט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען בעשטעלט מיט זילבערנע לײַכטער, אַלט־פרענקישע, זעקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האָט אַלעס געבלאַנקט, געלויכטען פון די ליכט. לכבוד דעם חתן האָט מלכה׳לע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּעל־מעסער, וואָס ווערט נאָר בענוצט צו דער פורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זילבערנע בעכער. איבערדיזן זענען געווען געגרייט די חלות פאַר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט אַ חלה־טישטיכעל, רעכטס איז געווען געגרייט פאַר׳ן חתן, די חלות פאַר איהם זענען געווען בעדעקט מיט אַ טישטיכעל, געהאַפטען אויף זילבער, וואָס לאָהלע האָט פאַר איהר חתן אויסגעהאַפטען. מלכה׳לע, אָנגעטהון אין איהר הײַסען זײַדענעם קלייד מיט גאָלדענעם בעשלאַג פון אונטען, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלדיגער מאָדע מיט ברייטע פאַלדען, וועלכע איינע האָט זיך פערבלאָנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זײַדענעם שאַלעכיל מיט די בלויע פרענזעלעך, וואָס דער מאַן האָט איהר מיטגעבראַכט פון לײַפּציגער מארק, אין דער הײַסער שבת׳דיגער קאָדעננאָווער הויב, — איז געשטאַנען, דאָס פנים אין איהרע בלייכע איידעלע הענד פערשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאָה׳לע, אַנ׳אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זײַדענע צעפּ פערוואָרפען שבתדיג איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, אין זעהט אויס ווי אַנאָרענטליך מײַדעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הייסען, און וואָס גוטע, פרומע לײַט הייסען" — און אַ ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאָפּ... זי זיצט זיך בײַ דער מאַמען, און לײַענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מײַן מצוה פון די ליכט־אָנצינדען זאָל אָזוי אָנגענומען זײַן, ווי די מצוה פון דעם כהן־גדול. ווען ער האָט די ליכט אין ליעבען בית־המקדש אָנגעצונדען. אַז מײַנע קינדערס אויגען

זאָלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאָלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אָפען אין גאַס'יל אַריין; געגענאיבער פון גאַרטען האָט זיך געהערט די קוואַטשערייַ פון די זשאַבעס, אין פון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצען וואַלד" האָט זיך אַ ליכטעל געלייכטען. איינגעפּאַסט אין דער פינסטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזעהען ווי אַ פערגעסען ערגעץ שבת־ליכטעל, און די זשאַבעס בענטשען דעריבער... אַ טונקעלע המאַרע איז געהאַנגען איבערן וואַסער און אַלץ פערדעקט, נאָר פון ווייט, פון יענער זייט האָט זיך געפונקעלט אַ ליכטעל, און ס'האָט געדוכט, אַז די אַלטע, די ווייבסעל, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת־ליכטלעך אָנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אָפענעם פענסטער קומען אַריין צושווימען גאָט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האָבען זיך אויסגעגאָסען אין שטוב, געהאַפט אַ וואָרט פון תחנה, אַ שבת'דיגע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפּרייט שבת־ברכות איבער גאָט'ס וועלט...

ודען זענען אהיים געגאַנגען פון בית־המדרש, פון מנינים־לעך. ווער עס האָט געקענט האָט אַן אורח מיטגענומען. די שבת־מלאכים זענען פאָראויס פאַר די פרינצען געפלויגען און האָבען זיי שלום־עליכם אָבגעגעבען, און מנוחה פערשפּרייט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, וואָס זענען געזעסען אין זייערע וואָכעדיגע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די בייַנק פאַר די טהירען און האָבען געשפּיעלט און געזונגען, האָבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האָבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאָלק ישׂראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימעל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרען, בעקליידט מיט דערבאַרימקייט, ווי די שכינה וואָלט איהר פאָלק ישׂראל אַרומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אָבגעווישט, געטרייסט איהם, די פאות איהם אויף די באַקען געקרייזעלט, ווי אַ געטרייַע מאַמע געקרייזעלט, הנידליך געמאַכט, און מיט ליעבשאַפט צו איהם געזאָגט: הבן יקיר לי אפרים: צי אַ טייערער זהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אָדער אַ שפּיעל־קינד, די מדי דברי בו, וואָרום אין מיין טהון רע־

דען װעגען איהם זכור אזכרנו עוד, טהו איך אן איהם אלץ נאך געדענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם ברומען מײנע געדערים נאך איהם, רחם ארחמנו נאום ד׳, ערבארימען טהו איך מיך איבער איהם, טהוט זאגען גאט.

און גאט׳ס ערבארימקײט איז איבער װעלט און נאכט געװען אויסגעגאסען.

ר׳ יחזקאל איז אהײם געקומען נאך׳ן דאװנען, און א רעשט ביסעל אורחים האבען זיך איהם נאכגעשלעפט.

— גוט שבת!

„שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון...“

און געזעהען האט מען, װי די מלאכים מיט זײערע צװײ װײסע פליגעל פערשפרײטען מנוחה ארום אין דער שטוב. מלכה׳לע מיט דער כלה זענען געזעסען בײם טיש, װארטענדיג אויף קדוש, און האבען אויסגעהארכט פון מאן און חתן, די הניפה׳דיגע רײדעלעך װאס די מאנספערשוינען האבען די װײבער פארגעזאגט:

„אשת חיל מי ימצא“...

מען זיצט בײם טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבען־אן מיט׳ן חתן קעגענאיבער דעם װײב מיט לאה׳לען. עס איז שטיל ארום, נאר דאס װינדטעל, װאס בלאזט דורך דעם אפענעם פענסטער, האלט אין אײן דערצעהלען... לאה׳לע הײבט אלע װײלע פאמעליך אויף די אויגען און װארפט אריבער א בליק. ער, אין דער אטלעסענער קאפאטע און מיט דעם שװארצליכען פנים, איז אזוי חנ׳עװדיג. אט זעהט זי אויף איהם דעם גאלדענעם זײגער אין דער זײדענער װעסט, דעם זײגער, װאס ער האט פון איהר געקראגען. ער איז איהר חתן... מיט איהם װעט זי װאהנען אין אײן שטוב... קײנער נישט, נאח זײ בײדע... און דאס יונגע הארץ בעװעגט זיך אזוי לײכט, אזוי שטיל... דאס װינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך דאס אפענע פענסטער ארויס אין דעם גראס׳ס שװארצען װאלד אריין, דארט פאר׳ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אראבגעלאזט. װאס קלערט ער איצט? װעגען איהר, װעגען זײן לאה׳לען! (רויט װערט זי). דאס איז איהר חתן, א חתן פאר זי האט דער טאטע מיטגעבראכט... אך, װען עס װאלט קײנער נישט זײן, טאטע־מאמע װאלטען שלא־

פֿען נעגאַנגען, וואָלט זי צו איהם צוגעגאַנגען, שטילערהייד, עס איז דאָך איהר חתן. צו אַ חתן מעג מען... וואָס — ניין?...

שאַ, דער טאַטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט אַרויס דורך דאָס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאַנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טע־לער פאַר'ן טאַטעשי, פאַר די מאַמעשי און פאַר איהם...

„זאָל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאָס האַרץ קלאַפט איבער זיין אַקסעל, עפּעס האָט איצט געמוזט פאַר זיין געזיכט דורכ־לויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנתטע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאַטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַטע קרובים און בעקאַנטע. מען האָט אָבגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער הזן געפעלט. דערנאָך איז געוואָרען אַ שמועס וועגען הזנים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקעל שיר המעלות'ל, האָט דער חתן איהם אָב־געענטפערט מיט אַ זמר'ל. דאָס גאַנצע געסיל איז צוזאַמענגעלאָפען אונטער'ן פענסטער. דער חתן האָט פֿערמאַכט די אויגען, די האַנד אונטער די באַק אונטערגעלעגט און זיין קול האָט זיך געגאָסען, האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגער'ל". אונטער'ן פענסטער הערט אַלץ מעהר מענשען. מען שטעקט קעפּ אַריין. „גוט שבת!" „לאָה'לעס חתן" — האָבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האָט זיך געעפענט און פרעמדע מענשען האָבען אָנגעהויבען אַריינצוגנב'נען זיך, צוערשט מיט אַ ספקדיג געלעכטער'ל אויף די ליפּען, באַלד: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאָפּט.

און צום טיש האָט מען וויין דערלאַנגט, כוס אוים, כוס איין.

באַלד איז אָנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'!

דער עולם האָט פאַר איהם אַ וואַרע געמאַכט. עוזר'ל האָט איהם אויפ'ן אַקסעל די האַנד אַרויפגעלעגט און הויך זיך גע„רוצ'ט. ר' יצחק יודעלס האָט נישט געוואָלט לאַנג זיצען: „דער רבי געהט קדוש מאַכען". דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשען. נאָכן בענטשען האָט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן — אין בית־המדרש אַריין, וואו

דער רב פלעגט לערנען יעדען פרייטאג־צו־נאכט׳ס מיט די שטאדט־בעלי־בתים די סדרה פון דער וואך.

ר׳ יצחק יודל׳ס האט שטארק אנגעהויבען בעטען, אז ר׳ יחזקאל מיט ר׳ חיים׳ן זאלען היינט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי׳ן.

די בעלי־בתים האבען זיך צוערשט אביסעל געשעמט דורכלא־זען א סדרה, נאר די קינדער, און דער חתן אליין האבען זיך שטארק אנגעהאלטען. ר׳ יצחק יודעל׳ס האט געזאגט: „מען מוז איך גע־וועהנען"...

האבען זיך די בעלי־בתים, א ביסעל מיט בושה, געלאזט זיך נאכשלעפען נאך די קינדער צום רבי׳ן.

עס איז געוועזען דער ערשטער פרייטאג־צו־נאכט׳ס, ווען די בעלי־בתים האבען זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביים רב׳ס סדרה.

ביים רבי׳ן אין בית־המדר״ש.

איין עדה! און גאט׳ס עדה איז אינגאנצען אלע גלייך, סיי קינדער, סיי אלטע. אלע איין נשמה, איין בנין, איין גאט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאווענט מען. און די תפלה איז איינע, טויזענדער קולות פון איין הארץ. דער עולם איז צוזאמענגעגאסען, א ים שווארצע שטריימלעך און שווארצע בערד איינער אין אנדערן, ביים צווייטען, אין איינעם! אלע אויגען זענען אנגעווענדט צו דעם ווייסען האלאט, וועלכער דרעהט זיך ארויף און אראב צווישען דעם ים שווארצע שטריימלעך און וועלכער מאכט זיך א וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאס איז דער רבי. זיינע הענד זענען אין גארטעל פערפלאכטען. די אויגען צום באלקען אנגעווענדט און דער היכער, שכינה׳דיגער שטערן איז אין איין שארפען קנייטש; איין מחשבה, איין כונה: צו גאט!

און גאט איז דא, דא, צווישען דער עדה. ער האט זיך מיט יודען אויסגעמישט, ער איז געווארען איין חלק אין כלל, איין קנויטעל, איין פלעמעל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פערוואגעלט אין גלות, טרעפען זיך צוזאמען און דערמאהנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישען א חתן־כלה, וואס עס האט זיך ביי זיי א ברוגז געמאכט? זיי זענען זיך צוגאנגען אין פערשיעדענע

װעגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין אַ פרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליעבענס ליעד צו גאָט: שיר־השירים.

ניט געזונגען האָט ער, נאָר טיעף געזאָגט, מיט בינה, יעדעס װאָרט מיט זיין טעם און זיין מיין:

... „איהר זאָלט נישט קוקען, װאָס איך בין אַזוי שװאַרצליך, װאָס די זון האָט מיך אָבגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבען מיר שלעכטס געטהון, זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ גערטנער־היטערין; מיין גאָרטען האָב איך נישט געהיט".

— „זאָג מיר, דו װאָס מיין נשמה ליעבט, װאו פאַשעט זי, װאו הויערט זי אין דער מיטאָג־צייט?"

— „אויב דו קענסט נישט די שענע צװישען די פרויען? געה נאָך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פאַסטוכער".

— „איך בין מיר אַ בלימעל פון שרון, אַ רויז פון די טאָלען".

— „אַזוי װי אַ רויז צװישען די דערנער, אַזוי איז מיין געליעבטע צװישען די טעכטער".

— „אַזוי װי אַן עפּעל צװישען די װאַלד־בוימער, אַזוי איז מיין געליעבטע צװישען די זיהן. אין זיין שאָטען װיל איך ליעגען, זיינע פרוכטען זענען מיר זיס"...

— „מיין געליעבטער איז געגליכען צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגען אינד. אָט שטעהט ער הינטער אונזער װאַנד, קוקט אַריין דורך דאָס פענסטער, װאַרפט אויגען דורך די שפּאַלטען"...

— „ענטפערט מיין געליעבטער און זאָגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר!"

— „װאָרים איז, דער װינטער איז שוין אַװעק, דער רעגען איז שוין פאַרביי".

„פעלד־בלימעלעך װייזען זיך שוין אויף דער לאָנקע, דעם פויגעל'ס־צייט איז געקומען, און דעם קוקוי'ס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאַנד"...

„שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר" — — —

און דעם רבינ'ס קול זאָגט נישט, נאָר עס בעשטעמט יעדעס

וואַרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאס זיסקייט, די צוגעבונדענקייט, די טרייסטאַפט, וואס עס פיהלט די כנסת־ישראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישראל.

און די ערדה פיהלט עס און נייגט זיך, און בויגט זיך, ווי א דאַרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די ערדה האַפט א וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, א גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען א פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען...״

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין הארץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליבע, ווי ער וואָלט א בריוועלע געלייענט, א געטריי בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייל״:

„איך שלאָף, און מיין הארץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליבטען קלאַפט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפען.

„כ׳האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ׳האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירוס די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליבטען, נאָר מיין געליבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ׳האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געביילט, האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס״ — — —

פלוצלונג האט דער רבי אויפגעהערט צו זאגען. ער האט זיך איבערן בית־המדרש געדרעהט, קיין ווארט נישט גערעדט. וואס אמאל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן באלקען און דער שטריך אין שטערן האט זיך איהם אלין טיפער געשניטען, אויף חסידים איז געפאלען א ליעבע אימה, וואס האט אלע איינאיינעם צוזאמענגענומען און געהאלטען.

פלוצלונג האט זיך דער רבי געגעבען א האפ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואלט עפעס פאר איהם פלוצלונג ענטפלעקט געווארען, האט ער געגעבען א געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געווארען צווישען עולם, ווי עס וואלטען אריינגעפאלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אלטע בעקאנטע, משלנו, און מען האט זיך ביי די גארטלען אנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!..."

און דער עולם האט זיך טיעפער געלאזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליעבשאפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פלוצלונג איז דער רבי ווייטער שטיל געווארען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אלץ צום הימעל אנגעווענדט, ווי זיי וואלטען פון אויבען עפעס געשעפט, געפארשט. די הענד האט ער טיעפער אין גארטעל פערקניפט, און איז לאנג געשטאנען. זיך נישט א ריהר געבענדיג. מיט אמאל האט ער זיך ווידער געגעבען א האפ, אוועק אין א באזונדער ווינקעל צווישען דעם ארון און דער וואנד, געגעבען א בויג איין דעם קאפ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פערטיעפט אין זיך אליין, און האט עפעס וואס אין דער שטיל געזאגט... דערנאך האט ער זיך פאמעליך אנגעהויבען צו שאקלען, און עס האט זיך געגאסען אהן ווערטער א

שטיל־פליסענדיגע תפלה. פון צייט צו צייט האט ער מיט דער האנד צוגעמאכט, ווי ער וואלט עפעס דערמיט וואס בעט'שעמ'ן, אויס־זינגען, אויסזאגען, און באלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פערטיעפט.

דער עולם ארום — הוואליעס קעפ איבער הוואליעס קעפ, איז שטיל פערזונקען געווארען אין א מתיקות'דיג שווייגען, און א ליעבע, זיסע אימה האט אלין ארומגענומען, און יודען האבען זיך אנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געווארען ווארטענדיג.

נאר פלוצלונג האט זיך דער רבי אויפגעהאפט און מיט גרויס הדרת'קייט האט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פנים האט געלויכטען, ווי די שכינה וואלט עס בעקושט און בעהייליגט. פון זיך האט עס א ווארימקייט געשיקט און אלע, אלע צו זיך, און אין זיך ארייגענומען.

דער עולם האט א וועג געמאכט. אין דער טהיר האט זיך געוויזען א צוג ווייבער, מיט דער רביצין אין מיטען. פון איהר הויבען גלאנצענדיגען שטערן האט דער שטערנבאנד, בעפוצט מיט בריליאנ־טען, גאלד און פעריל, ארויסגעשיינט מיט א שבת־מלכות'דיגען גלאנץ און ארום פערשפרייט דאס מלכות'דיגקייט און געזאגט: „גוט שבת!" די גרויסע בריליאנטען פון די לאנגע אוידרינגליך, פון היני־טער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראפען, און די שנירלעך פעריל, וואס זענען געווען פערצויגען איבער דעם הארץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פערגליווערטע, אונשולדיגע טרערען, האבען בעשיינט, האבען בעגלאנצט דאס מלכות'דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות'דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאסען דער יודישער שטאלץ, דער יודישער חן. ארומגערינגעלט פון די שניר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האבען נאכגעשארכט, די בריליאנטען און פעריל האבען די אויגען פערבלענדט און דרך־ארץ פערשפרייט.

דער רבי האט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פול אנגעגאסען מיט וויין און האט קדוש געמאכט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאט האט געבענטשט דעם זיבענטען טאג און האט איהם געהייליגט.

און דער רבי האט איהם געהייליגט. די קדושה האט צווישען

עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דאָס אָפענע פענסטער אין נאַכט'ס פערסוד'עטע וועלט אַריין, אין אַלין, אַלין די גאַנצע וועלט פון וואָכענדיגען געהוּיבען, דערהויכט און פערשבּת'ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגעזעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס געהען אויס אין אַ יודיש שטיבּ. ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבּת־ליכטעל, נעהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבּינ'ס קדוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הימעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות'קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעטעל געהיטען, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבּינ'ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בּערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געווייסט. געוועזען זענען עס ר' יחזקאל און ר' חיים צוריק געהענדיג פון רבּינ'ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש'ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגט אַ קליין, פערדרויכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַנץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וועלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויסגעהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבּייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה' בּית ההיא לאמור: „האָב איך מיך געבעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען"...

א גרויס דעמפינקייט האט געדריקט צווישען דעם קליינעם, האלב־פערשלאפענעם עולם.

צווישען עולם האט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער ארויסגעשטארט, און הויך אויפ'ן קול צוגעשנארכט...

די בעלי־בתים האבען זיך פער'טעמט.

VIIII

צו מארגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ'ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאג. אליין ווערט עס טאג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זענען פערמאכט, פערהאקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט א פויער אין גאס אן צופאהרען מיט זיין פוהר, יעדט עס קיינער נישט אן, ער שטעלט זיך אב די פערד פאשען אין „האלט שבת" אין מיטען גאס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך א יוד א בעל־הבית פאר דער טהיר, אין א פאר ריין־געוואשענע גאטקעס, און גענעצט פראנק און פריי אין דער וועלט אריין. דארט געהט א יוד, א חסיד צוריק פון מקוה און טראפענס וואסער רינען איהם פון די נאסע פאות אויף דעם פריש־געוואשענעם קאלנער פון העמד, וואס פערלעגט זיך מיט א בעזונדער בעל־הבית'ישקייט איבער'ן קאלנער פון פאלטא. אין מיטען מארק ווייזט זיך פלוצלונג א הויכער, דארער יוד, מיט א לאנגע, ברייטע בארד, און עפענט א גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי א לאנגען שנור:

— אין שו—ל—ל א—ר—ריין!

הויבען זיך אן ווייזען יודענעס אין וויים געפרעסטע ספאדניצעס, לויפען צו און קלאפען אין לאדען אריין: שרה'לע, מען האט שוין גערופען! האקען זיך פרענטען אייזען, עפענען זיך לאדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאף־מיצען פון די אויסגעעפענטע פענסטער. קוקען צום ש־ארט'ס זייגער, וואס איז אויפ'ן טהורעם פון שפיץ ראט־הויז: ווי שפעט איז?

הויבען זיך אן צו ווייזען אויסגעפוצטע ווייבער. יודישע קינדער ליעבען זיך צו סטראיען פון איין שבת צום צווייטען; און אלעם

שעהנסטען וואָס אַ יודענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אויסצירען צו ווייזען זיך אין גאָט'ס הויז. דעמאָלסט פלעגען זיין די ברייט־זיידענע קליידער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען פון אויבען שמאָל און וועגען וואָס ברייטער אַראָב געגאַנגען, אַזוי, אַז די יודענע האָט אויסגעזעהען, אַז זי וואָהנט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינדערלאַך. מען פלעגט זיך ליעב האָבען צו סטרויען אין קאָראַנקעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאָזען פון מאַמע צו טאָכטער, רעכטע קאַלישער קאָראַנקעס. יעדעס קאַפּטאַנדעל איז אַרום די אַרבעל און ביים האַלז־מויל געוועזען בעהאַפטען מיט ברייטע, זיידענע קאָראַנקאָווע פריזקעס. און אויס'ן קאָפּ, אַ האַלב אַזאַ מין קאַפּעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראָטען, אויסגעפוצט אויף דער הויך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך, וואָס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער". יונגע ווייבליך פון דער היינטיגער וועלט פלעגען טראָגען קראַגענדלעך אויף די העלזער מיט לאַנגע צוויי שפיצען און פערבינדען מיט אַ לייפּציגער זיידען שאַלעכעל, און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפיצען פון שאַלעכעל זענען געוועזען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן האַרץ. דאָס פלעגט וועהר פאַסען און פעראיידלען דאָס ווייבליכע געשלעכט. און אויף דעם גלאַטען שייטעל אַזאַ מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע קאָראַנקעס מיט אַ לאַנגע, שוואַרצע פעדער, וועלכע איז געוועזען פערבונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האַלז. מיידלעך, אָנגעטהון שוין אין די שבת'דיגע אָבגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, איינגעוויקעלט אין פערשוילען, אין די ווייסע אונטער־קליידער, שטעהען אין די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאַנצער גאַס און מען קוקט נאָך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אַז זיי געהען אויס'ן פּאַראַד. געהען זיי פאַמעלאַך, מיט אַ „מינעלע" און „חן'דעל", ווייסען, אַז הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראַכטען אַלע זייערע מינעס, יעדע בעוועגונג, און אַלץ, וואָס איז אויף זיי ווערט אָבגעוואויגען און אָבגעמאָסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונגלאַך פאָראויס, טראָגענדיג דער מאַמע, אָדער דער מומע דעם סדור'ל מיט דער תחנה, פערבונדען אין אַ נאָזטיכעל. עס האָבען זיך געלאָזט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, אין ריינע שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואַשענע העמדער. טייל אין טלית אָנגעטהון, נאָך טייל האָבען די יונגלאַך די טליתים מיט די חומשים

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע כאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַנגענדלאַך מיט זיידענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבית׳ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת׳דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער׳ן הימעל, אַ פּרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז נעבאַך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי״, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען הורך, קרעכצען און געהען דאַווענען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוונט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלאַך״ פאַר׳ן עולם, וואָס קומט צום רבי׳ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשערלאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומהאַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זענען זיי גרויס געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען הויגען דעם עולם, און טראָגען זייער געבעט אין הימעל אַריין... ביי דער טהיר שטעהען די „מבינים״, דעה הענטשקע־מאַכער מיט׳ן געשווירען בערדעל און חברה, און „קריטיקירען״, דרעהען מיט די נעז פון צייט צו צייט, טאַפּען מיט די פּיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אַט... אַט!... ר׳ יחזקאל מיט׳ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געווען מיט מפטיר, ווייבער האָבען פון דער ווייבערשער שול אַראָבגעקוקט און איינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר״.

נאָכ׳ן דאַווענען האָט ר׳ יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קדוש״. אַלע בעלי־בתים האָט מלכה׳לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די פיש ביז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר׳ל מיט ר׳ יצחק יודעל׳ס און מיט זייערע מענשען,

מען האָט אָנגעהויבען צו האַפּען, צו רייסען, נישט געוואוסט נישט ווען נישט וואו, אַוועקגעשטופּט די בעלי־הבתים (די אָנגעהאָרעוועטע יודען זענען איינציגווייז אַנטרינען געוואָרען...) חסידים האָבען אַ גרויס גערודער געמאַכט, אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאַפּט וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכה׳לע האָט נאָר געקוואָלען פון נחת: אין איהר שטוב חסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר׳ יחזקאל איז אַליין אויך אַ שטיק חסיד געוואָרען. חסידים האָבען איהם געהאַפּט אין קאָן אַריין, געקלאַפּט איהם אין די פּלייצעס. מען האָט אָנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געוואָרען. מלכה׳לע האָט געטיילט פיש, דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאַנצע שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ברענגען פאַר׳ן חתן „קוגעל״: „די מאַמע שיקט קאָהל פאַר׳ן חתן״ — האָבען די מיידלעך געזאָגט, אַריינברענגענדיג עפּעס אין אַ טעלער, פערשטעלט מיט אַ צווייטען און מיט אַ סערוועטעל אַרומגעהילט.

— אַ שענעם דאַנק, זאָג די מאַמע, אַז אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאַשען ווין אָבשיקען — האָט געקלונגען די אַנטוואָרט פון דער בעל־הבית׳טע.

דער טיש איז געוואָרען פערשטעלט מיט פערשיעדענע קוגלען, און לויט די קוגלען האָט מען דערקענט די בעל־הבית׳טע פון דעם קוגעל. „אַ בעל־הבית׳ישער לאָקשען־קוגעל״ — פון אַן אַלטען בעל־הבית, וואָס פיהרט זיך אויפ׳ן אַלטען שטייגער. „אַ געלייגטען קוגעל״ מיט אַ סך ראָזשענקעס און געפילעכטס — פון אַ היינטוועלטיגער „מאַדאַם״, אַ האַלבער שטראָדעל שוין. „אַ טרוקען־מעהליגער קוגעל״, גוט דורכגעפרעגעלט אין שמאַלץ, מיט ווינציג ראָזשענקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ חסידישען טיש קומט ער אַראָב...

אין דער גאַס איז לעבעדיג, פרעהליך. דער עולם זיצט נאָך ביי די טישען, פון טייל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל בעלי־בתים זענען איינגעשלאָפען אויף די סדורים, ביים בענשען, דער יונגער עולם, אָדער די הדר־יונגלעך גנב׳ענען זיך אַוועק פון טיש, לויפען אַרוים פאַר׳ן בענשען אויף דער גאַס אַרויס,

ארויף אויף דעם בארג, וואס איז הינטער דער שטאדט, שפּאַצירען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפ׳ן בארג. דאס שטעדטעל שלאפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און הדר־יונגלעך האבען זיך אויף דעם בארג פערקליבען, אויף דעם שפּיץ בארג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פוסטען אויפ׳ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס״ דאס „ארט״ מיט שפּאַקטיסען, בארג־אראָב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ׳ן אנדערן, איינס נאָכ׳ן אנדערן, און צורייבען די שבת׳דיגע קאפּאָטקעלעך מיט די שבת׳דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַצירען אויפ׳ן וועג, פאַר׳ן בארג, און שטעלען זיך אָב, שרייען אויף דעם בארג ארויף: נחום, די שבת׳דיגע קאפּאָטע! חיים, געהסט אראָב, דו געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ׳ן אנדערן בארג אראָב. באלד שרייט א יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט אוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער׳ן בארג, ציהט זיך דער וועג אוועק, אט ווייזט זיך דאס וואַסערל, וואס טיילט דאס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאס ראָד קלאפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפ׳ן וועג שפּאַצירען...

נאָכ׳ן טיש ביי ר׳ יחזקאל׳ן. ר׳ יחזקאל, ווי דער דרך פון א בעל־הבית אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכה׳לע האט אויך דאס זעלבע געטהון.

לאה׳לע, אָנגעטהון אין א שבת׳דיג קליידעל און א ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאלאָן און, ווי א הייַנט־וועלטיגע כלה, האט זי זיך ביי׳ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען א מעשה־ביכעל. „ער״ האט זיך איבערן סאלאָן געדרעהט אהין און צוריק, שוין אביסעל מעהר דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האט זיך געפיהלט „אונזער״, חאטש מען האט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט געהאַט גערעדט. זי האט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט״ האט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האט זיי דאָך פאַר התן־כלה געמאַכט. זי האט גאָר נישט גערעדט, נאָר געפרעהט זיך, אינערליך עפּעס געפרעהט אין הארץ־

צען: עס איז איהר, פאַר איהר אַ חתן׳דעל. און זי האָט אין האַרץ זײַנע טריט געצעהלט. זיי האָבען ס׳מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבען זיי פון זיך די אויגען נישט אַראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האָבען זיי נישט געהאַט װאָס צו רעדען, זענען זיי שהײַנענדיגערהייט אין שטוב געװען.

— װיל אַברהם׳לע אפשר זאָדע־װאַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דרייסטער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפחה, װאָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־װאַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, װי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אַבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געװען, װי זי װאָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זיי װײַטער שטיל געװאָרען. ער האָט זיך װײַטער אין דער שטוב געדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געװאָלט דער־צעהלען די מעשה פון לאָזישער בחור, פון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידעל, פון װאַנען װייסט זי פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געװאָלט דערצעהלען פון איהרע חברטעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זיי גאָר נישט געהאַט װאָס צװישען זיך צו רעדען. זענען זיי ביידע שטיל געשװיגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זענען זיי זיך ביידע חתן־כלה, און װײַטער — פטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זון דורכ׳ן אָפענעם פענסטער אַרײַנגעשײַנט, אַרױסגעגאָסען ליכט אויפ׳ן שויבען־שענקעל און האָט בעלויכטען די זילבערנע לײַכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענ־סטער, פון װאַנען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַרײַן, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסען פון די יונ־גען, װעלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זייערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אױסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און װאַרפען אַרײַן אויגען אין פענסטער אין זילען האָפען אַ בליק אויף לאַהלעס חתן.

פלוצים קומט אָן אַנ'אָנקומעניש", אַ גַעלויפיג געשריי הילכט פון דערווייטען; אין דער גאַס ווערט אַ גַעלויף, מען האַפּט זיך פון די בענק אויף, און מען לויפט ערגעץ־וואו אין געסעל אַראָב. פון די אַרויסגענייגטע לייַלעכער, וואָס הענגען איבער די פענסטער, ווייזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שוועל און טהירען ווייזען זיך ווייסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פערהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, איינער נאָכ'ן צווייטען — קומען אָן געהענטער אין געסעל אַריין. צוהיצטע יונגלעך, פון די פּנים'לעך גיסען זיך אַנגסען שווייס, קומען אָן פאָראויס צו לויפען פון געלויפעניש, שרייענדיג הויך: „געהאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!" די „לויה" קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און ווייבער פיהרט מען ר' יהוזקאל'ס פערדס־יונג — נטע'ן, אוי! דאָס וועלנערישע היטעל אַרונטערגעריסען; אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און ווער עס האָט אַ האַנד אין אַ פּוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּמ'עוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז. פון דער צווייטער זייט — יענטע'לען, מלכה'לעס דיענסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פויסטען אין קאָפּ אַריין: „נחת האָב איך דערלעבט פון דיר, נחת!" און מען פיהרט דאָס פּאָר־פאָלק פאַר ר' יהוזקאל'ס פענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, געוואַלד, געהאַפּט!..." ר' יהוזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— געוואַלד, אַנ'עבירה!

אונזער „חתן" „כלה" האָבען זיך פאַר בושה בעהאַלטען, וואו דער פּעפער וואַקסט...

דאָס געסעל נאָכ'ן מיטאָג האָט געלערענט. פון יעדען פענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושווימען. ר' יהוזקאל, ווי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלייענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ־

געהויבען די איינקלעך צו שיטען, ר' יחזקאל האָט פערהערט די סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן עפּעל און אַ האַנד אַנגרעס, און האָט געקוואָלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער זייט טיש, הויך, אויפ'ן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטען. באַלד האָט ער זיך געגעבען אַ לאָז אַוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאָנדזשעט געוואָרען, און וואָס אַמאָל זיך טיעפער און טיעפער פערטיעפט. ר' יחזקאל איז פערשעהמט געוואָרען מיט זיין אָרים חומש פאַר דער גרויסער גמרא, פאַר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין אָרימען באַלקען קריגען זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תנאים „אַביי און רבא", ווי שען איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פאַר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלפה'לע מיט דער מחותנת'טע, די שנור און די טאָכטער, אין זיידענס, אין סאַמעטען, אין די גאָלדענע קייטען, און האָבען זיך אין די גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַצירענדע.

און די זונן ציהט זיך פּאַוואָלע מיט רוהיגע, שבת'דיגע טריט אַרונטער אונטער'ן שטעדטעל. יודען געהען אַהיים שלש־סעודות עסען, געהען צוזאַמען און שמועסען צווישען זיך. עס געהען די ווייבער שבת'דיג אָנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און קינדערלעך אָהן עין־הרע... וואָס רייסען די מאַמעס ביי די פאַרטיכער: „שבת־אויבס!" „שבת־אויבס!" די ווייבער מאַכען זיך נישט הערען (שפּאַצירענדיג רוהיג), און פון אָפענעם פענסטער קלינגט אַרויס דעם חתן'ס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פערשבת'ט דאָס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אָב אויף אַ ווילע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

לאה'לע האָט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאָלדענע קייט געשפּיעלט: איהר חתן לערנט, איהר חתן...

ס'איז שוין פינסטער געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט שוין פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבען אַרויסצודרינגען און בעלויכטען דאָס פינסטערניש וואָס איז אין שטוב. פון גאַניץ הייט קומט אין געסעל אָנצושווימען אַ פערגעסענער ניגון, זינגענדיג ביים רבי'נס טיש צו „שלש־סעודות", און שווימט דורך דאָס געסעל אין אַ־אַנדערע וועלט אַריין. אַ בענקעניש פון בעהאַל־

טעגע פֿעלדער האָט געטוליעט דאָס געסעל. געהועלבלעך האָבען זיך געעפֿענט, און נישט וואו און נישט ווען איז אַ יודינע אין אַ טוך איינגעהילט דורך דער גאַס דורכגעלאָפען מיט אַ שטיל געוויין: „געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אָוועקגעפֿאַלען!“ טייל זענען געלאָפֿען אין דער אַפטהייק אַריין נאָך זאָדע־וואַסער, טייל צום רופא נאָך דער וואַרים־פֿלאַש, און דאָס „ווייבערישע יודעל“ איז פֿון שטוב צו שטוב אַרומגעלאָפֿען מיטין שמעק־פֿלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכין שטעדטעל דורכגעלאָפֿען, ווי דער מלאך־המות וואָלט מיט זיינע פֿליגעל אין אויער געפֿאָכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיטין מויל איבערצוחזר'ען. אין הארץ האָט עס געשניטען.

— די חצ״ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישען די טונקעלע וואָלקען און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצליך, אַזוי „גוט־וואָכענדיג“...

דאָ און דאָרט זענען קופּקעלעך יודען געשטאַנען און האָבען די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האָבען די זשאַבעס אין וואַסער געקוויטשעט, אָבער ווער ווייסט זי דאָרט, וואָס דאָס זענען פֿאַר אַ לייט?...

IX.

ראש חודש אלול

דערווייל זענען אָנגעקומען די אלול טעג אין שטעדטיל אַריין. געברענגט האָט זיי צו פֿירען דער וואָלען יוד, וואָס ווייזט זיך יעדעס יאָהר אין „די טעג“ אין שטעדטיל...

איין גאָט ווייסט, פֿון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג“, ווען די בעל־הבית'טעס זיצען פֿאַר דער טהיר נאָכ'ן אָנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין חדר אַריין, די זון בעהאַלט נאָך דאָס

געסיל, אָבער זי וואַרימט עס שוין נישט — בעווייזט ער זיך פּלוצלונג דער „וואָלען־יוד". ער האָט געמוזט אָנקומען פון ערגעץ־וואו וייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין, ווארום ער טראָגט טיעפע קאַלאָשען, מיט קלעמבען וואָל אונטערן אָרעם, וואָלענע זאָקען צו שטריקען. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין די גרעסטע היצען אַ דיקען וואָלענעם שאַל אויפ'ן האַלז, אַ זכר פון ווינטער. אַ יוד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט איהם אין שטעדטיל געשיקט, — אָנזאָגען עפּעס. און דערזעהט מען איהם פּלוצלונג אין שטעדטיל, גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצען, און עס ערוועקט זיך אַ הרהור תשובה....

דער ערשטער ווינטער־פויגעל.

און נאָך איהם האָבען זיך אין שטעדטיל אָנגעהויבען צו ווייזען אַזעלכע מיני אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיזשונע היט, מיט לאַצען און קאַפּעטעס, געשניטען מיט אַ שניט פון אַ פרעמד לאַנד. אורחים מיט פּעקליך ציצות, מיט פּערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, וואָס האָבען צו וויסען געגעבען, אַז ערגעץ ווייט־ווייט איז פאַרהאַן אַ וועלט, זענען פאַרהאַן יודען... און דער וועג מיט די טאָפּאָלען פיהרט אַריין פיהרט אַרויס, אונזער שטאָדט אין דער וועלט אַריין און פון דער וועלט אַרויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות", מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט ווילדע ניגונים; יודען אָרענטליכע מיט שענע בערד; נשרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אָנגעקומען גרים אין שטעדטיל, יודען מיט גוי'שקע פּנימער, אָבער גוים מיט יודישע סדורימ'לעך; האָבען דערצעהלט פון זייערע טאַטעס, אַז זיי זענען גראַפען און געגעראַלען, און זיי האָבען ליעב געקראָגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אַלעס אַוועקגעוואָרפען, און האָבען זיך גרויסער־הייד געלאָזט מל זיין. יודען האָבען עפּעס אין האַרץ פאַר זיי מורא געהאַט: יודען און דאָך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געוועזען; מוכר־ספרים'ניקעס מיט ביידלעך זענען אָנגעקומען צופאָהרען, מיט פערשידענע ספרים, תחנות'לעך און סדורימ'לעך, וואָס שמעקען פון וואַרשוי, פון בערדיטשעוו און פון „רייסען" אויך. די חדר־יונגלעך האָבען פון די פערדס עקען געריסען האָהר, געפיינטיגט די פערדלעך און אויפ'ן וועג אַרויסגעפיהרט צו רייטען אויף זיי. די מוכר־ספרים'ניקעס האָבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטערן קאסטען שמות, און ווי זיך געקאכט וועגן יודען דאַוונען. זיי האבען אויף לאנגע טישען די ספרים פערשפרייט. יונגלעך האבען פון די מאמעס טאשען געריסען אויף סדורים׳לעך, אויף ספרים׳לעך, און וועלכע יודישע מאמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אבשפארען און איהר יונגעל אויף א ספר׳ל, אויף א סדור׳ל א פאר גראשען נישט געבען?...

זענען אנגעקומען אין שטעדטיל אריין פערשיידענע קראנקע צום רבי׳ן צופאהרען: א יוד מיט א דבוק, וואס קרעהט פון איהם א האהן ארויס; א ווייבעל מיט א בויך-קוויטשער; פערשיידענע יודען מיט פערשיידענע חלאים, יעדער מיט אן אנדער פעקעל; און פלוצלונג — נאר איינער, א דין-תורה האבען מיט א געשטארבענעם, וואס לאזט איהם נישט ביי נאכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית-דין של מעלה; דאס גאנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאמענצולויפען, הערען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פארהאנג.

און אויף די אורחים ליגט עפעס א שטויב פערשפרייט, א שטויב פול מיט בעהאלטענע סודות, דער שטויב, וואס ליגט איבער אלטע, הייליגע ספרים, און עס דאכט זיך, אז עס איז ערגעץ וואו פארהאן א יודישע וועלט, א יודיש לעבען, א גרויסער יודישער בית-המדרש און דאס גאנצע יודישע פאלק לעבט אין א גרויסען קאסטען שמות, בעדעקט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליעגט אויסגעגאסען דאס יודישע הנ׳דעל — דאס יודישע היימליכקייט, בענקעניש...

א שענער, העלער טאג. די ווייבער זיצען ארום די שוועלען פאר זייערע טהירען און שטריקען זאקען און מאטלען גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. פון ערגעץ וואו א הויף שהימט אין מארק ארויס דאס קול פון קליינע קינדערלעך, וואס זיצען אין חדר און לערנען די הייליגע תורה, און א יודענע דערמאנט זיך וואס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואס האבען געטהון די העלזלעך אויסשטרעקען...” די זון זעהט מען שוין נישט אזוי אין הימעל אן ווי אויף דער ערד, די שטראהלען בלאנדזען אין מארק ארום לאנגווייליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך א שופר בלאזען. דאס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרויס.

זענען די ווייבער פאַר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען; און דאָרט איינע האָט זיך איהר ווייס שלייפעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פיהרען פאַר די טהירען אָנגעקומען צופאָהרען, און ווייטע מוהמעס, ווייטע שוועסטער־קינדער, וואָס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אָבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע מאַמעס, אויפ'ן אַלטען בית־הקברות.

און דאָס בית־הקברות ליעגט אויסגעשפרייט אַ גאַנץ יאָהר אויפ'ן באַרג, בעהאַלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים, — און אַלע קוקען זיי אין שטעדטיל אַרונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אַנ'אַנדערן פונקט פון „גוטען אָרט". קום, לאָז מען צעהלען די דורות, די טאַטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטאָרבענע העריען זיך נאָך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געסיל און ווער אויף אַ הויף: „ר' יוחנן'ס", „ר' משה'ס הויף", און ניי־קאָמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ'ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס איז פערוואָרפען הינטערן פלויט מיאָנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פון ערגעץ וואו שיקט אַ משוגע'נער הונד זיינע שטאָהלקאַנטיגע אויגען אַהער. דער שטאָדט־בכור מיט זיין האַרעם ציגען בעלעקען די מצבות, און אַ שטילער, בייזער ווינד קלאַפט די צווייגען פון די בוימער. דאָרט און דאָ ועגען לעבעדיגע פערבאָרגען צווישען די מצבות און אַ שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראָז, וועלכער פערשרפייט זיין בית־הקברות־געשמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פון די טויטע אָרער פון די לעבעדיגע... דאָרט פיהרט אסתר־חנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שטאָדט — אַ ווייבעל, און ווייזט אָן איהר, וואו איהר פאָטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ'ס „קוויטשערליך", צווישען איין „אל־מלא־רחמים" און דעם צווייטען, קלאַפען אָב פון די הויכע בוימער די קליינע עפעלעך, דאָס וואָס קעהר זיך פון קהל אָן צו זיי...

און דענסטמאל איז אנגעקומען דער ארץ־ישראל־יוד נאך דעם ארץ־ישראל־געלד, וואס איז געווען אין די פושקעס, וואס האבען געהאנגען אויף די טהירען ביי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, אין וואוהין יעדע מאמע האט צו ליכט־צינדען אריינגעלעגט „ליכט־געלד".

ווי א שאטען איז ער אנגעקומען. א הויכער, דארער יוד מיט א בלייך יום־כפור'דיג פנים, און וואס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען א טיעפער סוד אויסגעגאסען. דער סוד, פאר וואס מיר זענען אזוי לאנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... א יוד פון יענע יודען, וואס מיר גלויבען, אז זיי זענען ערגעץ־וואו דא, נאר מיר ווייסען נישט וואו; א יוד פון יענע יודען, וואס דערזעהענדיג זיי, דערמאהנען מיר זיך אן עפעס... א פערבארגען געטריישאפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אז מיר געהערען צו וועמען...

אן ארץ־ישראל־יוד אין א ווייסען, אטלעסענעם האלאט מיט לאנגע שווארצע פאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין א בעהאלטענעם ווינקעלע, ארום איהם האבען זיך צוזאמענגעקליבען א פאר אלטע יודען, ר' משה דוד „שמות־יוד", וואס האט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ'ן „גוטען־ארט" מקבר צו זיין. ר' ישעיה וואלף, ר' נטע, די וואס זיצען אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אלטע בעלי־בתים פון דער חברה תהילים, משה רבינו'ס לייב־גווארדיע און דוד המלך'ס גוטע פריינד. זיי האבען שוין לאנג אין דער־היים תכריכים אנגעגרייט, מיט זעקלעך ארץ־ישראל־ערד. און די אלטע יודען הארכען אויס וואס דער ארץ־ישראל יוד דערצעהלט פון דער אלטער מאמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאפאטע האלט זיך ארץ־ישראל־שטויב אויף, דער שטויב וואס וועהט איבער די הייליגע קברים, איבער די מאמע רחל'ס קבר. און דאס האלט אין זיך אויף א שטומען, ליעבען סוד, פון ווייט...

פון זיין פעקיל האט ער שטיקלעך קאלך ארויסגענומען, וואס ער אליין האט אבגעקרישעלט פון דעם כותל המערבי: „אליין דארט געווען, מעריב מיט א מנין יודען געדאווענט". יודען נעהמען די קרישקעלעך קאלך אין האנד אריין, טהוען זיך אן די אייזערנע ברילען, און בעטראכטען: שטיקלעך קאלך פון דעם „כותל המערבי", פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאס, דאס שטיקעל קאלך, פון

דעֶנסטמאָל נאָך... דעֶם פּהן גדול געֶזעֶהן, געֶזעֶהן יודעֶן עולי־רגל זײַן, קומעֶן אָן מיט קרבּנות קײַן ירושלים...

פון זײַן פּעֶקיל נעֶהמט עֶר אַרוֹיס עֶרד. עֶרד פון דעֶר מאַמעֶ רחל׳ס קבר. דאָרט געֶװעֶן, אויפ׳ן װעֶג קײַן אֶפרת, װי עֶס שטעֶהט אין חומש, װאו יעֲקב אָבינו האָט אונזעֶר מאַמעֶ רחל׳ן בּעֶגראָבּעֶן, אויפ׳ן װעֶג קײַן בּית־לחם, פון קבר האָט עֶר עֶרד אַראָבּגעֶנומעֶן.

און יודעֶן בּעֶקוקעֶן די עֶרד פון די אַלטעֶ קברים, פון דעֶר מאַמעֶ רחל׳ס קבר, װאָס יעֲקב אָבינו, אונזעֶר טאַטעֶ יעֲקב, האָט מיט זײַנעֶ אייגעֶנעֶ העֶנד בּעֶגראָבּעֶן...

און אַ שטימעֶ זאָגט אין האָריך:

װאֲני, און איך האָבּ נישט אַזױ געֶטהון, בּבואי מפדן, — און אין מײַן טהון קומעֶן פון פדן, מֵתָה עָלַי רָחֵל — איז דײַן מאַמעֶ רחל אויף מיר געֶשטאָרבּעֶן, בּאֶרץ כּנען — מײנט מעֶן אין אֶרץ ישׂראל, בּדֶרֶךְ — אויפ׳ן װעֶג, בּעוֹד כּברת אֶרץ — עֶס איז נאָך געֶװעֶן אַ תּחום־שבּת, לָבוֹא אֶפרָתָה — אַרײַנצוקומעֶן קײַן אֶפרת, וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם: זאָגט רש״י: און דאָך האָבּ איך זי נישט אַרײַנגעֶבּראַכט קײַן אֶפרת, אַז איך זאָל זי בּעֶגראָבּעֶן אין אֶרץ־ישׂראל; בּיזטו דאָך בּײז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עֶס איז געֶװעֶן עַל פּי הַדִּבּוּר: אַז נבוזראדן װעֶט יודעֶן אין גלות טרײַבּעֶן, װעֶט די מאַמעֶ רחל פון קבר אַרויסגעֶהן, און בּעֶטעֶן פאַר זײ רחמים. אַזױ װי עֶס שטעֶהט אין פּסוק: „קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע״ װעֶט גאָט זי טרייסטעֶן, װי עֶס שטעֶהט אין פּסוק: וְיֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ: עֶס איז דאָ אַ בּעֶלוינונג צו דײַן מיה...״

און די אַלטעֶ, תּהלים׳דיגעֶ בּעֲלי־בּתים האָבּעֶן זיך פעֶרבּעֶנקט... און נישט װאו און נישט װעֶן האָט אַ טרעֶהר־טראָפּעֶן אויף דעֶם בּרילעֶן־שײַבּעֶל געֶקאַפּעֶט...

עֶס איז געֶװאָרעֶן פאַרנאַכט. פון אַנ׳אַנדעֶר לאַנד האָט אַ קאַלטעֶר װינד געֶװעֶהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ׳אַלטעֶר בּעַל־הַבּית געֶװיזעֶן אין זײַן װינטעֶר פאַלטאָ; װינטעֶר שוין געֶמאַכט, מיט אַנ׳אַראָבּגעֶלאָזטעֶן קאָפּ אין בּית־המדרש געֶגאַנגעֶן, מנחה דאַװנעֶן. שנײַדעֶר־און שוסטעֶר־יוּנגעֶלעֶך האָבּעֶן אָװעֶק־געֶװאָרפעֶן די חולהמועֶדיגעֶ שטעֶקלעֶך, מיט װעֶלכעֶ זײ האָבּעֶן שפּאַצירט אין די פעֶלדעֶר, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך” ליעבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אַלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאַנגען, אַ קאַפּיטעל תהלים זאָגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אֱלול”. פון די קליינע נעהעלבלעך פאַלען אַרויס גרויסע פּאַסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפּלעך און „פּערפרומען” דאָס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין אַרויטהעלען גהינום׳דיג פייער: מען ברענט, מען בראָט דאָרט די רשעים, און זייער שטראָמענדיג בלוט פאַלט אַריין אין די פלאַקערס פייער און גליהט און פלאַקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך אַ רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואָלקען, — איבערלעגט זיך מיט אַן ערנסטער, פרומער מינע, וואָס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואָלטען פערטריקענט געוואָרען די טרעהרען פון די גוטע מלאָכים, וואָס וויינען אויף די רשעים׳ס ביזוקייט. און ער נעהמט אַרום און בעשיצט דאָס שטעדטעל, ווי עס וואָלט געהייסען: איך ניעט! אין גאַס, צווישען די בוימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אַלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אָן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען די אויגען צום הימעל און ענטפערען אָב אָמן נאָכ׳ן קדיש, וואָס הערט זיך פון בית־המדרש אַרויס... דאָס בית־המדרש איז אָנגעשטאָפּט מיט יודען, יונג און אַלט. אין גאָט׳ס הויז וועהט אַ וואַרימקייט. יודען האָבען זיך געגעבען אַ נעהם צוריק צום רבונו של עולם. אַ מגיד איז געשטאַנען אויף דער בימה און האָט יודען מוסר געזאָגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות׳דיגען קול האָט ער יודען אויפגעמישט דעם יהום, וועך זיי זענען, און וואָס זיי זענען, — אַז זיי זענען גאָט׳ס קינדער, גאָט וויל זיי נאָר פּרובען און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יודען זאָלען צו איהם צוריקקעהרען; און האָט זיי אַ משל געגעבען מיט אַ בן־מלך, וואָס האָט זיך פערזינדיגט צו זיין טאַטען דעם מלך, און האָט זיי אויסגעטייטשט אַ פסוק פון ישעיה: „כה אָמר ה׳ — גאָט טהוט זיך אַזוי זאָגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואָס איך האָב אייער מוטער געגעבען?”

און יודען האָבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואָגלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאַטען אין הימעל. און נאָך דער דרשה האָבען זיך יודען געגעבען אַ נעהם צום „מעריב”.

דערוועלבער וואכענדיגער „והוא רחום", וואס דערמאהנט אן דעם ווינטער־לאמפ, דאס זעלבע יודעל „ר' אשר־אהרון־קל־והומר'ס" היזעריגער ניגון (ר' אשר האט שוין זיין חזקה), נאר דאך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב". עס לעבט עפעס צווישען דעם שווארצען עולם, וואס איז בעהאלטען אין דער האלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; א פערגעסען בענקשאפט וועהט צווישען עולם, דאס בענקשאפט פון פערטריבענע פרינצען צו זייער פאטער דעם מלך... א גלאנץ איז געפאלען, א טונקעל־טרויעריגער גלאנץ, א בעהאלטענער גייסט, וואס האט יודען א בשותפות'דיגע נשמה געגעבען. און דער פראסטער, וואכענדיגער „והוא רחום" איז אן־אנדערער געוועהן, אנדערע ווערטער נאר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור,—א נשמה האט געלעבט צווישען דעם פראסטען, וואכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פראסטע, די וואכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האלב־טונקעל, די ליכטלעך פארן עמוד האלטען שוין אין צאנקען, נאר ערגעץ דארט, אין בעהאלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראפען ליכט אין ארומיגע ימים פינסטערניש. א שטומע שטילקייט איז ארום איבער די קעפ געהאנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שווארצע קאפאטעס האט אויסגעזעהן ווי א לעבעדיגער צווישען טויטע שאטענס: אנ'עולם פון שווארצע שאטענס בעוועגען זיך אהין און אהער, ווי א סוד'דיגער ווינד וואלט אין זיי געבלאזען און געבויגט זייערע קעפ אהין און צוריק, ווי א ווינד וואלט זאנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין ווארט, קיין הויך נישט געהערט געווארען. דא און דארט האט זיך א „אוי, טאטע!" ארויסגעריסען פון אנ'אלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאטענס, ווי ער וואלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האט זיך אהין און אהער אין א בעהאלטענעם סוד געשאקעלט. א שטומע נשמה, געהילט אין א שווארץ ליילעך, האט אין דער שטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז א שטומע און א שווארצע געוועהן...

עס איז שוין נאכט געווארען.

פון די טאפאלען, וואס זענען אויפ'ן „שווארצען וועג" צום בית־עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געווארען, אפנים די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען זיך צו פרי'ה שלאפען געלעגט. און פון דארטען וועהען קאלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אלץ איז אין שווארצע לייליכער געהילט. די לאדען זענען איבער די פענסטער פערמאכט, און פון די לאדען־שפאלטען דרינגען שטראהלען ליכט פון די אנגעצונדענע לעמפעלעך ארויס. יודען זיצען ביי דער ארבייט שוין. עס הערט זיך א קלאפען פון א שוסטער'ס א העמערל אויפ'ן שוסטער־שטיין, און דאס קלאפען שלאגט אב אין געסעל, ווי עפעס בעקאנטעס, איינגעבארענעס, ווי די גריל אין איווען... און דערמאהנט דעם עולם אן די לאנגע, פינסטערע ווינטער־נעכט ביי'ם ווערקשטאטיל. אין הארצען קלאפט עס מיט שרעק: „ביי־נאכט".

ארום דער שטאדט און אין דער שטאדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואקסענע בוימער פון די שטאדט־סעדער, וואס האבען אין זיך דאס שטעדטעל אריין גענומען און געמאכט עס פאר א גרויסען בלומען־טאפ. די בני־ישראל האבען אין די סעדער גערוהט, דא און דארט האבען פון דעם טונקעלן גרינם פייערלעך ארויסגעשיינט, און א רויך טראגט זיך פון די סעדער: א סעדערין קאכט אב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האבען מיט א ליבער, פרומער אימה פערסוד'עט דאס שטעדטיל, און אין דער־שטיל געצויגען צו זיך. און דא און דארט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער ארויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלארענע נשמות...

און גאט'ס וועלט איז געווען ווי א פערליבטע, צנועה'דיגע כלה, וואס שפאצירט איינע אליין ביי'ם עק וועג, אין געסעל אראב, צו'ם שווארצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האט „קריאת־שמע" געלייענט איבער'ן שטעדטיל: „המפיל שנה על עיני" — טהוט ווארפען א שלאף אויף מיינע אויגען, „ותנומה על עפעפי" — און א דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפאַסט אַ תּענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שמחת־תּורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תּורה'לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער...״ האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע השון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבענעם בוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָב, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רהל־לאָה, די געשטאָרבענע מאַמע. זי געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תּכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטוב, צי פייניגט נישט די שטיף־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּיעלט זיך דער ווינד אָן אַנ'אָבגעריסענעם בלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלביל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער רינע, טריפען טראָפען וואַסער, און די טראָפען קלאַפּען, בלאָנדזשענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש'ען פון אַ גרויסען־מילעכיל. די גרויפען פאַלען אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענזיעס — ווייסט אין גאָט, אויף וואָס יון אויף חעמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָב־

קלאַפּענדיג אָן שטיינער. עס געהט שוין אַ יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אַרײַן תהלים זאָגען, און אַ קאַלטער „גוט מאָרגען" קלאָגט אין געסעל. פון אַ הויכען פענסטער דרינגט אַ ליכטעל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער־לופטען געהאַנגען, און אַ שטיל קלאַפּען פון אַ נייה־מאַשין צורײַסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שנײַדער איז אויפגעשטאַנען צו דער אַרבייט. פון אַ הינטער־געסעל הערט זיך אַ וואָגען שפּאַנען, און ווער לויפט דאָס ווײַט אין דער פינסטערער נאַכט אין געסעל...

די נאַכט ליעגט נאָך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הויבט אָן אַרויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שנײַדען זיך אַרויס פון גרויען שטח שאָטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נײַ בעשאַפען נעהמען זיי ערשט אָן אויף זיך פלייש און ביינער... פון די פענסטער ווײַזען זיך „מאָרגען"־ליכטלעך. אַ קאַלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאַכט זיך, אַז די הילצערנע געביידען לאָזען זיך אויך בויגען נאָכ'ן ווינד... אין מיטען מאַרק שטעהען פויערשע פוהרען געשפּאַנט. יודען לויפען מיט פּעקלעך, קאַסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאָהרט אויפ'ן מאַרק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אַרײַן.

פון געסעל קומט אָנצופאָהרען ר' משה פעלצענמאַכער, ער פאָהרט אַרויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו וואַשען זיי אין טײַך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זײַן וואָגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך אײַנגעוויקעלט, און האַלט ערשט בײַ „מה טובו". די הײַזלעך שטײַגען און שיידען זיך אָב אַלע'ס בולט'ער פון גרויסען שטח. דאָ און דאָרט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואָלטען פון זיך אַ סוה אַראָבגעוואָרפען, שטעהען זיי, ווי אָנגעקומענע פון אַנ'אַנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אָט אַזוי זענען מיר, אַזוי ווי איהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי־בתי'ישע קינדער אין וואַרימע פאַלטען, מיט די תפילין־זעקלעך געהען אין בית־המדרש אַרײַן לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פון בית־המדרש שײַנען נאָך אַלע'ס אַרויס אָנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַוונען, — וואַרים מוז

אינעווייניג זיין... איבער די דעכער, איבער די פלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מארגענדטוי, פריש, קאלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט א רויך ארויס: א יודענע קאכט שוין דאס אנבייסען — דעם יעסענדיגען קרויט־בארשטש מיט קארטאפליעס, און איבערין שטעדטיל פערגרויעט זיך א קאלטער תחינה־טאג...

טיילמאל האט זיך די זון פלוצלונג אין הימעל ענטפלעקט, ווי פון דער העלער הויט ארויסגעקראכען, א מינוט האט מען זיך אין הארצען געפיהלט, ווי דעם חוב עפעס אבגעפטר'ט. באלד אבער האט א ווינד אין מארק געבלאזען, געהאפט דאס ביסעלע שטויב מיט די פאר שטרויען, וואס די דארפס־פוהרען האבען אין מארק איבערגעלאזט, מיט נאך שמאכטעס און לאכטעס, וואס דער גוטער יאהר ווייסט זיי, פון וואנען זיי האבען זיך אין מארק פערבלאנדזעט, און דער ווינד האט מיט זיי א טענצעל אין קאהן געמאכט. דאס שדים־טענצעל האט אין פנים ווי מיט ריטער פון א בעזים געשניטען, און ווי מיט א בעזים האט עס אין הארץ יעדעס שטיקעל האפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאך פון נעכטען, דער ווינד נעהמט א ביסעל סכך אראב און טראגט עס אין מארק, און ווי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גארנישט — פיער ליידיגע ווענד, צוזאמענגעקלאפט פון העלצלעך און ברעטלעך, אהן א דאך, אהן א שטיקעל סכך, צו וואס? און צו ווען? א שען פנים האט דאס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אבגעהעלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מארק אריין. טיילמאל זאגען זיי, ווי עפעס מספים אויף וואס, שאקלען צו מיט א נאקעטער צווייג, וואס האלט נאך א בלעטעל אויף איהר שפיץ — א זכר פון זומער: אזוי, אזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געווען, און אן אליץ האט מען געהאט פערגעסען; אמאל אין יאהר פרעהליך זיין — איז מען פרעהליך געווען. האלב־שכור האט מען זיך שלאפען געלעגט, האט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, ביי אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמעריל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדינען. דער ווינד בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכען און צולעגט זיך אין זיין שאָפּען־פּעלין, איינער נאָך אין זיין יום־טוב־דיגען, ווידענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פערפאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אויס אויף אַ פּודר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צהויטען ברוגז, פון דערהייטען, באַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייביש עפּשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, בריהרען אין די האַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלייכווערטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך און גאַס ביי די שטעלען צום מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט אין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ גערודער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאָדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,— דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטען חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרעהט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבי'שען געסיל זענען אויסגעשפּרייט פּעלצען־פּעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען הענד פלוימען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פּיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעם, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוזאַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען־

ווייץ, איבערגעבליבען סכך און מען מאכט פייער, מען בראט קארטאפעל, מען זעצט זיך ארום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אוועקגענגב'עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער געהט אויף און לעגט זיך שווארץ איבערן שטעדטיל, קינדער האבען דאס שטעדטיל איינגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מארק ארום, הנפג'ען די ארימע בעלי־בתים. אנגענעסענע טאטעס הארכען אוים די גוטע רייד און שאקלען צו מיט'ן קאפ.. בחורים קומען אן צופאהרען פון דער־בי־עמד מיט די קעסטלעך אויף די פלייצעס און נייע קאפאטעס (געמאכט אויף יום־טוב), געהען אין די הייזער ארום, שאפען זיך טעג. מאמעס בעלייטען זייערע בחורימ'לעך אויסער דער שטאדט ארויס, נאכשלעפענדיג נאך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמדע לערנען; קלערען אויף א תכלית.

דאס גאנצע שטעדטיל האט פאר עפעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף א תכלית...

הינטער דער שטאדט ארוים שפאצירט א יוד א שניידער מיט א לאנגער, געלער באָרד און פערלאפענע אויגען מיט א הויכען דארען נעזיל. א יונג, אנגעטהון אין א נייעם „סאק־ראק" — זיין זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שניידער זאגט איהם גליקען צו; דער יונג שווייגט שטיל און דארט אויפ'ן וועג לאזט זיך שוין איינער מיט א פעקעל אויף די פלייצעס ווייט אין דער וועלט אריין, זוכענדיג ערגעץ א שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און א מאמע געהט נאך און בענשט און וויינט...

פארנאכט קומען אן די פוהרען צו פאהרען פון מארק, מיט פעק, קאסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפלעך ארוים, די הימלען זענען בעהמארעט, ליגען געדיכט נאהענט איבערן שטעדטיל, א קאלטער רעגען קאפעט (אזוי איז שוין אז עס איז א מארק, מוז רעגענען) מיט איין מאס, מיט איין כונה, אדער גאר אהן כונה. די רינשטאקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואסער, נעהמען א האלבע גאס צו. מען קען שוין נישט אריבער פון איין זייט גאס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אריבער. דאס וואסער פון די רינשטאקען קומט אריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגען מיט די שוועלען אין דער ערד איינגעקאפעט. יודען שארען ארוים דעם אומגעבעטע-

נעם נאַסט מיט לאַפּעטעס, פּלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער אַרויס, דורך צעהן צוריק אַריין, און גוליט אַרוים שטיקער האָליץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווייבער לויפען נאָך: האַפּט, האַלט איין, האַלט איין!

אין געסיל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַריין גדליה יודעל׳ס. דער טויט אַליין, אַ יוד אַ סוחאַטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד, און שמאָל ווי אַ יונגעל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זיינער זאָל זיך נישט דורכברעכען. זיין דינער האַלז איז מיט אַ דיקע פאַטשיילע פערבונדען. ער האָרהעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאָס שטעדטיל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבען דעם הודיש, דער ערגסטער הודש פאַר סוחאַטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלייבען, וואָס איז נאָך היינט מיט זיי, און מאָרגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי בע־האַלטען פון אונז, און וואָס מיר האָבען אַזוי מורא דערפאַר. אין געסיל ווערט שטיל, אַז גדליה יודעל׳ס געהט דורך, מען הויבט אָן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זיינע ברייטע, שוואַרצע פליגלען וואָלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונג־לעך שטעהען און סוד׳ען זיך אין אויער, און ווייזען מיט׳ן פינגער אויף איהם... און דאָס געסיל האָט דרך־ארץ פאַר׳ן טויט...

ביי נאַכט זענען די בעלי־הבית׳טעס געזעסען מיט די שכנות אַרום דעם אייוועץ, אין וועלכען עס האָט זיך געבראַטען עפּעלעך פאַר די יונגלעך, וואָס לערנען אין חדר ביי־נאַכט. די ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפ׳ן טיש געברענט, און די ווייבער זענען געזעסען אַרום, די ווינטער־וועש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבען די בעהעלטערס שוין פון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען און אָנהויבען דאָס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דע־ווייל ביים קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „הענגלעך“. אין שטוב איז דער־ווייל נאָך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אַריין די פינס־טערע נאַכט. אין דרויסען איז נאַכט — און דאָ זענען מיר אין דער־היים, „ביי דער מאַמע“.

פון לאָוויטשער מארק איז אויך צוריקגעקומען מיט איהרע פּעק און קאַסטענס מלכה׳לע, ר׳ יחזקאל גאָמבינערס ווייב. ווי אַני־אַלטע בעל־הבית׳טע איז זי געפאָהרען אויפ׳ן מארק איינקויפען דעם אויסשטייער פאַר לאַה׳לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז גע־קומען מיט די פּעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען דאָס גאַנצע הויזגעזינד, די גאַנצע משפחה, און אַלע נאָהענטע און ווייטע בעקאַנטע, שיינדעל און הינדעלע, און רחל־לאה מיט די מוהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און ווינשעווען דער כלה. מלכה׳לע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציץ מיט׳ן קאָרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פון יעדען שטי־קעל בעזונדער זיין היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפּעניש׳ען און די געשעהעניש׳ען, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט, און די „שיעור׳ן״, וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָדר״ אויפ׳ן קאָפּ. די ווייבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און געמאָסטען און גענאַנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קיינמאָל נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צו־פיעל, אָדער אַ ביסעל צו־ווינציג. אַליין צו פערשטעהן, האָבען די ווייבער, ווי דער שטייגער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פון פריהער) פונקט קאַפּויר געטראָפען, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוי־דעם, האָט די צווייטע נעמווט פונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מיילעכער־פערקרימעניש׳ען, נו, נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלישער ווייבערשער שניידער (אַ שוואַרצער יונגער־מאַן נאָך דער התונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט ליעגט איהם נאָך אויפ׳ן פּנים אויסגעגאָסען), דער מיט׳ן אַכט־קאַנ־טיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת טאַנצען ביי איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס, און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען אויסגעפּאַטש׳ט פון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט׳ן בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל״, — אַזאַ מין בוך מיט ווייבערשע מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קליידער מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פרענזעלעך״, איינס אויפ׳ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספּערשוינענדיגע קאַפּעטעס מיט באַש־

ליקען פון הינטען. ער װײסט, זאָגט ער, װי צו אַרבײטען, װי מען טראָגט אין דער װעלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פאַר װעמען. טאַקע דערפאַר װעט ער באַלד נאָך פסח פאָהרען קײן לאָנדאָן, איבער׳ן ים, ער האָט שוין אין דער־הײם אַ „שיפס־קאַרטע" ליגען. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראָכען" אין אַזאַ מין נײ־מאָדנער שפראַך, מיט דײטשע װערטער, פון די ביכער אַרױס. „אַזאַ שנײדער־יונג איז דאָס, קײן ייד װעט שוין פון איהם נישט זײן"...

אין קיך שטעהען אױסגעשטעלט אַלע קינדער, יונגלעך און מײדלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנעלעך). אין מיטען צװישען זײ שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טײלט פון אַ גרױסער שיסל אַרױס קלײנע האָניג־לעקעכלעך, לאַנגע פלעצעלעך, געמאַכט װי פינגעלעך, װאָס זי האָט פאַר זײ געבאַקען, װאָרום, אַזױ איז שוין דער מנהג פון לאַנג, צו טײלען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, װען מען גיט אױעק די אױסשטײער צו נײען.

XI.

דרײ חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב: הײנט איז לאַהילעס חתונה.
אַ שטילע, קלאָרע טבת־נאַכט.

נאָך אַ פאָר טעג, װי דער שנײ האָט אָהן אַנאױפהער געשאָטען אױפ׳ן קלײנעם שטעדטיל און בעשאָטען עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שײנעם פאַרנאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ װעג דורך די װאָלקענס און האָט דאָס שטעדטיל ליכ־טיג געמאַכט אַזױ, אַז די קינדער, װאָס זענען אַהײם געגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיגע לאַמטערנעלעך, האָבען זיך מיט זײ מעהר ניט בענוצט פאַר אַ אילומינאַציע, װי אױף צו בעלײכטען דעם װעג. נאָך דער לבנה זענען אַרױסגעשװאומען די שטערען, יעדער אײנציג־

ווייז, פון די בעהאלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האבען זיך אלאז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואלקען און צווייטען אין די עקען וועלט אריין. די שטערען האבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האבען געהויערט איבער׳ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאדעס ווייסע שעפסען, איינס ביים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אפען, די לעמפלעך שיינען ארויס, יונגעלעך האפען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפערען אין גאס. אין שטעדטיל איז א שמחה: דריי חופות! דער גביר פון שטעדטיל, ר׳ יחזקאל, מאכט התונה זיין יונגסטע טאכטער לאה׳לען. ר׳ יחזקאל׳ס פערד־יונג נאטע פיהרט אונטער די חופה יחזקאל׳ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין א ספר־תורה׳לע. ביי ר׳ יחזקאל׳ן וועט דער רב אליין מסדר קדושין זיין. אזוי פיעל הסידים, נגדים זענען אנגעקומען אויף דער התונה, מיט א מוזיק פון סאמע פידלען, און ר׳ נה בדחן אויך דא, — עס וועט זיין א לעבען!... אויך ביי נאטעס חופה וועט זיין ניט אבי ווי. נאטע וועט צודעקען יענטען דעם קאפ פאר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אזא מנהג ביי די אלטע בעלי־בתים, התונה צו מאכען א דיענסט אין איין טאג, ווען מען גיט די יונגסטע טאכטער אויס. און היינט דער יום־טוב פון אריינגעבען דאס ערשטע מאל א ספר־תורה אין הברה תהלים!

דאס גאנצע שטעדטיל איז פול מיט מהותנים און מהותנת׳טעס, מען ראמפעלט ארום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אלע גאסען. יונגען האפען זיך פון הינטען ארויף, און עס איז א ליארים און געטומעל. עס בעווייזען זיך הסידים אין זיידענע היט, סאמאטענע היט, אין שטריימלעך און ספאדקעס, גענייטשט אין דרייען, טיילען זיך כבודים אין דער גאס. עס בעווייזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט איל, אין שבת׳דיגע, טוכענע קאפאטעס מיט׳ן שניט פון הינטען; מהותנת׳טעס מיט ברייטע שטערענטיכער, מיט הארץ־בערטלעך, מהותנת׳טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער, ברוגזדיגע מוהמעס שטעהען פאר די טהירען, אנגעטהון מיט די קייטעלעך, מיט די בראשקעלעך און ווארטען אויף דעם שליטען, וואס מען האט ארויסגעשיקט נאך די התונה־געסט (צו ניי־מאדישער אויסטהו), האטש

זיי האבען איינינע טריט נאר אריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי'שע קינדער (א פאר טאג נאך פאר דער התונה זענען זיי שוין ארומגענאנגען מיט קליינע צעפלעך, וועלכע זיי האבען זיך געפלאכטען, כדי די האהר זאלען זיין „געקארבט"), זענען אויסגעציערט אין ווייסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האלטען זיי סאמעטענע בייטעלעך אויף טאניך־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אטלעסענע קאפאטעס, אין סאמעטענע היט, טייל אין משפחה שטריימלעך, וואס איז א צייכען, אז דער בחור האלט ביי א שדוך טהון. עס בעווייזען זיך יונגלעך אין קאפעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואגענע קעפלעך, וואס געהען מיט די מאמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאנצט, דאס גאנצע שטעדטיל קומט אן אויף איין פלאץ און מען טאנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אן, ווען מען וועט חתן־כלה צו דער חופה פאר'ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפט אויך ארום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואס ליעגט ווי א ווארימער דעק איבערן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי ביי־טאג. די שטערען וינקען אראב, דער שניי פינקעלט ארויף, בריליאנטען פליהען אין אויר ארום, און די הייזלעך שטעהען אין די ווייסע קאפקעלעך אויפ'ן קאפ, און שליטענס ראמפלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האפען זיך אויף פון הינטען אויפ'ן ברעטיל.

אין גאס האט זיך געהערט פידלען שפילען הסידישע, לאנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר' שלמה לינשעצערס פידעלע ווייגט אין דער גאס, און עס האט זיך אוועקגעלאזט אויף א שטייגער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט ארום און ארום שווייגט און האָרכט זיך איין. הסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאמפען. אויפ'ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבער שטעלען זיך פאר די טהירען מיט אנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כלה צו דער חופה פאר'ן שול־הויף. עס הויבען אן געהן הסידים אין שווארצע שטריימלעך — א ים שווארצע סאמעטענע היט, אטלעסענע קאפאטעס. עס שיטען זיך ווייבער אין בלאנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בריליאנטען, וואס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיידענע קליידער רוישען. כפול־שמונה'דיגע הבדלות פלאקערען אין די הענד. שווארצע סאמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שווארצע שטרא־

מיגען וואַסער אין ווייסען שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסען האַלאַט אין מיטען, און די שוואַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאָוויטשער רבי׳צען אין דעם ברייטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קליינע חדר־יונגעלעך, מיידעלעך האַפּען די ראָזינקעס, וואָס פאַלען איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ וועג. עס ווייזען זיך חתן־כלה. זיי געהען ביידאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זייטען. ר׳ יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימעל, אין שיך און זאָקען גלייך מיט׳ן מחותן. די מחותנת׳טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אַנ׳אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צוג האָט זיך געוויזען דער צווייטער. נאָמע פיהרט יענטע׳ן אונטער דער חופּה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ יונג און האָט געטראָגען די שוהל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך געברענט אין אַנ׳אַנדערען קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די צרומגעבונדענע באַקען׳ס בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט אין געקלונגען דאָס געסעל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערכאַפּט דעם שטאָדט־גרעגער, וואָס העננט אויפ׳ן קלאָץ פאַר דער קאַזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרעגערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רחל־לאה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה ביי די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פייפען־צו, האַפען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאָזען אין די קעפּ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָטע זעהט אויס אין זיין שבת־היטעל, ווי גאָר אַנ׳אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען ווינקען לאָבעסוואַטע פון הינטער דער חופּה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אָסתר׳לס שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ׳ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צווישען די מחותנים, בעלי־עגלות, וואָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שוואַרצע שבת׳דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת׳טע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדען, און מיט אַ שלייפעלע אויפ׳ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זייטען

און, אָנגעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מחותן ביי די באַקעס, טאַנצט זי מיט איהם אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט,
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מיינע שונאים צופּלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באַם! בים־באָם!

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים“. די טראָמייטערס האָבען פאָר־אויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז! ציי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רייטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ׳ן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רייט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע ברואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האַלאָוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צום הימעל געוואָרפען. שראָט און שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי ירידו׳ס מויערן איינעהמען! שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד, מיט נגונים אויף די ליפען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה׳לע און האָבעט דערמיט בלינדערהייט: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! קיין וואָרים לעפעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפען, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה׳לע זיך געלאָזט שרייבען, אַ ספר־תורה׳לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָבצען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע!“ מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר׳ל אויף די עץ־החיים׳לעך האָט דאָס ספר־תורה׳לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה׳לע!“ אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָפּגעוואָרפען, דעם פעלדשער׳ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה׳לע און אַ טענציל

אין קאָהן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פּאַטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאַנצען אַרום דעם ספר־תורה׳לע, קושען עס, האַלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פייערלעך קנאַקען מיט, און די טראָמייטען שאַלען מיט, און די יודען מיט געזאַנג, מיט געוואַלדען, טאַנצען צו, שפּרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואַליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ נידריגען פּלויט פון שוואַרצע, האַלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי חופּות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסען צודעק שניי, וועלכער האָט געגרייכט ביז צום פּלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איהר ווייסער קאָפּקע אויס׳ן קאָפּ אין הימעל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט בעגאָסען.

ביי דער חורבה האָבען זיך די דריי חופּות אָבגעשטעלט. די נגונים פון די אַלע דריי חופּות האָבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כּלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאַנגען, פאַר זיך, און האָט בעזונדער אָבגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די נגונים האַלטען צווישען זיך מלחמה, איין כּלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, חסידי׳שע פידלען, די בעל־עגלה׳שע בעמבע און די בעל־הבית׳ישע טראָמייטען האָבען זיך געקריגט, און איינע האָט די צווייטע געוואָלט גובר זיין...

הינטער דער שטאָדט איז די וועלט אַרום און אין ווייסען געווען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז ווייט געהאַנגען אַ נישט־בעשטימטע ווייסע המאַרע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומגעשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויס׳ן ווייס־בעשנייטען באַרג איז אַלץ נאָך געלעגען אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואָס האָבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט,

האָט די לבנה אַרומגעשפּאַציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען אַ הויכע מצבה מיט ליכט בעגאָסען. הינטער דעם פּלויט פון בית־עולם איז דער שוואַרצער טייך גערונען, דער טייך, וואָס מען זאָגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אַז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטיין אַרויס, און וואָס זיין וואַסער איז אַ רפואה צו קראַנקע אויגען. נאָר דער טייך אַליין האָט זיך נישט געלאָזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דאָ און דאָרט האָבען זיך אין זיין שוואַרץ וואַסער שטיקער שניי געגענאיבער דער לבנה גענעצט, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טייך, אין געשטאַלט פון אַ שוואַרצער רינג, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאָנדזעט, און מען האָט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אַליין, מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד, איז דער וואַנדלער געגאַנגען איבער׳ן וועג, וואָס פיהרט פאָרביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, ווייס־בעשנייטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זיין טויט לעבען. אַלט־קאָזמער האָט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאַנגען און דאָס ווייטע שאַלענדיגע עכאָ פון די טראָמייטען און פון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבען זיך די נגונים נישט געקריגט, נישט איינער געוואָלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון אַ בעהאַלטענער וועלט, האָבען די טענער אַהער געבלאָנדזעט, און האָבען זיך דאָ איננאיינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדע האָט געגעבען זיין טאָן אין ניגון, די הסידי׳שע פידעל, די בעל־הבית׳ישע טראָמייט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרען פון איין שטעדטיל...

און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבען זיך איננאיינעם מיט דער שוואַרצער וואַסער־רינגע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אונענדליכקייט פערבלאָנדזעט..